

BOZZAY MARGIT

BÉCSI RANDEVÚ

REGÉNY

BUDAPEST
SZÉCHENYI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI R. T.
KIADÁSA

**COPYRIGHT
BY MÜLLER KÁROLY
BUDAPEST**

Felelős kiadó: Müller Károly

Pesti Lloyd-nyomda. (Ig: Hj. Kertész Arfád.)

1915 november.

A podoliai hátságon végigsöpört a szél. Messziről jött. Valahonnan az Északi-tenger partjáról, a Szarmata-síkságról vagy az Ural jeges csúcsairól. És mert száguldásában nem állította meg semmi, itt már úgy süvített, füttyült, vonított, üvöltött, hogy a fenyők sóhajtozva, sírva, nyögve hajtogatták előtte sudár derekukat.

— Hogy a méndörgős istennyila! — lehelt dühösen markába a somogyi magyar, mikor hasmánt lecsúszolt a magas hóhányásról a lövészárokba.

— Ammá igaz, hogy pokolra való üdő — mondta a másik, aki szintén ezt cselekedte. — Úgy fú három napja, hogy a pipát is kiveri az emberfia szájából.

Lent két méter mélyen, a csontkeménységre fagyott árokban, amely mint fekete óriáskigyó futott a fehérhósapkás fedezékek között, keményen, dobbanón leverték lábukat a földre, hogy megindítsák vérkeringésüket. Mert bár csak egy órát feküdtek, meredt szemmel kémelve az oroszok állásait, mégis megdermedtek.

— Na fiúk, mi van? — nyilt ki az egyik fedezék ajtaja.

— Százados úrnak alássan jelentem, csönd van! — vágta magát vigyázzba a két legény. — A muszka koma úgylátszik alszik odaát.

— Csak két napig aludjék még — mondta Simay Balázs századparancsok. — Arra megkapjuk az utánpótlást és majd felébresztjük.

— Azt anélkül is megcselekedhetnénk, százados úr. Legalább több gyutna egyre. Mer' így fenemód szaporátlan a dolog.

— Hogy-hogy szaporátlan?

— Hát úgy, hogy az őrmester úr kiszámította, mindenikünknek huszonöt muszkát köll levágni, oszt mehetünk haza.

— Hányat vágtaal már le?

— Szemtül-szembe hármat, de úgy vélem, többet is meglúttam.

— Mióta vagy a fronton?

— Tizenegy hónapja.

— Akkor még sok van hátra.

— Azér' vóna jó, hogy kissé sietnénk, százados úr!

— Hát csak siess, fiam, de egyelőre inkább a konyhába és igyatok egy forró teát, jó sok rummal.

— Jól fog esni, százados úr. — És futva megindultak a konyha felé.

Még csak délután négy óra volt, de máris szürkesség. Az a gyilkos fehér szürkesség, amelyben minden közeli és távoli dolog árnyékszerűvé válik és amelyben, aki előre akar menni, mindig körbe megy.

Simay Balázs megállt a hóhányás mögött. Most másik két legény feküdt rajta. Nézett előre, erőltette

a szemét, de a pokolian kavargó hópelyhek között nem bírt ellátni az orosz állásig.

A szél vágta a havat, telefújta a szemét, fülét és hónapok óta borotvátlan arcát pillanatok alatt tele fagyasztotta csillogó jéggömböcskéekkel, csöpp jég-csapokkal.

Küzdenie kellett, hogy a lábán maradhasson. Pedig erős, szélesvállú volt és magassága is jóval túlment az átlagon. De a szél viharának is beillett és felkötött balkarjának sebe, meg a tíznapos sebláz nagyon legyengítette. Most, amikor hosszú tétlenség után végre majd támadni lehet. Előremenni, háromhónapos keserves rostokolás után. Ezért is nem jelentett beteget. Itt akart maradni a helyén, az emberei között, akiket nem akart kiadni a kezéből, és akiből mindent ki akart hozni, csavarni, ami győzelemhez vezet.

Tudta, hogy az oroszok nagyon rosszul állanak. Hogy nincs lőszerük és alig van ennivalójuk. Hiszen majdnem naponta átszökdös hozzájuk néhány. Éhes, lerongyolódott emberek, akik elfogatják magukat, csakhogy jóllakhassanak.

Ha igaz, két nap múlva itt a megerősítés. Egy század. Ez az ő századával bőven elég, hogy messze visszaszorítsa az ellenséget. És ha túl az orosz árkon a 345-ös, 46-os, 47-es magaslat is a birtokában lesz, egész a nagy lengyel síkságig szabad lesz az út.

A szél pillanatra elállt és a kavargó, tühegyes hó-pihék lassan leszállottak. Kitorolte szeméből a havat és hogy jobban lásson, hunyorítva előre nézett.

A szemközti állásokból a fehér hóhalmok mögül

füstcsíkok szálltak. Olyanok voltak, mint lustálkodó óriások álmos cigarettafüstjei. Mintha nem is lett volna mögöttük, körülöttük száz és száz ember, kiszakítva az otthonából, családjából, beleásva a fagyos földbe és beleparancsolva abba a gondolatba, hogy aki szemben van vele: az ellenség.

Túlhan észrevették a hóhalom mellett álló férfit és löni kezdtek rá. Talán nem is úgy, azzal a szándékkal, hogy eltalálják, csak mégis. Nem meggyőződésből, csak megszokásból. Vagy sportból.

— Adta orcátlanja — mondta az egyik hasaló baka és a távoli hóhalom mögött felvillanó tűzre lőtt. És mert a másik nem akart elmaradni tőle, lőtt az is.

— Van cigarettátok? — kérdezte Simay.

— Nincs, százados úr, — mondta az első.

— Én már az ízére sem emlékezek — kesergett a másik.

Simay belenyúlt a zubbonya zsebébe, elővett egy bádogdobozt, nagy kínosan felnyitotta és belemarkolt.

— Hogy ne unatkozzatok — mondta.

*

Ezalatt Kelemen főhadnagy fedezékében a nyitott-ajtájú vaskályha mellett együtt ült a bázigazda és Kovács Miklós hadnagy. Huszonöt-harminc körüli férfiak voltak és tartalékosok. Ültek, nézték a pattogó tüzet és hallgattak. Már régen. H. llgatásuk, mint barna felhő, vagy nehéz köd terült el az alacsony fedezékben. Szinte látszott, megülte a mellett és rátelepedt a taforgáccsal párnázott ágyra. Meg a tenyéryi

bekeretezett női képmásra is, amely előtt pedig az ágy fejénél, pici olajméceses égett.

Végre a házigazda megszólalt.

— Hova gondolsz?

A másik hosszú ideig nem felelt. Bámulta a tüzet.

— Haza... — mondta azután furcsa, messziről jött hangon. — Arra gondolok, meddig tart még ez a pokoli cécó? Októberben volt esztendeje, hogy kijöttem és egyszer sem voltam otthon. — Keserűen felsóhajtott. — Tizennégy hónapja.

Kelemen levelet és egy fényképet vett elő. Hosszan, fájdalmas örömmel nézte.

— Ma van a fiam első születésnapja... És még nem is láttam... A feleségem rimánkodik, legalább pár napra menjek haza.

— És?

— Nem mehetek. Simay elengedne, de a parancsnokság minden szabadságolást megtiltott.

— Meddig tart a tilalom?

— Ő se tudja. Csapatösszevonásról meg csapatkiegészítésről tud. Nagy készülődésről az egész vonalon. A szabadságra különben a sebe miatt neki volna elsősorban szüksége. Az a lövés nem gyerekjáték. Mondtam is neki, ne hanyagolja el és legalább pár napra menjen hátra. Azt felelte... nem lehet.

— Bámulatos, hogy mit bír. Vállig dagadt, felkötött karral, lázzal, állandóan talpon van. Igazi katonára. Nem érdeklí semmi, senki, csak a kötelessége. Nem akar szabadságot és nem vágyódik haza.

— Neki könnyebb. Nem várja otthon senki.

— Dehogynem. Az édesanyja.

— Az más. Egészen más. Az édesanya nem húzza úgy az embert, mint az asszony, a gyerek. Az édesanyához... *jólesik hazamenni*, de hozzá... *nem kell hazamenni*... Az asszonyhoz... *kell*... Vagy legalábbis kellene. Te Miklós! — és merőn a kezében tartott fényképre bámult. — Gondoltál te, mielőtt kijöttél arra, hogy lesz... hogy lehet helyzet, amikor megcsalod a feleségedet?

— Soha... Imádom Irént, négy esztendei nagy küzdelem árán kerültünk össze és ha mellette maradhattam volna, soha nem lett volna előtte titkom.

— Bánt, hogy megcsaltad?

— Nem. Nem is gondolok rá.

De hiszen tegnap este is... a faluban voltál.

— Mindegy. Ez nem csalás. Ez semmi. Az volna csalás, ha mellette lennék és akkor árulnám el.

— Én így sem tudom megtenni. Kínlódom, küzdök az idegességgel, a vágyaimmal, minden nap elhatározom, hogy ma... És nem megy... Nem bírom rászánni magamat.

— Elég baj... Igyál... Keseredj el... vagy győzd meg magadat, hogy a kénytelenség visz rá. Én is úgy tettem.

Kelemen István szomorú grimasszal elhúzta a száját.

— Milyen jó neked, hogy azt hiszed... ezt lehet. És hogy az italnak, az elkeseredésnek, a kénytelenségnek a rovására el tudod ezt könyvelni.

— El...

Kelemen elgondolkozott.

— És el tudnád könyvelni... mondjuk... a feleségednél is?

Kovács Miklós meghökkenten a barátjára bámult.

— Mit mondasz?

— Azt, hogy odahaza is megtörténhet az, ami itt történik.

— Ne beszélj ilyen marhaságot.

— Ez nem marhaság. Ez, ha szépítés nélkül vesszük a dolgot, kézenfekvő lehetőség.

— De hiszen... fiatal házaspár.

— Az... Ennek ellenére állításom vonatkozhat rám is... rád is... Nézte a képet — Vagy nem gondolsz te arra, hogy az asszonyoknak is hosszú lehet az idő? Hogy itt vannak a téli délutánok, a hosszú esték, a lehetőségek, zsúrok, színház, tánc, sportok és hogy ők is... bizony ők is mondhatják azokra azt, amit te mondasz. Hogy egy pohár pezsgő... egy nóta... vagy a magány miatt volt.

Kovács hirtelen felállt és belerúgott a kezdetlegesen összeácsolt székbe.

— Nem igaz...! Ők nem mondhatják! Az asszony más.

Kelemen a fejét rázta.

— Nem más, fiam... Csak mi szeretnénk, mi akarnánk másnak. Mert nekünk az volna a jobb, a kényelmesebb. Ha olyan lenne, amilyennek mi akarunk, akkor angyalnak kellene lennie. Pedig nem az. Csak ember. Húsból és vérből, erényből és bűnből való, mint mi. Éppen azért, ha igazságosak vagyunk,

náluk éppen úgy meg kell érteni mindent, mint önmagunknál. És éppen úgy kell... menteni is.

— Én nem értem úgy és nem akarom menteni sem — hangzott ideges haraggal.

— Ha majd annyit gondolkozol a dolgon, mint én, megérted... és mented is.

Kovács, aki eddig föl-alá járt a három lépés hosszú fedezékben, hirtelen megállt és szembefordult a barátjával.

— Te meg tudnád érteni a feleségednél?

Kelemen öregemberes, bölcseséggel nézett vissza a barátjára.

— Ha még soká tart ez a dolog... igen. Ma talán még nem egészen, hiszen az én emlékem, a csókom, az ölelésem emléke sokkal jobban kell, hogy éljen még benne, semhogy megtévedhetne. De mert magamról tudom, hogy az emlék, ha nem újítják fel, a legrendesebb, leghűbb lélekben is fakulni kezd, el vagyok készülve, hogyha soká nem mehetek haza, valaki... a helyembe lép... Nem éppen örökre, mert ott a gyerekek, csak... csak úgy... időlegesen.

— Ha ez velem történnék meg, megölném az illetőt.

— Azt valószínűleg én is megölném. Ez azonban teljesen külön dolog és csak a férfiakra tartozik.

— Te ezt a két dolgot külön tudod választani?

— Külön is kell választani, fiam. A férfit, aki a házasságot megpiszkította, nemcsak jogom, de kötelességem is megbüntetni. A feleségemnek azonban, —

feltéve, ha szeretem, ha ő is szeret és figyelembe veszem az adott körülményeket — megbocsáthatok.

— Én nem tudnék megbocsátani, mert a megbocsátás vérmérséklet dolga.

— Tévedsz. A megbocsátás méltányosság, igazság, szeretet és jóság dolga. Ajánlom, ha legközelebb őrségen leszel, szemben a csillagos éjszakával és... önmagaddal... gondolkozz a dolgon. Söpörj ki magadból minden elfogultságot, minden férfi, kaszinó és társadalmi elméletet és próbáld emberaggyal, ember-szívvvel megoldani a kérdést... Fog menni... Tudom... mert én is ilyen éjszakai őrségen jöttem rá erre az emberi elméletre. És amióta rájöttem, forogtam, gondolkozom felette és lassan kialakult bennem a tudat, hogy nagyon sok mindent másként hiszünk és teszünk, mint hinnünk és tennünk kellene. Az örökös halálveszedelemben, az ágyúuk, puskák csöve előtt, a srapelzúgásban, gránátrobbanásban, távol az ismert élettől és nagyon közel az ismeretlenhez, elnézőbbekké, megbocsájtóbbakká lesziünk, mert elfelejtjük hazug gőgünket és rájövünk, hogy magunk is elnézésre, megbocsátásra szorulunk.

Kovács Miklós nem felelt. Ujra, mint a beszélgetés elején, a tüzet nézte és a feleségét látta. Látta, ahogy reggel felkel, ahogy öltözködik, ahogy megy az iskolába. Látta a katedrán, látta egyedül ebédelni és látta társaságban, ahogy a szabadságos katonák és otthonmaradt civilek körülveszik. Látta hogyan mosolyog, beszélget, táncol. Hallotta a hangját... Amint kedvesen, de azért csöpp asszonyos kacérsággal, ügye-

sen kitér az ostrom elől. Ahogy megtagad egy táncot, egy kettesben fogyasztandó teát.

De meddig tagadja meg?! — kiáltott föl a szívében valami, ami félelem is volt, féltékenység és reménység is egyben. Meddig...? Meddig...? Hiszen István azt mondja, az asszony ugyanolyan esendő, mint a férfi. És ha ugyanolyan... akkor...?

Szeme elsötétedett, szája megrándult és feje, mint egy szikladarab, a faforgáccsal párnázott tábori ágyra zuhant.

Kelemen István hagyta. Tudta, mi megy végbe benne. Annyira ismerte ezt az érzést, hogy szinte szóról-szóra el tudta volna mondani a barátja gondolatait.

Ambrus, az öreg tizedes.

A várt kiegészítés megjött. Kétszázötven remek, borotvált fiú, akik úgy festettek a vadonatúj csukaszürkében az új szíjakkal, csattokkal, mintha udvari bálra készüléneek. Vakmerők voltak, olyanok, mint a gyerek, aki mindent játéknak tekint. Danolva jártak, fejüket magasan tartották, egyáltalán nem vették komolyan a háborúsdit, és barátkozón átkiabáltak az ellenségnek.

Az ittlevők örömmel vegyest irigységgel fogadták, figyelték, hallgatták őket. Ahol egy-egy újonnan jött megjelent, csoportosulás támadt. Érthető. A legeldugottabb helyről jött baka is szenzációként hatott, mert

tele volt olyan hírekkel, élményekkel, amelyekről ők semmit sem tudtak, vagy amelyekről régesrégén elszoktak.

Egy hét előtt még disznótóron, keresztelőn, lakodalomban volt és töltött káposztát, meg kalácsot evett, — gondolták a közlegények — és a szájukban az emlékektől összefutott a nyál.

Egy hét előtt még kávéházban, színházban ült — gondolták a tiszték és vágyó szemük előtt felvillant a villanylámpák fénye. — Cigányt hallgatott és fürdetett, parfümös asszonyt ölelt. Csókolózott, szép haját simogatott és azt mondta valakinek . . . szeretem . . .

S amikor erre a régen mondott szóra és a mögötte levő tényre gondoltak, valahonnan, a jó ég tudja, milyen sokezer méteres mélységből felbuggyant belőlük az a furcsa valami, amit szentimentalizmusnak neveznek. Ez az érzés, ami gyerekfejjel minden férfiben megvan, de amit azután a legtöbb, mint az ócska, használhatatlan lomot könnyelműen a sarokba lök.

Most itt a lövészárokból újra felködlött bennük. . . Mert bár a férfi életében sokszor elszárad ez a csodálatos virág, gyökerei olyan mélyen, szívósan nyúlnak a szívbe, hogy a nagyon fájdalmas, a nagyon boldog, vagy a nagyon vágyó pillanatokban hirtelen kihajt és jólesően, fiatalmelegen elfelhősíti a szemet.

A férfiak, akik nagyon tagadják és fölényesen lemosolyogják ezt a titokzatos valamit, néha itt-ott egészen váratlanul összetalálkoznak vele. Egyszer egy régi dalban, elfelejtett illatban, névben, tájban, fénykép-darabban, szalagfoslányban. Az első pillanatban nem

ismerik meg, a másodikban szégyenkezve még önmaguk előtt is letagadják, végül nagyon jólesően átadják magukat neki és akkor pár órára... újra jobbak lesznek... Az uccán, ha csikorog is a hideg: kigombolják a kabátjukat és alamizsnát adnak. A templom előtt: mélyebben emelik le a kalapjukat. Ha hazatérnek: kedvesen megsímogatják a feleségük arcát és játszanak a gyerekekkel... Kicsit elfelejtik önző önmagukat, elhiszik, hogy van Isten, lélek és a szeretetről nem mondják, hogy idejét multa pókhálós ócskaság. De azután megint eldobják... Azt mondják, az élet harca, a nők megismerése, a gyenge vagy semmilyen hit az oka. Egyik sem... Sőt valamennyi együttvéve is csak részben... Az igazi ok, amely miatt a férfiban a szentimentalizmus elsorvad — mert meg nem hal még a rablógyilkosban sem — egyedül a férfi maga... Amikor úgy a huszonöt körül közeledik a férfi korhoz, hogy minél előbb egészen férfi legyen, kezdi megtagadni azokat a tulajdonságokat, amelyek az általános felfogás szerint ellenkeznek a kemény, tetterős férfiassággal. Ezek legelsője a szentimentalizmus. Ez a buta érzés, amely ha sajátja valakinek: fáj neki a más baja, gondja, szenvedése. Megakadályozza, hogy a nála gyengébbet bántsa, elhagyja a nőt, aki áldozatot hozott érte, rosszabbul fizessen meg munkát, mint amennyit ér, jogtalan haszonhoz jusson és még ezer mindenfélében. Nem csoda hát, hogy félrelöki, hogy tiltakozik ellene és kerüli az alkalmat, amelyen találkozhat vele. Hiszen csak akadályozza, megnehezíti az

érvényesülését, meggátolja a gazdagodását, lehetlenné teszi a szép, könnyű, felelőtlen életet.

*

Közben az újonjöttek elszállásolták magukat. Prices nem került mindegyiknek, de gyaluforgács akadt. A pokrócot meg úgysis magukkal hozták.

Persze előkerült a hazai is. A kolbász, szalonna, pogácsa, kenyér. Hogyan falták a régen kintlevők. Hogyan ragyogott hozzá a szemük. Nem csoda. Hiszen olyan mondhatatlanul jó tud lenni az az apró lyukacsú, barna rozskenyér. Olyan illatos. Érződik rajta a drága, messzi, hazai föld. Az apa keze, aki vetette, aratta és az anyáé, aki dagasztotta. Meg a szívük. A féltő, szerető szívük, amely olyan sokat bele tud tenni, adni az útravalóba. Hát még a szalonna és a foghagymás kolbász. Beszélhetnek cifra új ételekről, nincs olyan egyetlen egy sem, „aki“ fölé a szalonnával, meg a kolbásszal. „Akit“ olyan akkurátusan lehetne enni. Egy marokból, bicskával.

— Osztán itt minden este így megy? — kérdezte egy újonnan érkezett? Csak így pipáztok meg harmónikáztok?

— Hát így... — dicsekedett egyik kinti. — Azt mondom komám, gyöngyélet a katonaélet.

— Oszt verekedtek sokat?

— Hát úgy képesint. Van úgy, hogy többet, van, hogy kevesebbet.

— Sok ember veszelődik el?

A kérdezőt kiverte a pipáját.

— Nem éppen.

— Nem fétek, hogy egy nap rátok is sor kerül?

— Fél a fene. — És hegyeset köpött. — Egyszer úgyis meghal az ember és legalább hősi halott lesz. Az pedig a legelső.

— Hát a tisztok? Nagy a regula?

— A menküt. Nincs itt regula pajtás, csak egy. Hogy minél jobban verekedjen az ember, ha csülökre kerül, meg minél jobban célozzon, ha lüvöldözni köll. A pedig könnyű, mert hogy a muszkák mind jókora leányek, oszt olyan lustán mocoognak, mint a medve.

— Hát a medáliák? Nem mintha engem igen bizgatna, de a szeretőmnek megígértem, hogy mire hazakerülök, fityeg rajtam néhány.

— Oszt mikor akarsz hazakerüni?

— Hát a főszolgabíró úr azt mondta, legkésőbb az aratásra otthon leszünk, mer hogy a muszkának elfogy addig a municiója.

— Nem hiszek én abba — szólt bele pipája mellől csendesen a harmadik. — A se teljesedett be, amit a Vilmos császár mondott.

Most szélesen kivágódott az ajtó és bejött rajta Gulyás Ambrus öreg tizedes. Negyven körüli népfőlkelő, alacsony, köpcös magyar, hosszú bajusszal, akár egy hőscincér. Olyan büszke volt a sarzsijára, hogy az arany vitézségit sem viselhette volna gangosabban.

Pokolian vakincré volt és gyerekesen jószívű. Egyetlen járőrszolgálat, veszedelmes felderítés nem esett meg nélküle, és az utolsó falatját, az utolsó pipa dohányát is nem megosztotta, de odaadta annak, aki kérte.

Még a Lemberg körüli harcokban történt, hogy mikor Simay főhadnagy egy sánc ellen vezette a legénységet, Gulyás Ambrus volt az első, aki az ellenséges sánchba ugrott.

Simay látta, hogy öten rohannak rá egyszerre. Rekedten ráüvöltött.

— Ne hagyj magad, Ambrus!

Az, mintha csak a kaszárnyaudvaron birkózna amúgy barátságosan, röhögött egy nagyot, visszaüvöltött, hogy — nem is főhadnagy úr, aki áldója van! — azután felemelte a puskáját és a boldogabb végével egyetlen sulintással mind az öt muszkának beverte az orrát. Mikor készen volt, hogy megmutassa, az öt villogó bajonet ellenére sem történt baja, harsányan, de irgalmatlan hamisan felharsant torkából a nóta:

Már mindálunk babám, már mindálunk babám

Ez a szokás járja...

Most belépett az ajtón, eldobta a hátizsákját és kezdte kirakni a tartalmát. Nagyon vegyes volt... Az első, ami előkerült, egy vadonatúj hósapka, remek nutriából. Azután ugyanilyen kesztyű, vastag gyapjú alsónadrág, ing, teveszőr harisnya, nagy doboz finom cigaretta, két csomag csokoládé, tábori szamovár, üveg konyak és vagy tíz narancs.

— Hol szerezted? — nevettek és kapkodtak a zsákmány után a fiúk.

— Odaát a rokonságnál. Valamelyik tiszt most jöhetett vissza a bálba, oszt jól fölszerűte magát. Elhoztam belőle, amihez hozzágyutottam.

Előkapott egy csajkát, belerakott öt narancsot, amelyeken még a piros selyem csomagolópapír is rajta

volt a szmirnai szállítócég címével, a többit meg a zsebébe gyömöszölte.

— Hová mész?

— A Lacika zászlós úrho. Délután, amikor nála voltam, oszt megkérdeztem, nem kívánna-e valamit, nagyon csöndesen azt mondta: — almát, Ambrus... almát... Hát igaz, hogy e csak talján alma, de amíg magyart szerzek neki, talán ez is alkalmas lesz.

Lacika zászlós úr.

A kis zászlós, a tizenkilenc esztendő, szőke, lányosarcú fiú, akinek júniusban még bizonytalán a mája kötötte meg a nyakkendőjét az érettségire és aki bár színjelesen érett, mégis bizonytalán drukkolt az érettségin, kedvence volt az egész századnak. A tiszték óvták, kímélték, kényeztették, a legénység meg rajongott érte.

Most ott feküdt a százados barlangjában, vállában egy buta golyó okozta sebbel, ami azért ütöközött belé, mert tegnapelőtt minden parancs nélkül beállt egy járőrbe.

Feküdt és birkózott a lázzal, mert a vizesruhán és néhány aszpirinen kívül az égvilágon semmi se volt, amivel a lázát csillapíthatták volna. Igaz, csonója nem tört, az is igaz, hogy orvos hiányában Kovács hadnagy kipiszkálta a golyót a vállából, de itt tartották, mert az irlagmatlan hidegben nem merték hátra szálítani.

Az öreg tizedes bekopogott az ajtón. Belépésekor a csákóját — mint nagy fogadásokon és előkelő kihallgatásokon a magasrangú katonák és diplomataik a tollforgós csákót — bal csipőjéhez szorította, mereven szalutált és legyökerezett az ajtó elé.

— No, mi az Ambrus? — kérdezte Simay, aki az orosz állások vázlatát tanulmányozta.

— Jelentem alásan, narancsot hoztam a zászlós úrnak.

Ugy mondta ez, mintha a csemegebolt, ahol a narancsot vette, a szomszédban lett volna. És Simay is úgy fogadta, különben tolvajlásért és az élete fölösleges kockáztatásáért kénytelen lett volna az öreg legényt megfeddeni.

Ambrus odament az alacsony priccshez. Lacika zászlós úr lehúnyt szemmel feküdt rajta. Szőke arca fakó volt, homlokán gyanúsán tiszta, ügyetlenül felrakott borogatás, szája cserepes, vértelen és lassan, szaggatottan beszélt.

— Tudja, Iduska... igazán minden remek lett volna a fronton... de nem volt egyetlen csepp vizünk... A kutakat, mikor az orosz visszavonult, mind megmérgezte... és azon az átkozott, homokos pusztaságon... sehol, de sehol nem volt egy patak... Majd meghaltunk szomjan... Azóta... pedig már két napja itthon vagyunk, nem győzők eleget inni.

És nyalta a szája szélét és olyan nagyokat nyelt, hogy hallani lehetett.

Ambrus közben rettentés kintőddással megtisztított egy narancsot és ügyetlenül gerezdekre tépte. De

azután nem tudta mihez fogjon vele. Életében senkit sem etetett még és úgy érezte, ezt a műveletet nem lehet a nagybeteg kis zászlóson elkezdni.

Simaynak sem volt a betegápolásban sokkal nagyobb gyakorlata, de amióta felkötött karral járt, sok milderre rájött saját tapasztalatból. Most is eltalálta az egyetlen módot, amellyel a beteget etetni és egyben itatni lehet.

— Vagdald össze, Ambrus. Kis darabokban majd a szájába nyomjuk.

És elkezdtek etetni a gyereket... Az első falatnál, mikor a hideg, jóleső nedves falat a szájához ért, lassan beszippantotta, megforgatta a szájában és kínlódva lenyelte. A harmadik darabka után fáradtan felnyitotta a szemét, ránézett a két férfira és lecsukta megint. Azután nyelt tovább. Mindig mohóban... Két nap óta ez volt az első táplálék, amit lenyelt.

Később megint felnyitott a szeme. Most tisztább volt és teljesen értelmes. Lassan, erőlködve felemelte a kezét és rátette Ambrus kezére.

— Köszönöm, Ambrus apám. Tudom, hogy maga hozta.

— Hoztam... hoztam... — dohogta az zavartan, — de nem azért, hogy a zászlós úr megköszönje. Különbben mást is szereztem a zászlós úrnak. Fínom, meleg hősipkát, kesztyűt, majdhogynem kisasszonynak valót. Jó lesz majd az útra, amikor hátravisszük.

A fiú most a századosra nézett.

— Elküld a százados úr? — kérdezte panaszosan. Simay kicserélte a borogatást.

- El, fiam. Itt veszedelemben lennél.
- Támadásra készül az orosz?
- Mi készülünk rohamra.
- Akkor... — kezdte ellenkezően.
- Akkor aludj. — És hátat fordított neki.

Kelemen István dekungjában nyolcan szorongtak ezalatt. Két főhadnagy, három hadnagy és három zászlós. Négy régi tiszt és hat új. A hat új közül három egészen új volt még a harctéren. Az egyik hadnagy és a két zászlós. A hadnagy most jött a Ludovikából, a két zászlós az érettségi után néhány hónapos kiképzéssel került ki.

Persze, arról folyt a szó, vagyis az itteniek arra voltak kíváncsiak, mi van odahaza? Mit csináltak, mielőtt idejöttek. Milyen az élet? Ki, honnan került ide?

— Az utolsó este nagy murit rendeztek a kollégáim — mondta Dózsa István, az egyik hadnagy. — Olyan nagyot, hogy pezsgőmámmorral a fejemben szálltam vonatra.

— Mi vagy civilben?

— Tanár Pesten, a Váci-uccai leánygimnáziumban.

Kovácsnak, aki a Kelemen Istvánnal való beszélgetés óta szüntelenül a feleségével foglalkozott, meg-rándult az arca. De azért teljesen nyugodtan kérdezte:

— Ismered Szabados Irént?

— Hogyne ismerném. Együtt végeztünk, együtt

tanárokodunk két esztendeig. Nagyon kedves, csfnos teremtés, remek tanár.

— Nem tudsz valami közelebbit róla?

— Nem én. Tavaly augusztus óta irodai szolgálatot teljesítettem, mert akkor gyógyultam fel tifuszból, így csapatszolgálatra nem voltam alkalmas. Azóta csak most, a búcsúvacsorámon találkoztunk. Most tudtam meg azt is, hogy férjhezment. De azt nem, hogy kihez.

— Hozzám . . .

Természetes, hogy ez a kettő azután külön beszélgetett. Kovács apróra elkérdezte, milyen színben van a felesége, miről beszélgettek, mit mondott az uráról, mik a tervei, várja-e a háború végét és nem udvarol-e neki valaki.

Oláh Györgynek, a most jött főhadnagynak friss vágás húzódott végig a fél arcán.

— Hol szerezted? — kérdezte Kelemen.

— Pesten. Két hét előtt.

— Hogyan?

— Ugy, hogy belekötöttem egyik dicső honatyánkba. Társaságban voltam és a remekül borotvált, soha puskaport nem szagolt szép fiú előadást kezdett tartani a hazafiságról, meg a hazafiúi kötelességekről. Egy darabig hallgattam, azután megkérdeztem tőle, miért nincs a harctéren, ha ilyen jól tudja, mi a kötelesség. Az felelte, nemcsak fegyverrel lehet szolgélni a hazát. Az igaz, mondom, de üres szóval se. És megkérdeztem tőle, mit tett ő a hazáért azonkívül, hogy ilyen nagy hangon a hazafit adja. Lemondott-e egyetlenegyszer is a fizetéséről a hadiözvegyek javára?

Odaadta-e egyszer is a pohár sörének, a marhahúsának az árát a hadiárváknak? Egy darab ruha helyett, amit magának venni akart, vett-e tíz pár meleg kesztyűt vagy harisnyát a katonáknak? Kisült, hogy nem. Hogy még azt sem. Hogy most is éppen úgy él, mint azelőtt. Erre értésére adtam, hogy akkor ne ágáljon és hátat fordítottam neki... Másnap megverekedtünk.

— Helyben hagytad?

— Nyomni fogja az ágyat vagy egy hónapig.

— Kár az ágyért.

— Kár.

— Utálom ezeket a nagyhangú hazafiakat, akik otthon a jól fűtött lakásokban, zsíros hivatalokban, kávéházakban védik a hazát. Jöjjenek ide picinyt. Vegyenek részt egy-két rohamban. Hallgassák hogyan sívít a golyó a koponyájuk körül. Nézzék, mekkora lyuket vág a gránát a lábuk előtt és érezzék, hogyan remeg, vonaglik az öreg anyaföld az ágyúdörgéstől. Loholjanak könnyet facsaró hidegben, harminchat kilóval a hátukon, gránittömbök között, vagy feküdjenek havas őszi esőben három napig mozdulatlanul. Ne aludjanak egy hétig és amikor a szemük leragad a halálos kimerüléstől, vezényeljenek rohamot nekik. Ne kapjanak enni napokig és amikor végre hozzájuthatnak, hagyják ott eszeveszetten, mert jön a muszkafergeteg és elsöpör, ha istenek is vagyunk. Aludjanak patrontáskán vagy puskacsövön, álljanak glédában térdig való hóban, kapaszkodjanak jeges gránicokon, mert ez a halálos parancs... Jöjjenek ide, nézzék meg mit csinálunk, miben élünk itt és akkor meglátják,

megtudják majd, hogy mi a... Haza... És könnyű fut majd a szemükbe, ha kiejtik a nevét és a hátgerincükön végignyargal a szent forráság, ha rá gondolnak.

Az új hadnagy és a két új zászlós meredten nézte, hallgatta Kelemen főhadnagyot. Szép fiú volt a főhadnagy és tiszta kék szemén, nemes arcán mindig megakadhatott a szem. Most azonban olyan volt, mint egy haragvó arkangyal. Csak a szárny hiányzott a válláról és a lángpallos a kezéből.

Mikor elhallgatott és szavai után kicsit magukhoz tértek, megszólalt az egyik zászlós:

— Ha hazamegyünk, felpofozok vagy egy tucatot ezek közül a hetvenkedők közül.

— Dehogyan pofozol, fiam. Ha hazamész, boldog leszel, hogy otthon lehetsz és soha sem kívánsz verekedni többé. Örülni fogsz a puha ágynak, a tiszta fehérneműdnek, annak, hogy tálcán, vagy szépen terített asztalon kapod a reggelit, hogy rád mosolyognak a nők, hogy programot csinálhatsz estére és hogy nem zúgnak, sivítanak, kerepelnek, füttyülnek, bömbölnek a fejed körül a különféle golyók. Éled a magad kis életét és boldog, nagyon boldog leszel, hogy élheted. Ezekre az üres szószátyárookra pedig rá se nézel.

— Igazad lehet — mondta a kis zászlós.

— Igazam van, fiam — és megsímogatta a gyerek az öke fejét.

Száznyolevan halott.

Lacika zászlós urat még az éjjel elszállították. Sírva búcsúzott, mert jól tudta, hogy akiket itthagytak, azok közül sokan örökre ittmaradnak.

— Ha lábraálltam, visszajövök — mondta. — Várjanak meg... Mind... Így várjanak meg... Így, ahogy most vannak... — És a szeméből, mint egy gyerekéből, hullott a könny és a melle remegett a zokogástól.

Simay férfiasan megszorította a kezét, Ambrus rágombolta fejére a nutriasapkát, a tisztek sorfalat álltak neki, a legénység pedig egyenkint szalutálva némán elvonult a hordágya mellé.

A hordágyat azután rátették az egyik tábori szánra, amely két nyomórúdra szegezett deszka volt. Két legény beállott a hámba és a szán megindult a tíz kilométernyire fekvő falu felé.

Falu? Néhány düledező, kormos fal, amelyeket üszkös gerendák tartottak. A lakosságnak egy része meghalt, egy része elmenekült. Csak azok maradtak ott, akik az előnyomuló katonasággal valamilyen érdekközösségbe kerültek és akiknek ezen a réven a nagyon szűkre szabott betevő falatjuk megvolt valahogyan. Mert az egész vidéken nem lehetett egyetlen szem burgonyát, egyetlen szem gabonát kapni. Ami kevés volt, ötször vált a pusztítás prédájává. Először az orosz határra felvonuló magyar-osztrák csapatok, másodszer a visszavonuló magyar-osztrák csapatok, harmadszer a Kárpátokra betörő orosz csapatok, negyedszer a Kárpátokból visszaseríteti orosz csapatok,

végül ismét a diadalmasan előnyomuló magyar csapatok alatt.

És ezen a második nyáron már nagyon keveset vetettek, arattak errefelé. A vidék a hadak országútja lett, amelyen teljes szélességben és majdnem szüntelenül tartott a felvonulás. A faluk, városok majdnem mind elpusztultak és a podoliai hátság rengetegeiben nemcsak állatok, hanem emberek is kerestek menedéket.

Persze, azután, hogy az ágyúzás, a bombázás megszűnt, hogy a felgyújtott faluk, városok, félelmetes vörös fénye mindig távolabb világította be az eget, az emberek lassan-lassan kimerészkedtek az erdőkből és az üszkös gerendákból, összeomlott falakból új otthonokat kezdtek építeni. Rongyos, alacsony kalibákat, ahol a füst azért járt ki az ajtón, mert nem volt ablak, ahol kimehessen. Ahol a rongyokba takart, csontvázzá soványodott emberek — akik között egyetlen erős fiatal férfi sem volt — boldogan bújtak meg egy kecske vagy disznó mellett, mert meleget adott. Ahol az emberi méltóság és öntudat teljesen megszűnt és az ember nem volt más, mint riadt, megfélemlített állat. Ahol majdnem mindig dúlt a vérhas, tífusz, kolera és ahol ha megkapta valaki, belehalt, mert nem volt orvosság, csak ott, ahol katonakórház vagy sebesült gyűjtőhely volt.

Egy ilyen gyűjtőhelyre hozták Lacika zászló urat. Nagy, deszkából épített csürbe, amelynek oldalait és tetejét, hogy a meleget valamennyire megtartsa, földdel hányták be.

Mikor a hordágyat levették a szánról és bevitték a füstös, petróleumlámpával gyengén megvilágított helyiségbe, a két legény úgy gőzölgött, mintha meleg vízből húzták volna ki.

— Pihenjetek — mondta bágyadtan a beteg, — hiszen roppantul elfáradtatok.

Az egyik, szép szál, kicsattanóan pirosarcú legény, az egészségesek és erősek akaratlan gőgjével mondta:

— Mi vót ez ahó képest, mikor három nap masíroztunk gyorsított tempóba harminchat kilával a hátunkon. Gyerekjáték, ügyi, Pesta?

— Hát a' — mondta a másik. — Ippeg azért el is instanciázunk a zászlós úrtú. Most benn vagyunk a járásba, egy-kettőre vissza leszünk.

— Nem üzentek haza valamit?

— Köszönöm, alázattal, én nem. — Mondta az első. — Mer' hogy tennap írtam a feleségemnek és azútátul semmi ujság se történt.

— Én odaadnék valamit a zászlós úrnak és meg-szolgálnám, ha elküdené a szeretőmnek — szégyenkezett kicsit a másik.

— Szívesen elküldöm, add csak ide.

A legény a zsebébe nyúlt, kivett egy piszkos, gyűrött papirost és kigöngyölt belőle egy medaillont.

A kis zászlós ámultan nézte. Tömör aranymedailon volt, fedelén egy rubinokból kirakott N betű és egy korona vöröslött. Rögtön megismerte. Napoleoné volt. Kinyitotta. Belül elefántesont miniatűr a császár képmásával, másik oldalán két szó, a jellegzetes, kissé kuszált betűkkel: Máriának, Napoleon.

— Hol szerezted? — kérdezte, miközben merőn nézte azt az idealizált arcot, amely 130 esztendő óta minden katona példaképe volt.

— Egy öreg lengyeliül, egy meleg kacabajkáér. Azt mondta, ezt még Napoleony császár adta valami lengyel grófkisasszonynak.

— Bizony ő. — És a kép mögött látta Walewska Máriát, az egyetlen igazi szerelmet, amely a császár ezer szerelemtől színes életében virult. — Eladnád ezt nekem? Mondjuk, száz koronáért?

A legénynek fellobbant az örömtől a szeme.

— El én, még a feléér is.

— Százat adok érte. Elteszem emléknem. De hogy hozzájuss a pénzedhez, szedd le rólam ez a pokróc-tömeget és a zubbonyom zsebéből halászd ki a tárcámat.

Szanitész állt meg mellettük.

— Adass a legényeknek jó rumos teát, feketét vagy forralt bort — rendelkezett a zászlós. — Azután hadd menjenek vissza.

Közben a tárcsa is előkerült és egy szép kék bankó átvándorolt belőle Kiss Kovács János zubbonyzsebébe. A legény mondhatatlanul boldog volt. Életében először látott százas bankót, az meg álmában sem jutott eszébe, hogy egyszer neki is lehet.

Negyedóra mulva újra úton voltak.

Az ég koromfekete volt, teljesen csillagtalan, de a földet borító hó csillagása valami titokzatos, kékeslilas fényt borított a vidékre. Babonás fűnyt, amilyen

a lápok földjén szokott remegni és aminek remegése a mondák szerint mindig rosszat jelent.

A szán nesztelenül csúszott. A két ember, mint két néma árny haladt előtte. Kettő abból a sok-sok ezerből, akiknek lelkei itt lebegnek a pusztaság fölött. Mert a világegés másfél esztendejében nem igen volt vidék, ahol több vér folyt, ahol több élet hanyatlott a hóra, porba, sárba, vagy homokba, mint ez. Itt van a nagy magyar temető: *Przemysl... Azután Lemberg... Grodek... Rawa-Ruszka... Bródny... Tarnopol... Szanatov... Zamosce...* Megannyi temető, amelyek felé de sok könny, ima, fohász, könyörgés száll és amelyek ezer meg ezer asszonyt teittek özvegyé és még több gyereket apátlanná. Itt van a *Dnyeszter... Sztroj... Lipa... Szeret... Szan...* Lassú, sárga vizük, hej! de sokszor lett piros a vértől. Ha itt, ezen a hátságon valami hatalom össze tudná szedni a másfélesztendő alatt elesetteket és egyellen halomba rakná őket, bizony fölérne a halom ott messze hátul a Kárpátok legmagasabb gerincéig.

A két legény már vagy egy órája húzta a szánt és még egyik sem szólt egy szót sem. Válluk előre görbült, vastag bakancsuk alatt ropogott a hó és fejük minden lépésnél kissé megbillent. Hallgattak... Hallgattak, mint az Idő és a Végtelenség.

Ezt a mély, hosszú hallgatás szeretetet és képességet valahonnan még Turán pusztáiról hoztuk. A turáni pusztaságokon állottunk fél napig egy kempós botra támaszkodva, hevertünk éjszakákon át bámulva a csillagos eget, vagy figyeltük a bozótban a vadat,

egyetlen szó, egyetlen kis mozdulat nélkül. Ott leltünk részei a csendnek és a csend nekünk... Ezért hallgat a magyar ember ma is a természetben. Ezért nem zavarja meg a csend lenyűgöző erejét és egyedül az oktalan baromnak nem rója fel, ha ezt megteszi. A magyar ember a természet csendjében ősi adottságánál fogva Istent érzi... Öntudatlanul él benne az ősvallás és mellette verő alázatoskodás nélkül, a természetben látja legjobban Isten kimondhatatlan nagyságát. A nyugati ember felfogásával ellentétesen, Istent nem a fényes templomok zsúfoltságában, gazdagságában, pompájában, fényében, hangosságában tudja imádni, — mert ott nézegetni tud, de nem átszellemlenően önmagába fordulni — hanem a csendben, a természet végtelenségében, egyszerűségében és némaságában... Itt azonban imádkozik akkor is, ha nem mondja a különféle megszokott imádsági formulákat. Hallgat és imádkozik... Érez és imádkozik... Néz és imádkozik... És ha szánkót húz vagy kapa van a kezében, ha ekére görnyed vagy virágot szed, mindig... mindig Istent érzi és olyan igazán borul Eléje, olyan teljes Vele való lelki eggyé válással, amilyenrel templomban, orgonazúgás között talán soha sem tud leborulni.

A hó ropogott, a szánkó haladt és a két ember hallgatott. Hallgatott, mint a Természet, amelyből jöttek és amelybe visszatérnek.

Egyszerre, valahol a lilásfényű éjszakában, eldőlt egy puska. Hangja úgy vágta kettő az addig teljes némaságot, mint egy jajkiáltás. Azután követte egy másik... harmadik... tizedik... sok... még több... ,

— Megkezdtek... — mondta csendesen Kiss Kovács János.

— Meg... — felelt rá a másik. — Lépünk ki, mer' hogy köllünk odahaza.

Abban a pillanatban, amikor az első orosz puska-lövés eldőrdült, Simay Balázs kirántotta a kardját. A kard, pedig a lövészárokból még sötétebb volt, mint kint: megvillant.

— Utánam! — ordította és magasra emelt kard-dal kiugrott a lövészárokból.

Ugráltak utána... Félelem nélkül, vak hittel, benne és a győzelemben. Ha ilyen pillanatban egyáltalán van érzés, az csak az lehetett, hogy ahol az a széles kard villog, ott elesni lehet, de veszteni nem... Percebe sem tellett, szétszóródtak és marokba szorított puskával, mint az elszabadult vihar, rohantak az ellenség felé.

A szemközti lövészárokkig vagy ötszáz lépés volt az út. Azt az ötszáz lépést azonban puskapogásban, kelepelő géppuskatűzben, röpködő, sivító gránátok között kellett megtenniök.

És elől... legelől Simay... Mint egy száguldó isten.

A jégkeménységű hó döngött a futó lépések alatt. Az első pillanatokban csak futó lépések hallatszottak, azután bottladozók is... Meg elzuharó emberi testek... kézből kiejtett puskák hangja is... Akkor már a levegő is megtelt sóhajjal, szitokkal, Istent hívással, imádsággal, egymást biztatással, halálordítással.

Siuuuuu.....!!!! Siuuuuuu.....!!!! Sivított a gránát, mintha a pokol ördögei röhögnének világotveszejtő ádáz jókedvükben.

Papapapapapap.....!!! papapapapapa.....!!!!
Tra-ta-ta-ta..... Tra-ta-ta-ta..... Kelepelt szerény hangon a kis lövészárók gépfegyver, és apró golyóival, mint a jég a virágot, kaszálta az embert.

És közben a puskák... Amelyekbe igaz, hogy az utolsó patronokat tették az oroszok, de amelyeknek nagy része puha emberi húsba ütkezik és utat nyit az élet drága és olyan hamar eifolyó piros patájkjának.

És mégis... az emberek rohannak... Feketén a sötét éjszakában, szívükben halálos daccal, elkeseredéssel, agyukban valami tompa kábultsággal. Aki itt fut, az életnek és a halálnak ezen a keskeny határmezsgyéjén, azt ezekre a pillanatokra elkapta valami erő, örület, valami idegen, titokzatos hatalom. Az többé nem ura önmagának. Löki, hajtja, taszítja valami, és a saját jószántából nem bírna megállani, ha az üdvösséget is ígérnék neki.

Fut... Rohan... Hallja a siuuuuuu-t... a tra-ta-ta-tá-t... a dörrenést robbanást, de rohan... Vakon, halálos elszántsággal és azzal az ösztönös sejtelemmel, hogy ha odaér... ha ott lesz a célnál... megszűnik a veszély és biztonságban lesz.

— Előre fiúk...! — ordít rekedten Simay. — Még egy ugrás, és miénk az árok.

És átszáguld az elzuhanó testeken és nem hallja, hogy a golyók, mint az éhes darazsak, röpködnek körülötte.

Ott vannak az ároknál.

Ordítás fogadja őket, meg kinyújtott, két kézre fogott muszkaszuronyok.

De mit tesz az! Agyuk egészen elborult, izmaikban benne van a rohanás lendülete. Két olyan erő ez, amelyből csak a halál vagy a győzelem tud kijózanítani, vagy amelyet csak ezek tudnak feloldani.

Aki bele nem szaladt a kinyújtott szuronyokba, az leér az árokba és a sötét derengésben, ahol csak a lapos tányérsapkák és a feszes, fejhez símuló kis honvédsapkák árulják el, hogy ki a magyar, ki az orosz, megkezdődik az ádáz küzdelem. Ember... ember ellen... Egy magyar... három... négy orosz ellen.

— Na fiúcskák! — üvölt diadalmasan Simay — most már nem a buta golyók döntenek, hanem az erő... Meg a hazaszeretetet... — És leüt a pisztolya agyával egy muszkát... Azután ismét egyet... És tovább üvölt. — És ha nem leszünk erősek, meg nem szeretjük eléggé a hazát, akkor ez a horda újra betör a Kárpátokba. Nesze! — és a revolvère, mint egy boxer, csak le egy koponyára. — Pedig, tudjátok úgye, mit csináltak ott... Uzsoknál... Vereckénél... Homonnánál... Bártfánál... Meg egyebütt!

— Csak számlálja százados úr, mi meg majd fizetünk — üvölt vissza Ambrus valami ádáz részegségben. — Hej! az apád kirelejtumát. — Ez egy orosz-nak szólt, aki orvul elgáncsolta és aki szuronyát mindenáron bele akarta mártani az oldalába.

— Balázs, vigyázz! — zúg Kelemen főhadnagy,

mert nem bírja megakadályozni, hogy egy muszka hadnagy revolvert ne emeljen Simayra.

De Ambrus megakadályozza. Mert, amíg egyik kezével a saját ellenfelének a gégéjét szorítja össze, a másikkal elrántja a célzó hadnagyot.

Ezután már hamar bevégeződik a harc. Az oroszok megadják magukat. Hatszázötvenen.

Az ötszáznegyven magyarból száznyolcvan elesett, százhusz megsebesült.

Si vis pacem, para pacem.

A következő napokban csend volt. Az emberek pihentek, szórakoztak, az egészen könnyű sebesültek ápolták magukat. A muszka fedezékekben sok mindent találtak, aminek örülni lehet. Meleg holmit, meg dohányt, szórakoztató társasjátékot és a tisztelnél francia ujságokat.

Simay és Kovács Miklós erre vetették magukat. Egész nap olvastak. Mindent, az utolsó betűig. Az utolsó szépítő kenőcs reklámig. Mert hogy a lap, a nyomtatott betű, a világgal való illetén kapcsolat mit jelent, azt csak az tudja igazán, aki kiesett az emberi közösségből és akinél az élet csak a saját és a szemközti lövészárookra kicsinyül.

Kovács Miklós, aki civilben történelem és latin tanár volt, egyik ilyen olvasással eltöltött napon nagy vitatkozásba bonyolódott Kelemen Istvánnal. Kovács Miklós nem volt igazi katona. Elvégezte, amit vártak

tőle, sőt tökéletesen elvégezte, de nem végezte hittel... lelkesedéssel. Nem meggyőződésből volt katona. Kötelességből volt az. Csak a ruhája volt katona, az agya nem.

— Körülbelül húsz éve foglalkozom komolyan történelemmel és 12 éve vagyok tanár — mondta. — Eddig abban a balga hitben éltem, hogy ismerem a történeimet. Pedig csak most kezdem, dehogy ismerni... csak megérteni. Most, amikor közelebről látom, amikor benne vagyok. Mert a történelem írta háború úgy viszonylik a tényleges háborúhoz, mint a féllábú ember a maratoni futóhoz.

— Vagyis nem igaz, amit a fejünkbe vertek. Hogy: „*Historia est magistra vitae*“ — mondta Kelemen.

— Persze, hogy nem igaz. Sőt fordítva igaz. Nem a történelem az élet tanítómestere, hanem az élet a történelem tanítómestere. Csak az a baj, hogy rossz tanítómestere, mert örökké ismétli önmagát. Kezébe vette a Matint. — Nézd, itt egy cikk a háború utáni „*természetes igények*“ kielégítéséről beszél. A cikk szerint: Angliáé és Franciaországé lesznek a német gyarmatok, azonfelül Franciaországé lesz még Elzász-Lotharingia, Oroszország pedig Nagy Péter és Katalin álmát: Bizáncot kapja... Sőt Perzsiát is...

Kelemen közbe akart szólni, de nem tudott. Kovács Miklós a katedrán képzelte magát. Előadást tartott. Olyan hosszú idő után ismét előadást. Annyira beleélté magát a témába, hogy talán azt is elfelejtette: hol van. Csak az igazát érezte, csak a bizonyítékok torlódtak benne, csak a ráfüggesztett szempárt látta,

csak a saját hangját hallotta. És ez mind hajtóerő. Ugyanaz, ami a huszár lónak a trombita, a katonának a „rajta“, az orvosnak a beteg első életnyilvánulása, a tudósnak a számítás helyessége, a művésznek a taps!

— Látszik, hogy historikus vagy és túlzásba viszed az okoknak mélyen való keresését ott is, ahol a felszínen adva vannak. Emlékezz csak a spártai anya jelszavára: „Ezzel vagy ezen.“ Inkább halottan, mint pajzs nélkül.

— Jó, jó... De hát hogyan képzeled te a világ-békét? Mert könnyű ám a dolgokat bírálni, de tessék megtalálni a hibákra az orvosságot és a káoszából a kibontakozást.

— Erre igen röviden felelek. Meg kell teremteni a népek szövetségét, a gazdasági együttműködést, a közös munka lehetőségét, kulturális kapcsolatokat, meg kell ismerni és tiszteletben kell tartani egymás jellemét és egységes szellemi és testi nevelést kell adni az ifjúságnak.

— Mint történész és latin tanár, legjobban tudod, hogy ezt az egységet a rómaiak már megteremtették. Hogy ez az egység, a cézárok birodalma magába foglalta Britanniát, Galliát, Germániát, Hispániát, Pannoniát, stb. Szóval a mai Angliától az afrikai partokon keresztül jó mélyen Ázsiáig. És vajjon béke volt akkor? Sohasem volt annyi békétlenség és háború, mint ezen az egységes területen, vagy... ha úgy jobban tetszik... a te mesebirodalmaidban.

— Nem értjük egymást... A római birodalom egysége és az én elképzelésem között egész világnyi különbség van. A látszólagos római egységet nem az

egyes alkotó népek szabad akarata, hanem tisztára a hódító kard hozta és az erőszak tartotta össze. Az én egységemnek az alapja pedig a népek szabad elhatározása, mondhatnám szerződése, szabadsága és az emberi szolidaritás érzése lenne. Ezeknek a hiánya miatt kellett a római birodalomnak megsemmisülnie... Mert amikor a Cézároknak kezéből kihullott a kard, nem volt meg a szellemi erő és az erkölcsi tartalom, amely abroncsként körülvette volna a széteső hordót. Tudod, — mondta egészen magafelelt lelkesültséggel — én mint humanista és történész, nagyon sokat elmélkedtem ezen. És van egy biztos ellenpróbám, hogy nem tévedek... Ha a birodalom összetartó kapcsa nem az erőszak lett volna, a birodalom bukásával nem bukkott volna el a latin nyelv is. Az a nyelv, amely tudományokra legalkalmasabb, nyelvtanilag legrendszeresebb, logikus és legkönnyebben áttekinthető. De annyira meggyűlöltek a cézárokat, annyira megunták folyton éltetni őket, hogy nemcsak uralmukat felejtették el, hanem kivetették magukból a nyelvet is, nehogy valami is emlékeztessen... a római légiókra.

Kelemen István nem tehetett mást, letette a fegyvert. Kovács érvei annyira meggyőzőek voltak, hogy nem harcolhatott ellenük. De ha már beismeri a vereségét, még egyet akart tudni.

— És hogyan képzeled a te közösségedben Magyarország helyzetét? Mert bennünket mégis csak ez érdekel legjobban és elsősorban.

— A délkelet-európai államok szövetségével, amelyben a hegemonia és a kultúrfőlény joga ezeréves multjánál fogva Magyarországot illeti. Hiszen, ha job-

ban rekapitulálom a dolgot, ez volt Kossuthnak is az elgondolása. És ha ez az elgondolás megvalósul, ma nem lenne háború... Ebből is látható, hogy Kossuth volt az igazi reálpolitikus, nem pedig álmódzó rajongó, mint hitték és hogy ilyen előrelátó nagy szellem minden száz esztendőben, ha egyszer születik.

Fölállt és kiegyenesítette a hosszú ülésben elgörbült testét.

— Hogy ezt a háborút, amiért itt vagyunk, miért vívjuk? nem tudom... Azt azonban tudom, ha rákerül a sor, az utolsó csepp véretem is szívesen odaadom a hazám védelméért.

Azután belebujt ócska köpenyébe, fölcsatolta a revolverét, fejére húzott egy hósapkát és kiment.

Levelek.

Megjött a posta... A legizgalmasabb, legvártabb eseménye a napnak. Néha nagyon sok napnak. Mint a gyerekek a Mikulást, állták körül a tiszték, a legénység az őrmestert, aki kiosztotta.

Czeke Gyuri zászlós három levelet kapott... Három különböző női frással. Színeseket, kicsit még most is illatosokat Ezek a levelek úgy, ahogy a kezében tartotta őket, már felbontatlanul is elmondtak mindent. És a csinos, húszéves fiú, tudta ezt, mert büszkén körülnézett, azután úgy, szerető pillantással a leveleket simogatta végig. E pillauatban mind a három

levél frójába halálosan szerelmes volt és ha választani kellett volna közöttük, nem tudott volna választani.

Oláh és Kelemen főhadnagykok is kaptak levelet, Kelemen kettőt is. Két elefántcsontszínű levelet, apró, lila tintával frott szabályos betűkkel, amelyek szintén már így csak a címen keresztül elárulták, hogy aki írta őket, nemcsak akkor gondol ide, amikor levelet ír, hanem az egész lelkével itt él állandóan.

Az őrmester állt és lassan betűzte a címeket. Mikor eggyel készen volt, a körülötte szorongókból kinyúlt egy barnavörös, töredezett körmű, piszkos kéz és átvette. Vagy nem nyúlt ki és nem vette át... Ez esetben feküdt valahol egy puccsen kórházi szobában vagy betegszállító vasúti kocsiban, vagy... valahol itt a havas, fagyos mezőségen a föld alatt.

Sok ezer halott feküdt itt... Magyar, német, orosz vegyest, a legteljesebb egyetértésben. Ha igaz, hogy éjjélkor a halottak előjönnek, akkor itt éjjelente tízszer annyi volt a halott, mint az élő.

Ambrus nem is levelet, hanem csomagot kapott. Zsák szövetbe gondosan bevarrott csamogot, amelyre kovással volt felragasztva az iromba betűkkel írt cím. *Gulyás Ambrus tizedes úrnak, méj tisztelettel.*

Hej, hogy megörült neki. Hogyan előntötte belül a mellét valami meleg a felesége iránt, akivel húsz esztendeje élt, ahogy mondta: „békés viszálkodásban.“

Aki a levelét átvette, hátra arcot csinált és keresett egy csendes zúgot, ahol elolvashatja.

A kis zászlós, aki még nem tudta, hogy itt, ahol

olyan ritka az öröm, takarékoskodni kell vele, úgy olvasta el a három levelet, ahogy a gyerek a süteményt eszi. Habzsolva... Hogy közben nem tudta kiélvezni a szavakban levő ízeket, a pontok mögött maradt sejtetéseket, és a kérdésekben megbuvó kis féltékenységet: természetes. Futólépésben olvasott... És amikor készen volt, mélyről, nagyon jólesően felsóhajtott. Az üde gyerekszája kissé gögös férfimosolyra mozdult, azután végigvetette magát az ágyán, összekulesolta feje fölött a kezét és mint az illatos fürdőbe, merül el az álmodozásba.

— Milyen édesek, drágák, bűbajosak ezek a kis lányok... Mint az angyalok... És maga előtt látta a három lányt... A szőke és barna hajakat, a kék és szürke szemeket, amelyek könnyesen néznek errefelé, ahol ő szenved és vérzik a hazáért és... értük... Melyiket szereti legjobban? Nem tudja... Ha össze is töri magát, akkor sem tudja. De nem tudta már Pesten sem. Pedig igazán mindent kieszelt, hogy eldöntse. Egy délután adott nekik randevút. Csak azért, hogy a gyors egymásutánban választani tudjon. Nem tudott... Amikor Ágival ült a cukrászdában, úgy érezte, ő a legdrágább és úgy elmerült a nézésében, hogy azt hitte, sohasem fog más nőre nézhetni... Azután jött Olga... A röpködő, szőke hajával és a kagylószerű szájával, amelyről úgy hullottak a szavak, ahogy a szirmok peregnék a rózsaszátról. Akkor őt imádta... Ugy érezte, végzetesen és örökre imádja... Azután Katinka jött... És ahogy szeles kislányosan, de a nagy nőt játszva megállt előtte a hősesben és ráemelte a fehér sapka

alól kiragyogó égtek szemét, úgy elröppent szeméből a másik kettő emléke, mint a sóhaj... Mit csináljon? Ez az igazság... A kegyetlen igazság... Neki jobb lenne és főként sokkal könnyebb, ha csak egyet szeretne. De ha nem lehet. Ha úgy álianak itt előtte összevissza keverve, hogy néha azt sem tudja, Áginak van-e kék szeme, vagy Olgának és Katinka szőke-e vagy barna? Mindegy... Mind a hármat szereti. . . Egyformán és nagyon szereti... Bolond, vagy kiégett szívű vén számár volt az, aki kitalálta, hogy egyszerre csak egy nőt lehet szeretni.

Fütyülni kezdett. Érzelmes, divatos nótát, amelyet itthon és a harctéren egyformán jól ismertek és amelynek a szárnyán annyi szerelmes gondolat szállt ide-oda.

Mikor az est mesélni kezd...

A másik ágyon fekvő hasonlókorú hadapród őrmester tercelt hozzá.

Azután felállt a kis zászlós, kinyújtózta, megropogtatta a derekát, elővett három egyforma levélpapírt és szent meggyőződéssel írni kezdett. Mind a hármat így kezdte:

Egyetlenem...

*

Kelemen főhadnagy is olvasott. Először azt a levelet, amelyen korábbi volt a kelet.

Drága Életem! -- kezdődött a levél.

Már ismét egy hete nincs Rólad hír. Ha tudnád, ha elképzelhetnéd, milyen gyötrelmes az ilyen hét. Egyetlen perc sincs, hogy ki tudnám tépni magam a

félelemből; hátha ... baj történt Veled ... És annál erősebb ez az érzés, minél inkább igyekszem józan lenni, mert annál jobban látom, hogyha írhatnál, írnál, hiszen tudod, milyen szívszakadva várom soraidat.

De nem folytatom tovább a panaszt, hiszen ebben a szörnyű világégésben mindegyikünknek megvan a saját része. A Tied az, hogy tőlünk távol állandó háhálveszedelemben légy, az enyém az, hogy állandóan reszkessek Érted.

Istvánka hála Istennek egészséges. Már a negyedik foga is kint van és a saját emberségéből ellipeg egyik bútorról a másikig. Szépen gagyog és már kérdés nélkül is, hogy hol van apuka? megáll a képed előtt és rettentő erőfeszítéssel mondja: apppa.

Nem győzők Istennek hálát adni, hogy ez a kis jószág van ... Ha a karomban tartom, vagy esténként magamhoz ölelem lány kis testét, mintha ... Téged is ölelnék. S az is olyan nagy boldogság, hogy csak Rád hasonlít. A szeme, haja, szája, fejformája, mind a Tiéd. Mikor láthatlak? Mondd ... Mikor?

Ne haragudj, hogy ezt a kérdést vagy hasonlót mindig úgy küldöm Hozzád, mint fájdalommal kiáltást, de már végtelennek tetszik az idő, mióta nem láttalak. És nem szabad, hogy még soká ne lássalak, mert mostanában döbbenetesen kezdem érezni, hogy az arcod ... homályosodik előttem... Ha Rád gondolok és magam elé akarlak képzelni, nem állsz ott úgy, mint eleinte, hanem ... mint egy imbolygó árnyék. Mint egy felhő, amely változik ... Tudom, hogy a hajad barna, de

már nem látom a színét. A hangodat is tudom milyen, de már nincs olyan tisztán a fülemben, mint régen.

Nemsokára karácsony lesz... Naponia hosszan kérem Istent, legalább arra hozzon haza. Ha csak rövid időre is... Ha csak annyira is, hogy újra érezhesselek, hogy elmondhassam, megmutathassam, megnyírom szeretlek és újra teleszívhatom magamat Veled. Mert akkor egy ideig majd újra tudok élni az emlékekből, amelyekből úgy érzem, az eddigieket már teljesen föléltem.

Ne vedd rossznéven, hogy ezeket így elmondtam, de megfogadtam, hogy sohasem lesz bennem Veled szemben tilok és azt remélem, ha ilyen leplezetlenül beszélek, talán hozzájárulok a hazajövededhez.

Holnap feladok egy csomagot a következőkkel: Két meleg ing, két meleg nadrág, kesztyű, hősapka, három pár gyapjúharisnya, öt csomag dohány, cigarettapapiros, egy üveg konyak, fogpaszta, mosdószappan és borotvakrém.

Nagyon, mondhatatlanul vágyom Utánad... Anynyira, hogy fáj... Fájnak bennem az ölelések és a csókok, amelyeket nem adhatok Neked.

Az én Istenem vigyázzon Rád. Éva.

Mikor Kelemen István elvégezte az olvasást, leeresztette a kezét és maga elé meredt... Nagyon nehéz volt a szíve. Olyan, mint talán még egyetlen levél olvasása után sem a haretéren.

Amitől félt... amire mindig olyan rettenetesen gondolt, kezd bekövetkezni... Fakul a képe... Színtelenedik a hangja az asszonyában. Milyen marcangoló dolog ez. Milyen sírnivaló. Milyen kétségbeejtő. És mi

Iesz, ha még nem mehet haza? Még... hónapig... Van rá kilátás... Simay tegnap mondta, hogy nagy előretörést terveznek. Végig az egész vonalon. Hogy nem lehet ezt a lehetőséget elmulasztani, mert az oroszok olyan rosszul állanak, mint a háborúban még soha. Az utánpótlásnak egyáltalán nincs fegyvere és a harc vonalban lévőknel átlag minden harmadiknál nincs... Borzalmas dolog ez. Akkor is borzalmas, ha ellenségről van szó. Hogy emberek ezrei, mint az állatok a vágóhídon, ki vannak szolgáltatva és nem tudnak védekezni. Hogy állnak a pergőtűzben és várják, míg jobbról vagy balról esik mellettük a társuk és kivethetik kezéből a fegyvert. Igaz, itt sincs minden jól, itt sincs bővében a fegyver és a lőszer, itt is van eset, hogy éhesek, de mindig csak átmeneti, rövid időre. De odaát azok a szerencsétlenek az első idők kivételével mindig így voltak. Sokan azt mondják, ez a jó nekünk, mert így könnyebben bírnak velük. Szerintem nem jó, mert a katonára megalázó, ha fegyver nélküli ellenségen győzedelmeskedik.

Szeme rátévedt a levél utolsó sorára:

„Nagyon, mondhatatlanul vágyon Utánad... Anyyra... , hogy fáj... Fájnak bennem az ölelések és csókok, amelyeket nem adhatok Neked.“ A szavakból szinte kiérezte a fájdalmat. A testit és a lelkit... Nemcsak, mert bennük voltak, mert ismerte feleségének iránta érzett érzelmeit, hanem... mert ő is érezte ezeket a fájdalmakat... Néha annyira érezte, néha annyira húsába vágtak a vágy apró, hegyes fogai, hogy szinte belesápadt és a szeme elhomályosult. Néha

éjszakánként, különösen ha nem volt túlságosan fáradt, nem bírt elaludni, mert arra gondolt, hogy az asszony is reá gondol most. És látta csipkés, szalagos hálóingben, amely rásimul a mellére, és amelyből kinyúlik a karja. Látta hosszú, dús, szőke haját, végigomolni a párnán. Látta meleg, piros száját és hallotta a hangját, amint forrón mondja: ... *szeretek* ...

Ilyenkor nem bírt a fedezékben maradni. Égette a prices. Felkelt, kiment és a hideg éjszakében kijárta magából a vágyat. Azonban az is megtörtént, hogy nem volt hideg, hogy enyhe, tavaszi, vagy forró nyári éjszaka borult a földre. Hogy ragyogtak a csillagok, rejtelmesen, ezüstös fényben úszott a hold és a szellő virágillatot hozott a fákról vagy a mezőkről. Ilyenkor ... hiába sétált ... Sőt rossz volt, hogy sétált, mert a csillagokban az otthoni csillagokat látta és az illatokban otthoni illatokat érzett. És tovább égett benne a vágy és egyelen éjszaka ezerszer is elkérdezte: — Mikor ölheltek?

A másik levelet nem bontotta föl. Majd hónap — gondolta — és a szeme az utolsó sorra tapadt.

*

Ambrus szakértelemmel fejtette ki burkából a csomagot. Vigyázott, hogy a bicskával csak a spárgát és ne a zsákot vágja föl, mert az lyesminek nagy a becsülete itt. Finom kapca lehet belőle arra az eshetőségre, ha a másik átázik vagy fölmondja a szolgálatot. Persze otthon nem gondolnak ilyesmire, de hát régi igazság, hogy a szükség tanítja meg az embert.

A csomagban nagyszerű dolgok voltak... Fehér cipő, amelynek már a formájáról megismerte, hogy az asszony sódart süttött belé. Hej, okos asszony az, tudja, hogy ez az ő legkedvesebb csemegéje. A kenyérbe süttött finom füstölt sódar. Azután paprikás szalonna volt benne, jó kövér kövesztett tokaalja vagy egy rőf fokhagymás kolbász, aminek már így messziről is érződik az inycsiklandó szaga. Tíz kupac finom füstölt turó és négy pakli dohány. Ebből mindjárt rá is tömött. Lassan, akkurátusan, kiélvezve a tömés gyönyörűségét, mert, hogy napok óta csak cigarettán élt. Az pedig nem való olyan embernek, aki pipálni szokott.

Mikor a kurtaszárú bádognakacs pipa, amelytől egyetlen percre sem vált meg és amelynek tarka boklója mindig kilógott a zubbonya zsebéből, ott füstölgött az agyara között, szép tempósan kihajtogatta a levelet és betűzni kezdte:

Kelt levelem november tizedikin szeretet Párom Ambrus kívánom, hogy ezen levelem friss jó egészségben találjon, tudatom Velled, hogy mink egészségesek vagyunk amelest neked is tiszta szívünkből kívánunk, továbbá tudatlak, hogy a malacot, akit a nyáron kiválasztotál előljáróba megölettem, mer hogy igen szűki-be vagyunk a kukoricának meg köllöt e kis hús a Rozika kézfogójára is, a hurka félét meg a fris pecsenyét persze föletük a kézfogón, de a töbit már szépen járja a füst a kiminybe ebül küldöm neked is ides Párom a sódart, amit tudom rémisztón szeretsz, hát kívánunk is hozzá friss jó egészséget meg étvágyat. A gabnäär hála a fölséges Uristennek, kaptam annyi pénzt hogy

a téltre meg van a csizmánk meg meleg ruhánk meg még egy asztalt ágyat is vetem a Rozikának a jövő hónapi hadisegélyből meg megveszem a sifónért, legálább nem mondhatják hogy mer az apja a harctéren van, nincs meg amije köl. Láthatod hát ides egy Párom hogy igen igyekezem mindenel de azér bizon igen szeretném ha az esküvőre haza eresztenének kérd meg a százados urat talán haza ereszt hiszen arra az egy pár napra csak tud pótolni valakivel ha már nekünk ilyen soká kölünk hiányolni téged kedves Párom pedig jó vóna ám, ha végleg hazakerülné, mer mégis csak nehezen megy itthon a gazdaság nállad nélkü, hiszen csak asszony vagyok okinek nincs akkora tehetsége mint a férfinak a Rozikát meg nem akarom bele fogyni az erős munkába meg köll is a házba ha én mást dolgozom a János meg még gyerek csak játszanyi meg ennyi akar a tanító úr is panaszkodik rd hogy nincs a tanuláson a feje de aztat is mondta hogy a Péterke meg rémisztő okos gyerek és jó lenne ha papot nevelnék belőle. A vetőmagot amennyit mondtál fére tetem csak el re lekvirálják majd mer hogy manapság mindenre szüksége van az úlamnak hiszen nem mondom ha köll akkor csak vügyék de annyit azért muszáj nekik meghagyni, hogy a vetőmag meg legyen az embernek mer mibül vessen ha nincs kedves Párom tudósítalak hogy megin sorulás vót a Fejérék fija az a nyiszlett Gyuri is bevált bizony nincs már a faluba legény egyetlen egy is ird meg ides Párom hogyan megy a sorod mit halotok mikor lesz vége ennek a veszedelemnek mer hogy ti ott mégis csak többet tuttok mind mind ird meg azt is hogy nem

*vagy e veszedelembé anitúl a magasságos Isten ment-
sen meg most már mindent megírtam kedves Párom
és zárom soraimat tülled is kosszi levelet várok és írd
meg, hogy öt mázsa krumpi ölég lesz e vetni és igen
de igen vigyáz magadra hogy baj ne érjen és Isten
segítségével egészségben lásuk viszont egymást Isten
áldjon kedves Párom a gyerekekel együtt ezerszer
meg ezerszer csókolok és zárom levelemet a sűríg hű
Jeleséged Tőreki Rozál.*

A gyerek.

Kelemen István magyar királyi kultúrmérnök,
most honvédfőhadnagy úgy állott a Keleti-pályaudvar
előtti lépcsőn, mint az Igéret földjén. Nézte, bámulta
az eléje táruló képet... A piszkos, kormos hóval bo-
rított teret, amelyből úgy álltak ki a kopasz fák és
bokrok, mint szennyes hullámokból. A siető embere-
ket, akik karácsonyi csomagokat szorítottak a hónuk
alá. A csengő villamosokat, amelyeken fenyőfák
csüngtek, és szívtá a köddel, köszénfüsttel kevert ne-
héz levegőt, amely éppen olyan mennyei élvezet volt
étes, tiszta levegőhöz szokott tüdejének, mint a nagy-
városi képtől elszokott szemének * forgalom.

A szeme, füle, tüdeje, minden pórusa ivott... Ti-
zenhat hónap előtt ment el és azóta nem látott, csak
háborút...

Halált... halált... halált...

Érthető, ha nem tudott betelni az élet, a lüktető,

színes szép élet szemléletével. Külön örült minden vilamosnak és a szeme minden embert külön végigsimogatott. S amikor már úgy érezte, hogy mindent eléggé megnézett és hogy a melle óriásira tágult a látvány szépségétől, hangosan, boldogan, mint a gyerek, aki nagyon hosszú idő óta sóvárgott ajándékot kap: fölnevetett.

Azután lefutott a lépcsőn

Lenn ismét megállt egy pillanatra, majd siető léptekkel, hogy kijárja magából a négynapos utazás ma-
revségét, megindult az egyik közeli szálloda felé.

Tíz perc sem telt bele, már benn ült a meleg, gőzölgő fürdővízben. Elnyúlva, gyönyörűségtől lezárt szemmel, a testi, lelki jó érzésnek olyan fokán, amely majdhogy nem kéjnek számít. Nyáron fürdött utóljára... Fürdött...? Állt egy rommá lőtt galíciai falunak a kútjánál, a legénye szalmacsutakkal surolta a testét, egy baka meg vödörrel öntögette nyakába a vizet.

De most itt ül a vízben... Ebben a lágy, finom vízben, amelynek tisztaság illata van és amely már melegen folyik a csapból.

Kefét, szappant fogott, alaposan, keményen végigszappanozta, végigkefélte magát és újra belemerült a vízbe. Azután kieresztette a vizet, újra teleengedte a kádát és az egész manővert megismételte. Azután ismét újra.

Mikor a kádból kiszállt, a teste vörös volt, mint a rák és gőzölgött. Ugy érezte magát, mintha újjászületett volna. Friss fehérnadrágot vett magára és borbélyhoz ment.

Két órával később, hogy megérkezett, tisztán, frissen, boldogan megindult az otthona felé.

Igaz, a rozoga, konfliktáló lassan ment kicsit, de nem volt szíve gyorsabban hajtatni. Ott, ahonnan jött, megtánulta, mi az erőtlenség, fáradtság, rosszul tápláltság, kihasználtság, szenvedés. Mi a szolgálatbaállás inaszakadtáig. Hagyta hát, hogy kocogjon, hogy még lassabban kocogjon és közben hallgatta a patkó fáradt, ütemes csapkodását, meg nézte a körút forga-tagát.

Mikor otthon megnyomta a csengőt, jobban dobogott a szíve, mint egy-egy roham előtt... Nem írta meg, hogy jön, még csak nem is sejtette. Meglepetést akart: Igazi karácsonyi meglepetést.

A lány nyitott ajtót. Mikor meglátta, elkiáltotta magát és ahelyett, hogy a táskáját vette volna el, meg bezárta volna mögötte az ajtót, sikoltozva, hanyatt-homlok a lakásba rohant.

— Nagyságos asszony...! nagyságos... kérem...
— fulladozott — megjött a... megjött...

A szobában még egy sikoly hangzott. Hosszú, síró, nevető sikoly és a következő pillanatban a felesége a karjában feküdt.

Soká feküdt ott... Szó nélkül, hitetlen, boldog, boldog zokogással.

Kelemen István átölelte, nézte, símogatta és szintén nem volt ura egyetlen szónak sem... Anyyira tele volt a szíve, hogyha a torkán hangot akart volna kikerészakolni, az csak valami ősi, artikulálatlan boldogságkitörés lehetett volna, vagy a feleségéhez hasonló csendes, boldog sírás.

Végre a lány, aki mellettük állott és a köténye csücskével itatgatta a könnyét, megérintette asszonya karját.

— Tessék bevezetni a nagyságos urat.

Az asszony fölnézett. Szép, fiatal arca olyan volt a könnytől, mintha az eső mosta volna végig. Űde szája remegett és a szemében valami egészen üdvözült kifejezés ült.

— Igen... igen...

És megfogta az ura kezét és bevezette.

A tágas, világos, meleg ebédlő közepén kis ember állott. Szőke, selymeshajú, pufók képű kis ember, aki kerek angyalszemét az anyjával belépő férfire meresztette.

Kelemen megállt az ajtóban... Mintha legyöke-rezett volna.

Nagyon sokszor, ó, de milyen sokszor elképzelte ezt a jelenetet... Szakadó esőben, vagy vakító hóviharban tartó menetelések alatt... Perzselő napban, amikor az agyveleje izzóra hevült... Szántáson vagy hóban való fekvéseken, amikor testére ráfagyott a ruha... Napokig tartó koplalások alatt, térdig vizes lövészárookban és még száz és száz alkalommal, amikor a testi-lelki szenvedést csak úgy bírta elviselni, ha valami gyönyörűbe, valami nagyon-nagy dologba kapaszkodik. Olyan nagyba, amelynek öröme, boldogsága mellett eltöri a jelen szenvedése.

Százszor is kitervelte, hogy mit tesz, mit hogyan mond, ha a fiát megpillantja.

És most nem jutott eszébe semmi... Csak állt, csak nézett, csak szorította magához a feleségét és

hagyta, hogy az öröm, mint kis piros labdát magasra... magasra dobja a szívére.

Mikor azután a szeme a kis embernek már minden részét megcsodálta és megcsókolta, két lépéssel a gyereknél termelt, karjába kapta és hangosan, hogy kiáltásnak is beillett, boldog részegséggel mondta:

— Fiam...! édes...! kicsi...! kicsi...! fiam...!

A csöpp jószág, aki sohasem tapasztalt még ilyen kitörést és akinek a kis gyermek természetrajza szerint az ismeretlen hangos szavától, ölelésétől, erős szorításától keservesen sírva kellett volna fakadnia, minden szokás és törvény ellenére sem fakadt sírva Mintha romlatlan ösztönével megérezte volna, hogy erre a jelenetre... nincs szabály... Hogy ez egészen más, mint minden, amit eddig látott és hogy ilyen soha... sohasem lesz többé az életében... Nagy, angyalian kék szeme egyetlen pillanatra sem riadt meg a félelemtől, vagy borult el a könnytől, hanem kíváncsi érdeklődéssel az apjára tapadt.

Kelemen István végre elfáradt az örömben... Milyen furcsa, hogy ebben sokkal hamarabb fáradt el, mint a szenvedésbe. És amikor elfáradt, leült. A gyereket a térdére ültette, két nagy kezével megfogta két gyenge kis vállát és mintha még mindig nem merne a szemének hiányát, mondhatatlan meghatottsággal nézni kezdte.

A gyerek visszanezelt az apjára, azután egyszerre fölemelte puha, gödröcskés kacsóját, barna, szélről, vihartól, nedvességtől cserzett arcára tette és édesen, rettenetesen nagy igyekezettel préselte ki:

— Appppa...

Kelemen István fölűjjongott.

— Megismert! Megismert.

Az asszony körülmutatott a szobában.

A falakon, a zongorán, subláton mindenütt az apa arcképe függött. Itthoniak, meg harctérik egyforma fejnagyításban. Azután az ajtóhoz vezette az urát. A hálószobában ugyancsak arcképek. A szalónban szintén.

— Ezek között élt — mondta. Azért, hogy megismerjen és ha meglát, ne fakadjon sírva, hanem tudja, hogy ki vagy.

Leültek újra. És mert a kis ember belemerült apja csillagainak, gombjainak szemléletébe, elkezdődött a kérdezősködés. Mindegyik a másikat akarta hallani, mindegyik a másik élményére volt kíváncsi és boldog kábulatukban úgy ugráltak egyik tárgyról a másikra, mint a gyerekek.

— Így nem lesz jó — mosolygott a férfi. — Valami rendszer kell. Legjobb lesz, ha attól az órától kezdsz mesélni, amikor a Keleti-pályaudvarról kirobogtam.

— Most mindjárt kezdjem, vagy jó lesz ebéd után? — nevetett az asszony. — Mert ha elkezdem, nem állok meg holnapig.

— Most mindjárt — mondta a férj.

De a kis ember mást határozott. Megelégette a fényes rézgombokat, aranycsillagokat és átmászott az anyja ölébe. S amikor elhelyezkedett, a világ legtermészetesebb dolgaként motoszkálni kezdett az anyja ruhagombjain.

Az asszony tudta, hogy ez mit jelent.

— Figyeld csak a betyárt, — mondta büszkélkedve.

Hogy figyelte-e? Több, mint egy esztendeje készült erre a figyelésre.

A betyár nagynehezen kigombolta az első gombot... Kövér, riskásakörmű ujjacskái ügyetlenül, de csökönyös kitartással babráltak a rózsaszínű flanell-pongyolán. Valahányszor egy-egy gombbal készen volt, diadalmas, gargarizáló hangot hallatott és fölmosolygott az anyjára. Az visszamosolygott rá és beleegyezően intett. Erre folytatta tovább.

Mikor az övvonaglig minden gomb nyitva volt, a kis ember széttolta a pongyolát és fejét angyali bájjal az anyja mellére hajtotta.

— Éhes a baba? — tudakolta az asszony sugárzó arccal.

— Ba...ba — gögyögte gargarizálva a kicsi és kis markával belemaricskált a levegőbe.

Az asszony föl-gombolta vállán a csipkés-szalagos batisztinget és szép fehér, formás mellét a gyerekeknek nyújtotta.

A gyerek — nem mohón, mint az egészen kicsi bébi — hanem lassan, élvezve, mint a gurman, fogadta el az ajándékot. Csöpp kagylószája rágörbült a mellbimbóra és csillogó szemét az anyjára emelve, szopni kezdett.

Az apa eleinte végtelen meghatoltan, azután valami furesa bódulatban nézte... Furesában, mert nemcsak a fia szívó száját látta és nemcsak úgy látta a felesége mellét, mint a fia legjogosabb, szent tulajdonát, hanem úgy is, mint azt a mellet, amelyet annyit

csókolt és amely után tizenhat hónapig olyan kínzóan vágyakozott.

— Nem árt neked, hogy még mindig szopik? — kérdezte kicsit vibráló hangon. — Hiszen olyan, mint egy vasgyúró.

— Dehogy, — tiltakozott. — Különben is csak egyszer szopik már. Ezt az egyet azonban nem akartam elvenni tőle és erről én sem bírtam volna lemondani. Ugy éreztem, hogy a teljes elválasztással eltávolodik, elszakad tőlem. És ezt nem akartam. A te távollétben kellett, hogy egészen az enyém legyen, hogy kicsit téged is pótolhasson. De amíg itthon leszel, majd elválasztom. Ugye — és félve ránézett — sokáig itthon maradsz?

— Erről most ne beszéljünk — tiltakozott. — Legalább az első napon ne. Most nem akarok semmi másra gondolni, csak arra, hogy itthon vagyok... Hogy ti itt vagytok nekem... hogy... hogy nagyon... nem is tudod mennyire... szeretlek.

Ezeket az utolsó szavakat már átfűtölte mondta. Nézte, egyre nézte a felesége szép mellét, egyre kevésbé látta a fia szájasarkán a fehér tejeseppet és egyre jobban érezte, hogy az arca, a halántéka át-tüzesedik.

Mélyet, nagyon mélyet lélezett, azután lassan, mint aki tudja, hogy most nem egészen helyénvaló dolgot cselekszik, de aki azért nem bírja nem cselekedni, a fia feje fölé hajtotta a fejét és a szárazra szikkadt forró száját tizenhat hónap összesűrített, kínzó vágyával rányomta a felesége mellére.

Kovácsné.

Két hét az élet — gondolta másnap reggel Kelemen, amikor a simára vasalt, hímzett ágyban felébredt a felesége mellett. Két hétig az enyém minden szépség és öröm és azután... talán ismét egy egész eszten-deig... talán még tovább, csak a veszély, a szenvedés, a lemondás, a vágy. Élvezzük hát ki ezt a két hetet... Annál is inkább, mert az is könnyen lehet, hogy többé semmi élvezetre, semmi szépségre nem lesz alkalom. És a barátait látta, akik elestek mellette, meg a katonáit, akik közül olyan nagyon sok nem fog hazatérni többé. De azután, mert a felesége feje megmozdult a karján, eldobta ezeket a gondolatokat.

Az asszony felnyitotta a szemét. Alvástól tiszta, mélykék tenger volt, amelyben mikor az urát meglátta, először ügyetlen csodálkozás, azután boldog öröm szökött.

— Isti...! Édes, édes Istikém...! — És átölelte a nyakát, mellére furta az arcát és soká, soká maradt így, mennyei szótlanságban.

A férfi símogatta a haját. Lágyan símogatta és közben úgy érezte a túlön-túl telített szíve nem bírja elviselni ezt a mérhetetlen boldogságot.

Igy ébredtek minden reggel...

Soká feküdtek egymás mellett szótlánul, azután mikor szívükből, mint egy kristályedényből kicsordult az érzés, egymásra talált a szájuk... Hosszú-hosszú csókban és forróbban, mint szerelmük legelején. És akkor megint nem mondtak mást egymásnak, csak

rövid, édes szavakat. Azokat, amelyeket hasonló alkalmakkor évmilliók óta használnak, koptatnak, vásztanak, de amelyek mégsem kopnak el soha, hanem úgy égnek, világítanak, szikráznak a sóhajtsányi rövid emberi életek fölött, mint az égen a csillagok.

Ezek azok a szavak, amelyek örökéletűek és azok is maradnak mindig. Ezért szépek utólérhetetlenül és értékben, jelentőségben tartalomban csak azok állíthatók melléjük, amelyek szintén nem változnak és mindig azt az egyetlen fogalmat jelölik. Gyerek... Haza... Becsület... Szeretet... Jóság...

Mindíg az ágyban reggeliztek. A lány nagy tálcára rakta a reggelit, tejet, kávé, vajat, szalonnát és ők odavették a tálcát kettőjük közé az ágyba. Az asszony kente a vajaskenyereket — töméntelen — vágta föl a szalonnát falatokra és rakta a kenyérfalatokra meg az ura szájába. És Kelemen nyelte... Mindent nyelt... Habzsolt... Az ételt... a szerelmet... a gyereket... a kényelmet... a tisztaságot... mozit... színházat... mindenfajta szórakozást... És nem tudott betelni semmivel. Másfél keserves, hosszú esztendőtt kellett behoznia és a jó ég tudja, mennyit előre élnie. Hogy legyen majd valami, sok drága, jóleső valami, amire visszagondolhat, ha újra rászakad a katonaelet lélek és idegölő sivársága és rettenetes megpróbáltatásai.

— Mit csinálunk ma délután? — kérdezte egy reggel, mikor jólakottan elnyúlt az ágyban.

— Mit parancsol a pasa úr, hogy csináljunk? —

nevetett rá a felesége, amint szokása volt csöppnyit összehúzott szemmel.

— Meg kellene látogatni Kovácsnét. Az urának megigértem.

— Jó. Megkérdezem telefonon, otthon lesz-e?
Otthon volt.

Kelemen nem ismerte az asszonyt, de a felesége igen. Összetalálkoztak néha itt-ott és főként egyik katonakórházban, ahol mindketten önkéntes ápolónők voltak. Az asszonyok összeesókolóztak hát, a férfi meg azzal a kutató érdeklődéssel fordult az asszony felé, amellyel minden férfi fordul affelé az asszony felé, akiről már sokat és sokszor hallott.

Kovácsné határozottan szép asszony volt. Szubrettarcú, tellüdomú, kiskezü, kislábú, nem nagyon leplezett kokettériával, örökös mosollyal az arcán. Az a típus, amelyre a férfiak azt mondják: kívánatos.

Nem fogyott ki az ura iránti érdeklődésből. Mindenre kíváncsi volt, mindent akart róla tudni. Apróra. Ezer kérdése volt, amelyekre alighogy választ kapott, újakat tett fel. Csak egyet nem kérdezett. Hogy mikor jön haza? ... És ennek az egyetlen kérdésnek az elmaradása Kelemen előtt az egész kérdezősködés őszinteségét lerontotta.

— Nem szereti az urát — erősödött meg benne mindig jobban a tudat. És a barátja örökös tépelődésére gondolt, meg arra az egész lelket, egész szívét kiadó kérésre, amellyel még utána kiáltott és amelyet még olyan soká hallott a fagyos mezőségen. — Tudj meg mindent a feleségemről... Mindent...

A szomszéd szobában megszendült a telefon.

Mikor Kovácsné bement, Kelemen a feleségéhez fordult.

— Ugye, nagyon csinos? — kérdezte az asszony félhangon.

— Igen. Bár én inkább feltünőnek mondanám. Sokan udvarolnak neki?

— Minden asszonynak udvarolnak, akinek az ura katona, mert most duplán prédának tekintik mind-egyiket. Ha tudnád, ha látnád, milyen alávalóak a férfiak. Hazajönnek a harctérről, és a legjobb barátjuk felesége után vetik magukat.

— Utánad is? — kérdezte a férfi, hangjában nem is féltékenységgel, hanem csak csöpp félelemmel.

— Utánam is.

— És?

— Reménytelenül hiába, szívem. — És fénylett a szeme és egész arcát, lényét átvilágította, sugárzóvá tette az ura iránti szerelem.

A férfi a lelke mélyéig megindult ennek a sugárzásnak láttán. Mennyivel több volt ez, mint a szó. Ezt... nem lehet csinálni. Nem lehet akarni. Ennek a világosságnak, sugárzásnak eredete a lélekben, a szívben van és azt nem lehet kormányozni, nem lehet akkor működésbe hozni, amikor szükség van rá. Az kigyullad... ha... van... és minden erőszak ellenére sem gyullad ki, ha... nincs...

A háziasszony visszajött.

— Gyere velünk holnap színházba — ajánlotta

Kelemenné. — Legyünk együtt, hogy Isti majd beszélhessen rólad az uradnak.

— Ó, de sajnálom — mondta az asszony. — Holnapra elígérkeztem.

— Akkor holnapután. Isti akarja, hogy mindent megnézzünk és meghallgassunk, amit csak lehet.

— Igaza van. Az ember ebben a rövid életben ne fossza meg magát semmi örömtől.

— Szóval jöhatsz?

— Azt hiszem, igen.

Azután elbúcsúztak.

Mikor a kapun kiléptek, az ucca tőlé oldalán Kelemen egy férfit vett észre, aki merőn az asszony ablakaira nézett. Katona volt.

Fönn az ablakokban pillanatra kialudt a fény, azután újra kigyúlt. Háromszor egymásután. Mikor harmadszor is kigyúlt, a férfi megindult a kapu felé.

Kelemen nem találkozott többé az asszonnyal. Nem akart találkozni vele, mert félt, hogy akkor nem tud majd jól hazudni a barátjának. Látni kétszer is látta. Egyszer moziban, egyszer egy sötét uccában szorosán összebújva az ablak alatt katonával. Mind a kétszer igyekezett, hogy a felesége észre ne vegye őket. De az asszony is észrevette. Azonban ő sem szólt. Sajnálta Kovácsot, akit nem ismert és kicsit sajnálta az asszonyt is, mert nem egy példáját látta, hogy ezek az úgynevezett háborús szerelemek milyen rövid életűek és mennyi fájdalmat okoznak az asszonyoknak. . . A délutánjait egyik kórházban töltötte, látta, hogy mi folyik körülötte. Hogy a férfiak még amikor a lázzal

bírkóznak, már a szeretkezésre gondolnak és olyan mindegy, ki lesz a partnerük. Hogy amint kicsit felépülnek, el-eltűnedeznek, de el-eltűnedezik egy-egy önkéntes ápolónő is, és nem egy apróságból következett, hogy egy férfi két-három nőnél is érdekelve van... Megértette őket, de egyben mondhatatlanul szánta is. A halálból jönnek... a halálba mennek... Az izelítőt, a kisebb-nagyobb sebbel már meg is kapták belőle. Csoda hát, ha a jövet és menet közötti kis időt, pár hetet felfogásuk szerint a legjobban akarják eltölteni...? Dehogy csodal! Itt is, ott is mámorban élnek. Ott a halál mámorában, itt az életében... A nőket már kevésbé értette, de ha lehet, még jobban sajnálta. Egyedül vannak... Egyik részük úgy, hogy az ura, a vőlegénye a harctéren van, a másik úgy, hogy nincs ura és nincs vőlegénye. Akinék van és mégis belemegy ezekbe a játékokba, flörtökbe, szerelmekbe, azokra haragudott, sőt néha szégyelte is miattuk magát. Hogy nem tudnak várni... Arra, aki elment, aki faggval, éhséggel, pokoli hőséggel, piszokkal, tetűvel, emberfeletti fáradtsággal bírkózik azonkívül, hogy a halált is állandóan a feje felett érzi. Haragudott, hogy nem tudnak hüek maradni ezekhez a szenvedőkhez, küzdőkhez és hogy abba a silány, hazug mentségbe takaróznak: — mi is csak emberek vagyunk... Nem igaz...! A nő azonkívül hogy ember... nő is... És mert az, többet, sokkal többet lehet, szabad és kell várni tőle, mint a férfitől, aki ember-volta előtt hím és akif éppen ezért mindig, vagy legtöbbször elsősorban hím volta irányít... Azokat a nőket azon-

ban, akiknek nem volt férfijük... nem tudta elítélni... Azoknál mindent megértett, ha nem is osztotta véleményüket az eszközöket illetően. Megértette, hogy amikor minden férfi a harctéren van és amikor el vannak zárva attól, hogy a megszokott formák között jöhessenek össze és építhessék fel velük a jövőjüket, megragadják egyéb híján ezeket az alkalmakat is. A kórházakat is. Hogy amit eddig, a cél szentesíti az eszközt alapján a férfi csinált, most igénybe veszik ők is. Hogy elmennek legmesszebbre is. Nem mindig, de legtöbbször mégis csak azért, hogy... hátha... hátha a szeretkezésből szerelem... a szerelemből házasság lesz.

Utolsó éjszaka.

Kelemen idejének egy részét azzal töltötte, hogy felvételeket csinált a feleségéről és a fiáról. Apró felvételeket, amelyeket végtelen gondossággal egy kicsi albumba ragasztott.

— Miért csinálod ezt? — kérdezte az asszony.

A férfi letette a ragasztót, maga mellé vonta a felségét és ölébe ültette a fiát.

— Ez lesz az imakönyvem — mondta. — Azért csináltam ilyen kicsire, hogy mindig elférjen a holmim között és könnyen magammal vihessem. Hogy mindig velem lehessetek. Előnyomulásban és támadásban is. Ugy... — és körülmutatott a lakásban — ahogy én itt vagyok tüveletek. És ahogy én látok itt mindent,

ami veletek történik, ti is láttok majd ott mindent, amit én csinálok, ami engem ér. — Magához ölelte az asszonyt. — Mert azt tudod, úgye, hogy aki soká odakünn van, aki soká néz farkasszemet a halállal és soká, sokszor elmerül önmagában, az hisz ezekben a misztikumokban. Abban, hogy a holt tárgyak látnak és hogy rajtuk keresztül mi is látunk, érzünk. Az hiszi, hogy azoknak is van lelkük és hogy valami, ami szoros összefüggésben van azzal, akit szeretünk, megoltalmazhat vagy elveszíthet bennünket. Egyik hadnagyonnal történt ilyen eset. Nagy medaillonban, láncon viselte a menyasszonya arcképét. Egy ütközetben a golyó visszapattant az aranymedaillonról. De annyira megütötte, hogy az arany behorpadt alatta... Látod — mondta boldog göggel a támadás után — a menyasszonyom így szeret és így vigyáz rám. Ha nem szeretne így és nem vigyázna, a golyó fél centiméterrel alább ért volna.

— Ez véletlenség kérdése.

— Lehet. De lehet a törvényszerűsége is. Mert három hónappal később egy másik támadásban tényleg fél centiméterrel odább érte. Mielőtt meghalt, keserűszomorún mondta. — A menyasszonyom elbagyott.

Az asszony megsímogatta az ura kezét.

— De úgye, nem volt igaz?

— Igaz volt. Pár nappal később egyik barátunk, aki szabadságon volt, hozta a hírt, hogy teljesen titokban diszpenzációval megesküdött valakivel. Ugyanazon a napon, ugyanabban az órában, amikor a vőlegénye halálosan megsebesült. Ezután az eset után valameny-

nyien hinni kezdtünk ezekben a dolgokban. Annyira, hogy nem egy közülünk, aki azelőtt viselte a felesége, menyasszonya arcképét, leakasztotta a nyakából, mert félt, hátha a képen keresztül megtudja, hogy az élő árulója lett

A szabadság utolsó két napja végtelen szomorún telt. A két házaspár — pedig szerették volna el sem eresztetni egymás kezét — szinte kerülte egymást. Félték egymás szemébe nézni, mert félték még mélyebbé, feketébbé tenni egymás bánatát. A férfi, mint az elítélt járt-kelt a lakásban, az asszony meg állandóan feltörő könnyeivel viaskodott. Ha szóltak egymáshoz, sohasem azt mondták amit szerettek volna, hanem mindig valami egészen mást. Semmiséget... fölöslegeset. Mikor azután nagyon nehéz volt már a visszafojtott fájdalom, egyszer az egyik, egyszer a másik kapta föl a gyereket, szorította magához és neki susogta el, amit a páriának nem mert elmondani.

Utolsó éjjel szembunyást sem aludtak. Feküdtek egymás karjaiban. Ölelték egymást némán és valami kétségbeesett szomorúsággal. A férfi szorította a felesége fejét és a keze pillanatra sem vált meg az arcától, nyakától, karaitól. Szorította, olvasztotta magába az asszonyt, mintha annyira magába akarná fogadni, hogy teljesen egy legyen vele. Nem úgy, ő dehogyan úgy, ahogy a szerelemben olvadnak egymásba a testek. Ezerszer jobban... Ezerszer igazabban... Ebben az ölekezésben nem volt testi, vagy nem volt testi a megszokott értelemben. Ez két embernek az ölekezése volt, akik messze túl azon, hogy az egyik férfi és a

másik nő, az egész világot, a teljes életet jelentették egymásnak. És ezek... most... holnap reggel készültek elveszteni azt a világot, amelyet a másik jelentett és mert egymagukban úgy érezték, semmit sem érnek, semmit sem számítanak, az elválással veszendőben látták önmagukat is.

Az asszonynak csendesen és visszatarthatatlanul folyt a könnyec. Mintha nem is cseppekben, hanem állandóan folyt volna. És amíg folyt és miközben csendben nyelte a sírást, halkán ilyenfélét mondott: — Elmész... Hát újra elmész... És én újra itt maradok magamban... Az egyetlen kis életemmel... Ezzel, amely a tiéd és amellyel nélküled... nem tudok mit kezdeni... És megint számlálom majd a napokat... átvirrasztom az éjszakákat... és ezerszer... milliószor elkérdezem Istentől... magamtól... hogy miért? Miért vagyok egyedül, amikor ő egymásnak adott bennünket és amikor... megesküdtünk neki, hogy holtomig és holtáig semminemű viszontagságában... És nem kapok rá feleletet... és te sem kapsz arra, hogy miért vagy ott?... Hogy miért szenvedsz?... Hogy kinek lesz ebből haszna? Kinek lesz jobb? Hogy miért hal meg a sokezer, meg ezer férfi, miért lesz árva millió gyerek és miért marad társtalan, meg lesz elhagyatott a rengeteg asszony?... Mit kapunk mi ezért?... Ti odakünn... mi meg idehaza...? Hogy elromlik az egyetlen életünk? Mit kapunk egy ilyen éjszakáért, amelyen így fekszünk egymás mellett és amelyen úgy érezzük, hogy a lelkünkben cseppenkint... lassú cseppenkint folyik el a vér.

A férfinak majd megszakadt a szíve. Érezte a meleg könnyeket, a fuldokló, visszatartott sírást és minden szó úgy égette, marta, mint a vitriol. Ugyan-ezeket a kérdéseket ő is ezerszer elkérdezte már. Amikor meredt szemmel figyelt az éjszakában az őrségen, vagy a lövészárookban.

Nem bírt az ágyban maradni... Ánnyira gyöt-rődött, hogy legszívesebben rögtön vonatra ült volna. Hogy vége legyen ennek az embertelen szenvedésnek. De mert nem ülhetett vonatra, meg mert azt akarta, hogy a felesége valamennyire megnyugodjék, meggyújtotta az óriási karácsonyfa gyertyácskáit, felölelte az ágyból a feleségét és leültek ketten a földre, a karácsonyfa alá. Fogták egymás kezét, hallgattak, nézték a csillogó karácsonyfát és ott ültek sírva reggelig.

Halál... halál...

Különös, az izgalmaknak előrevetett sejtelmével telített téli hajnal volt. Az ég mély, feketekék, olyanféle, mint nyáron. Egyetlen csillag sem hiányzott, csak a fényük volt kissé fakó. Mintha a mennyei szobalányok lustán fényesítették volna őket, vagy mintha a tömértelen füst, könny, jaj, keserűség és átkozódás, ami naponta felszállt, belepte volna tiszta arcukat.

Messze észak felől a vattásarcú szürkeségben elbődült valami... Mint egy gigantikus őskori szörny. És ugyanabban a pillanatban, mintha hangjától megijedne, megremegett az édes anyaföld. Azután egy má-

sik szörny bődült el... Egy harmadik... Negyedik... Hosszabb rövidebb bődüléssel, mélyebb, vagy kevésbé mély hangon, de ugyanabból a fajtából. Abból, amely embert eszik és amely soha... soha nem lakik jól.

Az előörs, Oláh György hadnagy, Kemenes Mihály zászlós és tizenöt közvitéz ott kuporgott a csontkemény havon kétszáz lépésnyire a lövészárók előtt és figyelt az éjszakában.

Az őrszem, Gulyás Ambrus tizedes pár lépéssel előttük egy fa mellett állott, ráhajolt a szüronyos puskára és tekintetét, mint egy fűró, belefúrta a szürkés derengésbe.

— De fene éhesek vagytok — mondta az egyik bődülésre.

— Maj jól laknak reggel — felelt a tizenötből egy.

— Vagy nemsokára — jegyezte meg egy harmadik.

— Azt nem — tagadta a zászlós. — Ez csak amolyan étvágycsináló, amiből legfeljebb reggelre, ha lesz valami. — Ugye, hadnagy úr?

— Magam is olyanformán hiszem. De akár így lesz, akár úgy, akár mindiárt felfalnak bennünket, akár csak holnapután, egyet ne feledjetek gyerekek és ahhoz tartsátok magatokat. Hogy akármi is lesz, akár-miféle disznóság... visszavonulás, futás... nincs...! Hogy csak előremenés van...! Hogy direkció a lengyel síkság...! a rokitnói mocsarak...! Minsk...! Szentpétervár...! És ha még az is kevés, hát a keserves istenfáját... akkor az Északi-sark.

— Igenis, hadnagy úr, odamegyünk jeget aszalni
 — nevetett az egyik legény.

— Jó mesterség az nyáron, mikor duhasztó a
 meleg. — Így Ambrus.

— Oszti mikor nem duhasztó, hanem máshun is
 hideg van...?

— Akkor kupán vág az ember egy jegesmedvét,
 oszt a húsából megél, a bőrével meg takarózik.

Igy ment az évődés vagy egy óra hosszat. Amíg
 föl nem váltották őket. Akkor pedig folytatta a másik
 ōrs. Ugyanígy, a fenevadak veszett bömbölése köz-
 ben. Mert a katonánál fölörvény, hogy ameddig lehet,
 jókedvű legyen. Rosszkedvű, letört katonával nem le-
 het ütközetet nyerni. Csak elveszteni lehet. Itt pedig
 nyerni kellett... Mindegy, hogy hogyan, milyen áron,
 de kellett... Ez volt a parancs... A cél, ahogy mond-
 ták, az egész lengyelországi orosz haderő meghátrálása
 vagy megsemmisítése.

Közben, hogy a fenevadak enni lássanak, kigyúlt
 az erdő. Itt is, ott is lopakodó, alattomos tüzfeltok
 támadtak, vörös nyelvükkel végignyalogatták a lehullt
 faágakat, elszáradt bokrokat és lassan megmelegítették,
 meggyújtották őket.

•

Ezalatt hátul a lövészárookban aludtak az embe-
 rek... Idegeik úgy megszokták a föld reszketését, fű-
 lük az ágyúmorajt, mint a városi ember a villamos-
 lármát és a falusi a kanász kürtjét

Végig minden ember aludt, csak Simay volt éb-
 ren. Minden támadás előtt ébren volt, mert ébren tar-

totta a felelősség. És ébren volt, meg éber volt minden más szükségben, veszedelemben is. A napokig tartó menetelések alatt a szaharai forróságban, amikor az agyonsanyargatott emberek úgy hullóitak ki a sorból, mint ősszel a legyek. Vagy a pusztító fagyban, amikor a kimerült és kisebb lelkierejű legénységet csak úgy lehetett a megfagyástól megmenteni, ha pillanatra sem lankadón törődtek velük. Ha állandóan hallották a jóakaratóuan, de szigorúan parancsoló hangot és érezték a szeretetet.

Mint ezelőtt három héttel is.

Akkor már két nap óta éjjel-nappal tartott a harc, amely alatt a század — a jó ég tudja hányadszor — a felére fogyott. Az emberek alig álltak már a lábukon, amikor az ellenség hirtelen megszüntette a tüzelést. Mindenki fölsóhajtott, örült és készült a nyugalomra. De Simay csejt érzett. Parancsot adott hát, hogy senki se fekhetik le, mert tudta, ha támadás lesz, ez a halálosan elcsigázott tömeg csak az ítéletnapi trombita szóra ébred föl. A szél vakítón, metszőn hordta a havat és harminc fok volt a hideg. — Százados úr — mondta az őrmester — ha az emberek nem fekhetnek le, álltukban alusznak el és fagynak meg. — Majd én megmutatom, hogy nem alusznak el és nem fagynak meg — volt a felelet. — És egész éjjel olasztatta a havat, főzette a csáját meg a feketét, tartotta a legénységet viccel meg füstölnivalóval és tízpercenként személyesen ellenőrizte az őrsváltást. Mikor azután az oroszok hajnalban tényleg támadtak... visszaverte őket.

Imádták is az emberei és mentek volna utána a pokol mélységes fenekére is.

Hát most olyanforma kínálkozott.

Oláh hadnagy visszajött az előörsből.

— Mi van? — kérdezte Simay és piszkos, gyűrött legénységi zubbonyára felvette a köpenyegét.

— A 347-es magaslaton a visszavonuló ellenséges csapatoktól elszakadt, magára maradt üteg áll. Hat mozsár, de kevés ember. Fene módon törik, gyujtogatják a fenyvest. Talán... hogy jobban lássanak bennünket — jelentette Oláh.

— Vagy mi őket. Nem fázol nagyon?

— Nem.

— Akkor nézzünk körül.

Mentek.

Fönn az égen már egészen fakó fénnel pislogtak a csillagok. Mintha elfáradtak volna az ébrenlétben és mintha nagyon várnák már a takarodót. Pedig, ami nekik takarodó lesz, az a fiúknak ébresztőt jelent. Sőt soknak... egyben takarodót is.

A magaslaton egyre bögtek a fenevadak... Öblös, mély, gonosz bögéssel és minden elbődülésüket ropogás, pattogás, toronymagas szálfáknak az elzuhanása, lövedékek bevágódása, felrobbanása kísérte. Ugy dőlt, törött az erdő és repültek rapottyára hullva a fák, mint a hitvány rózsakötegek.

— Várjatok csak, majd nemsokára mi is felelünk — mondta Simay. Azután kivette az óráját. Két óra múlva kezdődik a tánc.

— Fuvatok — mondta Oláh.

— Ne fuvass. Fél órájuk van még. Szükségük lesz az erejükre

A félóra hamar eltelt. A legények még a rumman kevert feketekávét itták, mikor ideát is megszólaltak a fenevadak. Messze a hátuk mögött. Egy... kettő... három...

Erre már nemcsak zengett és égett, de fel is jajdult az erdő. Panaszos, jajongó sírással és az örökzöld fák, amelyek mind a négy évszak madarainak a húzását ismerték és ismerték a szelet meg vihartombolást is, most rémülten lapulva hallgatták a fölöttük sivító, vijjogó, sziszegő, füttyülő hangokat. És amikor az ismeretlen madarak levágódtak közéjük, és mélyen feltépték, meg csúcsaikig felvágták a fagyos földet, és ocsmány gyomrukából tüzet meg vasat okádva tördelték a derekukat, fájdalmas jajgatásba kezdtek:

Sírtak, szűkültek, üvöltöttek a fák... Kemény tühegyekkel borított ágaikat, amelyekre vastagon ráfagyott a hó, mint dermedt karokat csapkodták az ég felé és félelmükben védelmet keresően egymáshoz hajtották koronájukat.

Simay döbbenten nézte az erdőt... Sok mindent látott már a másfél esztendő alatt, de ilyen nagyon keveset. Mintha a fák igazán félnének. Mintha igazán a vesztüket, a pusztulásukat éreznék.

Azután az embereit nézte... A kemény, sok mindenhez szokott csapatot, amelynek egy része szintén csodálkozva meresztette szemét a félelmes színjátékra, míg a másik látszólag nem törődön a fegyverén, borjú-

Ján babrálgatott, a harmadik meg loppa, fejét lehajtva valami imádkozás-félet művelt.

Pokol.

Hátul az erdő mögött most kezdtek igazán ordítani a fenevadak. Ugy ordítottak, mintha hetek óta koplaltatták volna őket és most láncra fűzve tehetetlenül kellene nézniök az előttük levő sok finom falatot. Nem volt egyetlen percnyi szünet. A három torok szakadatlanul bőgött.

Egy-egy új lövés előtt, miközben még remegtek az előbbi lövés erejétől, izgalmától, a tüzerek rájuk rohantak, lefogták őket és újra torkukba kényszerítették a halált. És a fenevadak újra felvágták rettentés fejüket, föltátották rémítő torkukat, lángot, füstöt, valami fekete tömeget okádtak ki rajta, megrázkódtak és bőgtek. A láng pirosra festette, a hang megrepez-tette az eget, a gyilkos fekete tömeg meg repült, suhant az égő erdőn át és vitte a halált.

Túlról meg hozta... Kettőzve...

Bu.....bummmm!!! Bu..... bummmm!!!

Eddig csak a tüzéség harcolt. A technika... Most belépett a harcba a gyalogság is. Az erő.

— Rajta! — ordította Simay és kivont karddal, futólépésben megindult az emberek előtt az égő erdőben a bömbölő ágyúk irányában.

Azok önkívületben, vakon utána. A parancs elhangzása előtt még öntudatnál voltak, hiszen félték,

Ímádkoztak, igazgattak a borjú sziján a puskára tűzték a szúronyt, próbálgatták hogyan lesz a kezükben egyensúlyban, búcsúztak az asszonyaiktól, gyerekeiktől, anyjuktól. De a rajta! — ez a varázslatos szó és a pár futó lépés — furcsa folyamatot indított meg bennük. Kikapcsolódást önmagukból... Elszakadást mindentől, ami az övék. Ami ők... Az öntudat helyett a parancs lett bennük, fölöttük az úr és úgy lökte, vitte őket előre, mint egy motor.

Akkor már mindenfelé lobogott az erdő... A gránát, a srapel sívításába, zúgásába, robbanásába, a fák nehéz törzsének elzuhanásába apró ropogás, sercegés, sziszegés vegyült. A gyantás, száraz fa, a száraz és nedves tűlevél percegése.

Bummm!!! vágott le egy gránát Simay háta mögött vagy ötven lépésnyire és olyan játszva csavart ki egy fát, mintha nádszál lett volna. Közben egyúttal méternyi sirt is ásott hat embernek. Kettőt darabokra szaggatott, egynek kioltotta a szemvilágát vagy tizet földhöz vágott és úgy teleszórta szemüket, fülüket hóval, földdel, fatörmelékkel, hogy percekig süketen, vakon támolyogtak

Azután másutt vágott le egy... Megint másutt... Akit telibe talált, még sóhajtani sem volt ideje. Akit csak megsebesített, felkiáltott, vagy felordított és egy fához vonszolta magát, hogy legalább megtámaszkodhasson.

De a többi rohant... Valami furcsa, lázas deliriumban, talán csak egészen parányi fogalmával annak, hogy rohan. Rohantak kitágult szemmel, zúgó

aggyal, zakatoló szífvvel, sípoló tüdővel, ziháló mellel, meg-megroggyanó térddelel, a félelemnek és bátorságnak valami természetellenes, örült, szent keverékével. Rohantak, amíg el nem érték az erdő szélét. S amikor elérték, az iszonyattól, a borzalomtól villámsujtotton megállottak.

A tisztás közepén feküdt a 346-os magaslat. Hoszszan elnyúlva, olyanformán, mint egy vasúti töltés, vagy egy gigantikus koporsó. És tetején a gyertyák, virágok helyett egymástól ötven lépésnyire... hat ágyú... Hat tátottszájú, vöröslilazöld lángot, halált okádó, kartácsot köpő pokoli szörny... Ugy állottak ott és úgy okádták mennyet hasogató bömbölés között a tüzet és a lángot, mint a tündérmesék iszonyatos sárkányai.

Az emberek lélekzetviisszafojtva, kővémeredten nézték... Sohasem láttak nem ilyent, de még csak hasonlót sem. A láng ott csapott ki a szörnyetegek torkán, alig kilométernyire előttük, a kartács ott zúgott el a fejük felett és ott robbant föl, mint egy ördögi tüzijáték kelleke, vagy előttük, közöttük csapott a földbe, forgott szélesebesen, mint egy óriási bugócsiga és utána ideglépő, süketítő robbanással, emberi testeket, testrészeket hajjigálva a levegőbe ezer darabra robbant.

Simay pillanat alatt átlátta a helyzetet... Láttá, hogy emberei fölébredtek a kábulatból és mert fölébredtek... félnek...

Megértette...

Hiszen ő is, aki pedig utolsó csepp véréig katona volt, akit katonának neveltek, aki tudott, látott min-

ident, ami a katonát a háborúban érheti, ezelőtt a látvány előtt... meghökkent... Még az ő szíve is megállt egy pillanatra, hogy azután sokkal erősebb ütemben kezdjen verni... Ezeknek egy része pedig nem is a szó szoros értelmében katona. Földművelők, munkások, iparosok, alig férfiszámba vehető gyerekek. Nem csoda hát, ha félnek. Az lenne csoda, ha nem félnének.

— Még egy pillanat — gondolta — és semmiféle hatalom nem kényszerítheti őket, hogy utánam jöjjenek. És akkor itt pusztulnak. Egyetlen szálíg. Mert az erdő ég és aki visszafordul... eltemeti.

Nem várta hát meg a pillanatot. Kilökte magát a fák közül.

— Fiúk! — üvöltötte rekedten. — Eddig a bátraké volt a győzelem, most a vakmerőké lesz. Rohamozzuk meg őket. Kevesen vannak, és az ágyuk csak a félútig érnek el bennünket. Meglátjátok, a veszély nem tud versenyt futni a vakmerőséggel.

És mint aki biztos benne, hogy követik, hátra sem nézve, futni kezdett az ágyuk felé.

— Rajta!!! — ordította Kelemen főhadnagy is. — Fiúk, ha akarjuk, tíz perc alatt miénk az ágyuk.

— Győzelem vagy halál! — kiáltotta lángoló arccal Márton hadnagy és az arany vitézségit látta, amit egy ágyú elfoglalásáért kapni fog.

Kovács hadnagy nem mondott semmit... Állt, döbbenetesen bámult, de azután repült tovább a többiekkel.

Most megpróbált pár manlicher is. Golyóik úgy sávitottak, mint egy rövid fütty és úgy hullott tőle az ember, mint a nyulak körvadászatán.

Oláh hadnagy ebben a pillanatban ejtette ki kezéből a kardját és zuhantában kicsit csodálkozva nézett körül, mintha sehogy sem értené a dolgot.

Kemenes zászlós is, aki tejfehér gyerekarcát minden nap végiggyötörte, hogy a szakálla gyorsabban nőjön, most hullott ki a sorból.

Kiss Kovács Péter is most bukott térdre, meg Nagy Pál is a hóra zuhant. Itt is, ott is, mindenütt kidőlt, elesett egy-egy ember, mint a zsák, vagy a farkonc. Volt olyan is, aki csak megállt, mert az volt az érzése, hogy valami megütötte, de azután feltartóztatatlanul gurult lefelé. És kiáltás, hörgés, ordítást hallott. De kevés. Mintha legtöbbször nem is fájna a seb vagy a halál.

De akik nem kaptak sebet vagy amíg nem kapták, azok száguldtak tovább. Nem úgy, mint az emberek, hanem úgy, mint az őrültek, vagy a félistenek. Mert ahhoz, hogy valaki az ágyúk nyitott, lángoló torkának merjen menni, vagy kevesebbnek, vagy többnek kell Jennie, mint embernek.

— Hányan vagyunk még fiaim? — hallatszott Simay hangja.

— Mind meg vagyunk, százados úr! — ordít vissza magánkívül Ambrus. — Ki itt, ki a meeny-prszágban.

És repültek tovább,

De most már . . . csak a manlicherek tűzében . . .
 Azután valami hirtelen leszakadt, félelemes né-
 maságban . . .

Fél perc múlva elérték a magaslat tetejét.

Simay most számított csak az igazi ellenállásra,
 az igazi harcra. Hüvelyébe taszította kardját és elő-
 kapta a revolverét.

De nem kellett használnia . . . Az emberek feltar-
 tott kézzel ugráltak ki a hóhányások mögül.

Nem értette.

Csak később értette meg . . . Akkor, amikor a
 magaslat egész legénységét lefegyverezte és a tiszteket,
 akiket a legénység összekötözött, hogy ne harcolhas-
 sanak, kiszabadította a guzsbakötöttségből.

— Végigverekedtem az orosz-japán háborút —
 mondta az egyik, mikor leoldozta kezéről a puska-
 szíjat — de ezt nem tudtam elképzelni. Itt ültünk a ma-
 gaslaton, lélekzetvisszafojtva néztük a rohamot és azt
 mondtuk, ezek nem emberek, hanem ördögök.

Simay az egyik néma ágyúnak támaszkodott és
 lenézett a dombról.

A domboldalban és a síkon száz meg száz sötét,
 mozdulatlan, néma tetem feküdt . . . Ezelőtt pár perc-
 cel még élő, lelkes, vakmerő ember.

Belülről megrázta valami . . . Valami rettenetesen
 nagy és keserű erő. És nekiborult az ágyúnak és sírni
 kezdett.

Pokaszcevo.

Még aznap tovább mentek és egészen kis ellenállás után elfoglalták Pokaszcevet, amelyen túl már a nagy lengyel síkság szélesedett bele a végtelen orosz mezőségbe. A patakok, folyók, amelyek erről a tájról lefutottak, már a rokitnói mocsarakat, százezer hős férfi sáros vagy jeges temetőjét tették még sárosabbá vagy még jegesebbé.

Az idő hirtelen enyhébbre fordult és kisütött a sápadt téli nap. Nem adott meleget, nem ragyogott, mégis mintha hirtelen más lett volna tőle a világ. De-rűsebb, reménykeltőbb. Mintha pillanatra, csak egyetlen egyre, segítségével el lehetne felejtetni, hogy öt-millió ember áll szemben egymással és mindenáron el akarja pusztítani egymást. Ez a sápadt, sárga ragyogás a tavasz első ígérete volt, a szürke márciusi égbolton. Hogy... jön majd a többi is... A nagyobb fény... a melegebb meleg... Az égen is, meg talán... az emberi szívekben is... Kell, hogy jöjjön, mert bármilyen hosszú és kegyetlenül zord is a tél, egyszer mégis csak végeszakad. Végeszakad hát az öldöklésnek is.

A kis falu alacsony házai, mint védőbástyába húzódtak a vastag hólepel alá. Némelyikből nem látszott ki más, mint a füstölgő kémény. De a falu aprajánagyja a házak előtt volt. Csillogószemű, kicsattanó arcú szőke kis kölykök, hamvasarcú sudár lányok és menyecskék, meg fehérbajuszú öreg férfiak. Fiatal és középkorú férfi egyetlen egy sem. Azok katonák voltak.

Ha a tegnapi, még a véresek között is legvéresebb ütközet nem lett volna, Simay a győző jóérzésével meggy végig a falun. Így azonban bár kívülről semmi sem látszott rajta, mélységesen szomorú volt, Nem tudta elfelejteni azt a képet ott a hegyoldalon. Azt a szörnyű képet, amelyet bármennyiszer is lát az, akinek szíve van, mindig először látja és mindig egyformán megrázza a lelke legmélyéig.

Minden katonáját névszerint ismerte, mindegyik a fia, barátja, testvére volt. És most ott fekszenek a havon, várják a temetést és mögöttük, fölöttük ég, ropog az erdő vagy kóvályognak a dögmadarak. Szabad-e hát örülnie a győzelemnek és annak, hogy amiért az áldozat volt, az orosz front, itt a jó ég tudja milyen hosszú vonalban: összeroppant.

Megálltak a falu közepén.

Simay végignézett a katonáin.

Elnyűttek, rongyosak, piszkosak voltak. Mintha nem is egy kultúrnemzet tagjai és Európa közepén lettek volna, hanem valami széltől összeterelt horda, valahol Ázsia járatlan belsejében.

— Fiúki! — mondta megszokott kemény hangján és erre a kemény hangra katonásra merevedtek a fáradt fejek és az ólmos lábak sarka egymáshoz koccant. — Pihenjétek ki és hozzátok rendbe magatokat. De ne nyúljatok semmi idegen holmihoz. Ne felejtsetek el, hogy katonák vagytok és nem martalócok.

Azután kivette a tárcáját és őrmester úr Dömötörnek átadott egy százast.

— Minden legény kap félliter bort és húsz cigarettát. Legyen rá gondja, hogy az ebéd is jó legyen.

Ha alkalom volt rá, mindig ezt csinálta... Az egész fizetését a katonáira költötte. A saját személyére majdnem teljesen igénytelen volt. Komiszban járt és olyan cigarettát szívott, amilyen éppen akadt. De ha azt látta, hogy valamelyik emberének nincs meleg fehérneműje, kesztyűje, hósapkája, harisnyája, rögtön adatott neki.

Odahaza a Dunántúlon szép ősi birtoka volt, amelyen özvegy édesanyja gazdálkodott. Annak a jövedelme is idevándorolt és cigarettá, dohány, meg meleg holmi lett belőle. Miska, a puccer végezte a bevásárlásokat és a szétosztást.

Most is ott állott már a gazdája háta mögött, mert tudta, hogy az őrmester után ő következik. Apja, nagypapa, dédapja mind a Simay család kenyerét ette és egy sem ismert nagyobb urat a Simayaknál. Mikor a csendes délutánokon meg estéken a legénység a lövészárkokban beszélgetéssel, dalolással, kártyázással ölte el az időt, Miska sokszor és sokat beszélt a Simayokról. A kastélyról, a birtokról, a méltóságos asszonyról meg arról, hogy, hogyan is van és mi is a szokás odahaza „minálunk“.

Szerinte a Simayak búzájából nem látszott ki az őlmagas ember sem, minden krumplibokor nagy véka krumplit adott, a cukorrépa ötszáz mázsa átlag volt holdankint és a szőlő olyan fürtöket termett, mint az igéret földjén.

— Olyan gyönyörű ott minálunk minden —

mondta elragadtatással — mint talán esetleg Ferenc Jóska öfelségénél. És olyan volna az élet is, ha a százados úr megházasodna. Mer így bizony öleget búslakodik a méltóságos asszony, hogy asszongya, nem érheti meg esetleg az unokáit.

Ez az *esetleg* szó volt a Miska gyöngéje. Roppanatul tetszett neki, nem is igen értette, meg módfelett imponált neki, használta hát mindenütt, ahol egy gombostűnyű hely adódott hozzá.

— Oszt mér nem házasodik meg? — kérdezte az egyik legény. — Ilyen derék szálfá férfi, ilyen úri ranggal meg vagyonnal hercegekisasszonyt is kapna.

— Meghiszem azt... — pödörte meg Miska a bajuszát. — Ugy veszködnek utána a fehér cselédek, hogy öröm nézni. De hát... esetleg eddig még nem talált megfelelőt.

— Majd talál, különösképen, ha keres.

— Majd elveszi most a muszka császár lányát szólt bele Ambrus is, az öreg tizedes.

— Azt má nem... — tiltakozott Miska. — Még hogy a Simayak kastélyába burkusgyerekek szaladgálnak.

— A feleséggel úgy van az ember, mint a lóval, — tudományoskodott Ambrus. — Jó ha a szomszéd faluból hozza, de nem jó, ha messzebről, mer hogy akkor nehéz panaszt tenni, ha valami hibája leledzik.

— Oszt mér méltóságos a százados úr? — tudakolta az egyik legény, aki az olajméceses gyenge pistolása mellett buzgón vadászott az ingében.

— Hát azért esetleg, mer, hogy császári királyi kamarás — vágta ki Miska göggel.

— Mi az, hogy kamarás? Kamarája van?

— Jaj, de buta némellik. Aranykulcsa van, amit díszparádékon esetleg a derekára köt. Akkor látnád a százados urat, hékás. A kamarási mundérban. Ugy ragyog benne, hogy esetleg Gábriel arkangyal a magasságos mennyországba is megirígyelheti.

— Miska! — szólt hátra Simay.

— Parancs, százados úr! — és olyan keményen vágta vigyázzba magát, mintha most jött volna a gőzfürdőből.

— Bemész a boltokba és megnézed, mit lehet kapni. A ruhafélét meleget is, nyárit is, megveszed. Meg a cigarettát, szappant. Azután keresel a faluban olyan asszonyokat, akik varrni tudnak. Azoknak odaadod a holmit, és ingeket, meg alsónadrágokat varratsz belőlük. Ha meglesz, végignézed a legénységet, akinek nincs, annak adsz, a többit meg elteszed.

— Parancsára százados úr.

És már indult is. Hogy hogyan, mi módon fog boldogulni, az ismeretlen nyelvű emberekkel, az eszébe sem ötlött. Eddig is boldogult... Végig egész Galicián. Mert hát mire való az embernek a keze meg a lába? Meg főként... mire való a pénz? Mert azt azután mindenütt megértik. A szép magyar bankónak mindenütt volt hecsülete és egy-kettőre megkapta érte, amit akart. Mondta is nem egyszer, elmegy ő a pokolba is és megveszi ott is, amit parancsolnak neki, csak

pénzt adjanak hozzá. Mert hogy annak a szavát még az ördögök is értik.

Dina.

A legénység fölkerekedett, hogy ki ahol és ahogy tud, szállást szerezzen magának. Simay meg Kelemen főhadnaggyal, Kovács és Márton hadnaggyal meg Czeke zászlóssal megindult a falu közepén levő kastély felé.

— Végre ágyban alszunk — mondta Kovács, aki a tegnapi ütközet óta erősen biccentett a jobblábjára.

— És végre megfürdünk meg kitisztíttatjuk a ruháinkat — toldotta meg Simay. — Kié a kastély?

— Zamojski gróf özvegyéé. Az unokájával lakja. Ha jól hallok, a grófné orosz születésű.

A magyar tiszteket a kastély előtt az udvarmester fogadta. Hatalmas szál orosz volt, fakószőke hajjal, bő, fekete bársony nadrágban, lakkcsizmában, fekete selyemből készült, nyakán, vállán, kezélőjén tarkahímzésű zubacskában.

Simay öt esztendeig Lemberghen szolgált, jól beszélt lengyelül, így mindent megtudott Iván Ivanovics Badmajevtől, amit tudni akart és mindent megmondott neki, amit szükségesnek vélt. És bár az udvarmester a grófné parancsára az egész kastélyt rendelkezésükre bocsátotta, mindössze három szobát kért és egy kamrát a tisztiszolgáknak. Ezenkívül valami üres gazdasági épületet azoknak a katonáknak, akik a faluban nem kapnak szállást. Végül kérte, hogv a grófné jelölje ki az időt, amikor fogadhatja őket.

Márton és Czeke, amikor megtudták, hogy a kastélyban szép fiatal leány is van, szinte lézt kaptak az izgalomtól.

— Olyan legyen a zubbonyom — mondta Czeke zászlós a puccerjének, miközben úgy kefélté magát a fürdőkádban, ahogy a lovakat csutakolják — mintha udvari bála készülnek. A cipőmet meg tükörnek akarom használni borotválkozáshoz, érted-e?

— Igenis, értem — harsogta a legény.

— És a konyhában kérj egy citromot a szakácsnétól és itasd meg vele a csillagjaimat.

A legény akkorát bámult, hogy majd kiesett a szeme.

— No, csak ne válj újkapuvá. Csöppents pár csepp citromlevet a csillagokra, hogy kissé megfeketedjenek. Akkor kis jóakarattal aranynak is nézhetik őket.

A legény arca vigyorgásra szélesült.

— Értem, jelentem alásan. Hogy hadnagynak nézzenek bennünket.

— Jól érted. Indulj! — És úgy ugrott ki a fürdőkádból, mint egy szöcske.

Szegény kis lányok. Szegény kis pesti Olga, Ági, Katicák, akik közül eddig sem tudott választani, akiknek eddig is egyforma leveleket írt és akiket a lengyel grófkisasszonynak már a híre is úgy elmosott, mint az eső a port. Ti alighanem hiába várjátok ezután szívszorongva a postát.

A tiszték feketére mentek a grófnéhoz, aki a nagy szalónban fogadta őket.

Szép, ezüstfehérhajú dáma volt. Karcsú termete lányos, szeme ibolyaszínű, arcán alig egy-két ránc.

Mellette állt az unokája, Dina grófnő. Húsz év körüli lehetett, tiszta szláv típus, hamvas gyönyörű. Földig érő fehér ruhája olyan volt, mint egy reve-renda. Simay bemutatkozott, azután bemutatta a tisztjeit.

— Isten nozta magukat — mondta szívesen a háziasszony. — Tekintsék a házamat a sajátjuknak.

— Hálásan köszönjük, grófné. Igyekeznünk fogunk, hogy semmi kellemetlenséget ne okozzunk.

— Fess, fiatal férfiak sohasem okozhatnak kellemetlenséget magányos nőknek, akik unatkoznak, — mondta a grófné valami egészen utánozhatatlan kedvességgel.

A kedvességnek az a fajtája volt ez, amelyet megtanulni sohasem lehet, amelyre születni kell és amelyhez a hangon kívül báj, szépség és valami meghatározhatatlan nőiesség is szükséges. Ez az a kedvesség, amely nőt és férfit egyaránt megfog és meghódít.

Simayt is meghódította. Leült a grófné mellé és beszélgetni kezdett vele. Párizsról... Mind a ketten jól ismerték, volt hát miről beszélniök.

A másik négy tiszt Dinát vette közre. Kelemen, Kovács kérdezett, felelt. Márton és Czeke meg csak bámult. Ugy bámulta a lányt, mint egy tüneményt. Márton falusi tanító volt, Czeke egy kishivatalnok fia. A hadnagy a falujában levő grófi kastélynak még a parkját sem lépte át, a zászlós még sohasem látott eleven grófkisasszonyt. És most itt ültek egy óriási

empire szalónban, amelynek sárga selyemmel bevont faláról a Zamojskiak mord, szakállas ősei, meg merev, ékszerrel borított ősanyái néztek le. Itt ültek szemben a világ legtündéribb grófkisasszonyával és kínlódtak, hogy eszükbe jusson az a pár német szó, amit az iskolában semmiáron sem akartak megtanulni.

Dina úgy tett, mintha észre sem venné zavarukat és igyekezetüket. Beszélt, kérdezett, próbálta belevonni őket a társalgásba és olyan egyszerűen fogalmazta meg mondanivalóit, hogy a két fiú eléggé megértette.

Simay már a második csésze feketét itta. Végtelesen jólésett neki. Talán nem is annyira a fekete, mint inkább a környezet, amelyben fogyasztotta. Tizenhét hónap óta nem érzett szőnyeget a talpa alatt, nem ült párnázott székben, nem élvezett kultúrát, nem látott úrinőt. Sárt látott, meg homokot, mocskot, nyomorúságot, durvaságot, halált.

Valami könnyű szédülést érzett. Olyant, mint a kocsisbort ivó az első pohár francia pezsgő után. És hálát is. A grófnő iránt, aki olyan kedvesen megkönnyítette a helyzetét. Aki rögtön megkérdezte, ismeri-e Párizst és ezzel megteremtette a beszélgetés talaját. Mer kicsit kellemetlen volt neki ez az első találkozás. Hiszen ellenségként került ide... Győztes ellenségként... Asszonyok közé. Mert ha a kastély ura férfi, egészen más a helyzet. Akkor udvarias, de amellett győző. Most meg győző volta ellenére úgy kell hatni a dolognak, mintha vendég lenne itt, aki hálás a szíves fogadtatás és vendéglátásért. Öltözködés közben csak ezzel a kérdéssel foglalkozott. Hogy hogyan oldja meg?

És milyen könnyen ment. A grófné a nagyvilági dáma rutinjával úgy kezdte a beszélgetést, mintha semmi egyébről, mint kellemes társadalmi együttesről volna szó. A megszállás kérdése tehát, amely a grófné részére keserű volt, az övére meg kellemetlen, ezzel le is került a napirendről.

Még egy feketét kért, mert úgy érezte, nem tud eleget inni. Hallgatta a grófnét, itta a feketét és nézte Dinát a négy férfi között.

Dina alacsony, támlanélküli széken ült, kezében a feketés csészével. Vékony dereka, kissé sovány válla előrehajolt és hamvasszőke, nagy görögkontyos feje figyelve fordult a tisztek felé.

— Olyan gyönyörű — gondolta önkéntelenül — mint egy álom.

A grófné megértette a szemében lévő gondolatot.

— Dinocska — szólt át hozzá — nem hoznád az urakat ide? Félek, hogy a kapitány úr unatkozik mellettem.

Simay tiltakozott, de örült és úgy rendezte, hogy a lány mellé kerüljön.

A lány jóformán most nézett először a férfitra. Nagy, szürke szeme volt, hosszú sötétszőke szempil-lákkal. Északi szem. Hideg és okos, telve titokkal és furcsa, kiszámíthatatlan révedezéssel.

— Az előbb Párizsról beszélt — mondta — most beszéljen a hazájáról. Mi úgy tudjuk, hogy a magyar rokonnép velünk és hogy nagyon sok a közös tulajdonságunk.

Simay beszélt... A közös tulajdonságokról, ame-

lyeknek nem mindegyike szép és dicséretes és a közös multról, amely olyan sokszor forrasztotta össze a két országot. Beszélt Nagy Lajosról, aki anyai részről lengyel származású volt, Ulászlóról, aki a magyar, lengyel, litván, cseh kereszténységet egy korona alatt egyesítette. Báthory Istvánról, aki 1575-től 86-ig újra nagygyá és erőssé tette Lengyelországot és visszaadta neki azt a szerepet, amely megillette.

A háziasszony érdeklődással, Dina elragadtatással hallgatta, Kovács meg a történelemtanár elismerésével jegyezte meg: — El sem képzeltem, hogy a tisztjeink ilyen jól ismerik a történelmet.

Mikor felálltak, Simay egy fényképet vett észre a falon. Dinát ábrázolta lovaglórubában.

— Sokat lovagol? — kérdezte.

— Azelőtt igen, a háború óta alig. — Ez a mondat volt az első utalás a háborúra. — Nagymama nem szereti. Félt, hogy valami bajom történik. Pedig... nagyon nehezen mondok le róla.

— Ha megengedi, szívesen kísérem, amikor parancsolja.

A lány megörült.

— Köszönöm. Akár már holnap reggel

— Hány órakor?

— Kilenckor. Főnt lesz már akkor?

A férfi mosolygott.

— Másfél év óta meglehetősen elszoktunk tőle, hogy a felkelést az órához igazítsuk. Tehát kilenckor.

Márton és Czeke még egyre és csökönyösen bámulták a lányt. Már apróra ismerték a szája vonalát,

a szeme színét, orra hajlatát, nyakaívét, sápadt kezének az ujjait és azt találgatták, mi is ez a lány. Virág, angyal, vagy tündér. De nem tudták eldönteni. Csak azt tudták, hogy halálosan szerelmesek belé.

Kelemen nézte őket és megértőn mosolygott.

— Mire gondolsz — kérdezte sűgva a zászlóst.

— Arra — mondta az lelkesen — hogy milyen gyönyörű dolog is a háború.

A kerti ház.

Kissé nyugtalan éjszaka után Simay végignázta a kipihent, kitisztálkodott legénységet, azután kilenc órára visszament a kastélyba.

Miska már sétáltatta lovát a feljáró előtt. A ló kényesen szedegette a lábait, játékosan rázta a fejét és mikor lovasát megpillantotta, hangosan, jókedvűen fölnyerített.

Simay megveregette, megsimogatta a nyakát, pár kedves, becéző szót mondott neki és eléje tartott egy kóvékonzervet, meg egy kockacukrot.

— Mit végeztl? — kérdezte azután Mi Lát,

— Százados úrnak alásan jelentem, mindent elvégeztem. Megvettem esetleg, ami volt. Hetvenöt rőf perkált, pargetot, meg gvolcsot. Kiadtam a portókát három asszonvnak, azt mondták, illetően mutogatták, esetleg egy hét alatt elkészülnek. Szerettem volna, ha a dolog szaporábban megy, de aszongyák, esetleg nem

varrhatnak csak kézen, mer hogy a kastélyon kívül az egész faluban nincs egyetlen varrómasina.

— Igy is jó. De azért csak siettesd őket. Tizenhét legénynek rongyos az alsóneműje.

— Igenis, százados úr.

Dina kilépett az ajtón. Bő, uszályos fekete bársonyruhában, cilinderben. A cilinderen hosszú, zöld fátyollal.

Simay feléje indult.

Sokkal szebb, mint tegnap, gondolta és valami furcsa, fájdalommal elegy öröm mozdult meg a szíve mélyén.

— Hogy aludt? — kérdezte Dina azon a közvetlen hangon, amelyen csak nők beszélnek és amellyel a párórás ismeröst régi barátta avatják.

— Rosszul. Túlságosan jó volt az ágy, túlságosan nagy volt a biztonság, és a csend. Meg azután úgy elszoktam mindentől, ami azelőtt hozzá tartozott az életemhez, hogyha megkapom, nem tudok mit kezdeni vele.

— Reméljük, hamarosan újra megszokja.

— Félek, nem igen lesz alkalom rá.

— Miért?

— Mert ma itt vagyunk, holnap talán már másutt. Ahogyan a parancs kívánja.

Közben elővezették a másik lovat is.

Simay a ló mellé lépett és összekulcsolta a kezét, hogy a lány lépcsőnek használhassa.

A lány megrázta a fejét.

— Köszönöm, majd csak egyedül. Tudom, fáj a karja.

— Honnan tudja? — volt a meglepett kérdés.

— Látom, állandóan behajlítva tartja. Mintha hosszú ideig viselte volna felkötve.

Azután beledugta keskeny lakkcsizmája orrát a kengyelbe és a nyeregbe libbent.

Túl a kapun havas mező fogadta őket. Síkság, ameddig csak ellát a szem. Itt-ott, talán csak azért, hogy az egyszínű kép megszakadjon, kopasz akácfa vagy bokor állott a hóval betemetett árokparton. Messze, már majdnem ott, ahol a látóhatár szélén a szürke ég a fehér földre hajolt, hosszú, fekete csík látszott. Simay szeméhez emelte a messzelátót.

— Mi az? — kérdezte a lány.

Simay nem felelt mindjárt.

— Katonák. Ágyuk — mondta azután.

— Erre jönnek?

— Igen.

A lány lehajtotta a fejét.

A férfi nézte és azt hitte, érti miért hajtja le.

— Nagyon fáj — kereste a szavakat, — hogy így fordult a dolog?

A lánynak mikor felnézett, olyan szürke volt a szeme, mint a felhős ég. És éppen olyan szomorú.

— Fáj... — mondta lágy, szőke hangján. — De nem azért, amiért maga hiszi. Nem Oroszország miatt fáj. Az orosz vereségekért, veszteségekért fáj. Az orosz népért, a lengyel népért, a fajtámért fáj... /

Hosszan a férfire nézett. A rokonszenvnek valami új vonásával. Melegségével.

— Ugye maga megért engem — mondta azután.

— Tökéletesen. De megenged a grófnő egy kérdést?

— Igen.

— Hogyan lehet, hogy félorosz, és mégis haragszik az oroszokra?

— Nem az oroszokra haragszom. Hiszen jól mondja, félig orosz vagyok. Sőt, szeretem az oroszokat. Becsületes, istenfélő nép. Jóhízemű, igénytelen, mint egyetlen más nép sem, és álmodozó, mintha mindannyia gyermek vagy költő lenne. Ez a titka annak, hogy évszázadok óta zsarnokoskodhattak rajta. Én a vezetőiket utálok. A kormányzását. Az autokráciát, amely páriává alacsonyítja a népet és Istenné emeli a cárt. Kísértetként járnak a lelkemben a lengyel szabadsághősök. Koszciuszko... Poniatowszky... A nagy lengyel királyok, akik alatt szabad volt az ország és boldog a nép. Ma? — és keserű lett a hangja, a szájára meg fájdalmas kifejezés futott. — Tudja hol van ma a mi, és az orosz nép szabadsága? Szibériában... A szibériai ólom- réz- és sópokolban, ahonnan meg nem jött vissza soha senki. — Megrántotta a lovát és megállt. — Tud maga valamit az ochranáról? Az orosz cároknak erről a borzalmas intézményéről?

— Keveset, grófnő.

— Majd beszélek róla — mondta lángoló arccal. — Mert az én nagyapám meg az ochrana áldozata... Megmutatom a sírját is a parkban. Otven éve, hogy

meghalt és azóta a nagyanyám... nem mozdult ki Pokaszczewoból. Minden nap meglátogatja a nagyapámat, órákat tölt a kriptájában, beszámol neki mindenről és megkérdez tőle mindent... Határtalanul szerették egymást. Egy éves házasok voltak, amikor a nagyapámat elfogták és Oroszországba vitték. Az apám még a világon sem volt.

Azután nem beszéltek. Szó nélkül lovagoltak egymás mellett.

Sok ember fél a szótalanságtól... Azt hiszi, hogy társaságban mindig beszélni kell. Pedig csak akkor kell beszélni, ha több ember van együtt. Ha több ember hallgat... unatkoznak. Ha két ember hallgat... beszélgetnek... Jobban és igazabban, mintha beszélnének. Mert az el nem hangzott szavak többet mondanak, mint az elhangzottak. Vagy kikövezik az utat a legmesszebb messzeségig... a másik emberig... vagy szakadékot ásnak... a másik embertől hozzánk.

Beszélni... majdnem mindenkiel tudunk, de hallgatni csak kétfajta emberrel. Aki érdekel bennünket, akit szeretünk... és akivel nem törődünk vagy akit gyűlölünk.

Éppen ezért ebben a hallgatásban, amely a két ember közé zuhant, akik tegnap ilyenkor még nem is ismerték egymást, nagyon sok volt. Ezer kérdés, ezer töprengő tapogatózás, ezer érdeklődés, ezer félelem, hogy hátha a másik... nem így érez, nem így gondolkodik.

S a lányban ezenkívül még egyéb is volt. Főlfölbukkanó kérdése annak, hogy miért van benne ezer

kérdés, óhaj, érdeklődés, félelem. Miért, mikor nem szabad, hogy legyen. Amikor ő, ha nem is a szívével, de a szavával kötve van. Amikor küszöbön az esküvője és a legkevesebb, amivel a vőlegényének tartozik az, hogy... ne más férfi iránti érzéssel a szívében legyen a felesége.

A férfi is kfnlódott. Sokkal jobban, mint ahogy a kezdődő szerelmeknél a férfiak, még a legkülönbek is, kfnlódni szoktak. Nem volt szoknyabolond. Férfi volt... Nem csak him volt, ember is volt... Akinek az életét kitöltötte a hivatása és aki... mert eddig még nem találkozott az élete igazi asszonyával, futószerelemekben, kalandokba élte ki magából a jelentéktelen részt, amit ki kellett élnie. Aki gondolatban sokszor megrajzolta magának a nőt, akit egészen a szívével, lelkével, minden gondolatával szeret, de aki leszámolt azzal is, hogy sohasem találkozik vele.

Nem túlságosan sokat forgolódott asszonyok között, így azok, akiknek az asszonybolondítás az életük főcélja, azt mondták rá: szögletes kicsit. Pedig csak tisztességes volt... Nem csinált sportot a szerelemből és nem vett le egyetlen nőt sem csak azért a lábáról, mert ez a fajta még hiányzott a statisztikájából. Ahhoz a kiveszőfélben levő férfitípushoz tartozott, aki a nőben tisztelte a nőt és aki a férfiasságot nem abban a tényben látta, hogy kinek hány nővel volt dolga.

Az éjjel — pedig nagyon kemény két nap és egy álmatlan éjszaka előzte meg — sokat gondolt a lányra. Maga előtt látta magas, hajlóköny testét, sápadt arcát és csodálatos szürke szemét. S amikor végre elaludt,

álmában is látta. Mintha nagy sötétségből, óriási fekete barlangból nézett volna rá. Némán és mégis beszédesen.

Más férfi, legalább is a túlnyomó többség, ebben a lányra való gondolásban és álomban, főként a fiatal, egészséges férfi testi vágyát látta volna. Simay nem azt látta... A test öntudatlan és mélyen levő vágya mellett a lélek nagy szomjúságát látta. És meghökkent, mert tudta, hogy ez mit jelent... Tudta, ha ez a szomjúság igazán felébred és elárad benne, vége lesz annak, hogy csak a kötelességé maradjon. Hogy ez a vágy nem fogja elhagyni, elengedni, kfsérteni fogja az álmaiban és vele lesz az ébrenlétében.

Átnézett a lányra. Az kicsit felé fordulva ült, mert a látóhatár szélén mozgó fekete csikot nézte. A menetelő katonákat.

A lány is ránézett. Mély pillantással. Azután hirtelen megkérdezte:

— Mire gondol?

A férfi rögtön és nagyon egyszerűen felelt.

— Magára.

Azután megint hallgattak. De visszafordították a lovakat a kastély felé. Nézték a tájat. A havas pusztaságot, amely valami egészen érthetetlen véletlen folytán eddig megmaradt mezőnek és nem lett... csata-tér... Amelyen a kétaraszos hó alatt őszi vetés aludt és várta a tavaszt. Nézték a variukat, amelyek óriási fekete rajokban hangosan károgva szálltak a levegőben, azután mint egy fekete felhő, ceszkedtek le.

Mikor befordultak a parkba, a férfi megkérdezte:

— Láthatom a kriptát?

A lány az órájára nézett:

— Igen. Nagymama még nincs ide lent. Ha ide lent van, senkinek sem szabad zavarnia.

És egy mellékútra fordult.

Az út végén kis ház állott. Gyönyörű, márványból épült kis ház, amely stílusa és építőanyagának pazsarsága, de formájának kicsisége miatt úgy hatott, mint egy óriási babakészlet. Mintha egy felnőtt lány egyszerre magához és a babáihoz arányította volna.

— Itt vagyunk — mondta a lány és leugrott a lóról.

A férfi, mikor beléptek a házba, már nem is csodálkozott. Külsőjéből következtetni tudott a belsejére is.

Szép, tágas szoba volt. Férfiszoba. Felülről jövő világitással. Parkettjén sötétszínű perzsaszőnyegek, falain értékes képek. Pár kényelmes ülőbútor, könyvtár, íróasztal, heverő, pálmák és apróságok.

A lány elhúzta a szoba háttérét borító nehéz selyemfüggönyt, amely mögött félköralakú bemélyedésben araszos, fejtől magasabb emelvényen feküdt a bronzkoporsó. Körülötte a falon egy fiúgyermeknek, majd férfinak a képei, egy asszonynak többféle képe és Dináé szintén különböző korban.

— Az apám... anyám... és én — mutatott körül a lány. Itt vagyunk, hogy nagypapa legalább így ismerhessen bennünket.

A férfi a lelke mélyéig meg volt hatva.

— Hol élnek a szülei?

— Nem élnek — mondta csendesen a lány.

— Mi történt velük? — volt a döbrent kérdés.

— Kolerát kaptak Moszkvában. Tömegsírba dobták őket. És leöntötték mésszel. Én akkor . . . hároméves voltam.

És nézte az apja, meg az anyja képét.

A férfit határtalan szájalom fogta el. Szegény gyerek — gondolta — és hirtelen megértette a szomorúságot, amely a lányból áradt. Nézte a hosszan elomló bő, fekete bársonyruhában, amely még magasabbnak, még törékenyebbnek mutatta és amely meleg pompájában úgy illett ehhez a különös környezethez.

A lány most két egyforma elefántcsontfeszületet mutatott vörös bársony alapon.

— Az ő eszmei fejfájuk — mondta és a szeméből kibukott a könny.

A férfi olvasta.

Zamojski Ladislaus 1865—1900.

Zamojski Dina Alexandrovna 1870—1900.

Egymás mellett állottak a bronzkoporsó lábánál. Tegnap még azt sem tudták egymásról, hogy vannak és ma, valami finom, ezüstös szál, egy egészen különös, ritka meghittség, őszinteség kötötte őket össze. Mert milliószor nagyobb és nehezebb dolog valakit beavatni a szomorúságunkba, mint az örömünkbe.

A lány azután helyet intett a férfinak.

— Ez a mi legkedvesebb helyünk — mondta. —

Délelőtt nagymama egyedül jön ide, délután velem. Minden nap eltöltünk itt néhány órát és elbeszélgetünk mindenről. És ilyenkor az az érzésünk, hogy a mi drágáink hallanak bennünket. Nagymama azt mondja, hogy bizonyosan hallanak, mert az emberek nem akkor halnak meg igazán, amikor a halál bekövetkezik, hanem akkor, amikor elfelejtik őket. — Valami halvány fény futott át az arcán. — Ha ez így van, a mi kedveseink nem haltak meg. Élnek. Itt vannak körülöttünk, tudnak rólunk mindent, ismerik minden titkunkat. Sőt ismerik a barátainkat is, mert akik közelállanak hozzánk, azokat elhozzuk ide és bemutatjuk nekik.

A férfi felállt, odalépett a lányhoz és nagyon melegen, hálásan megcsókolta a kezét.

— Köszönöm.

Szerelem.

Pár nappal később Márton és Czeke nyitott szemmel feküdtek az ágyban. Mint a holdkórosok bámulták az ablakon benéző hideg téli holdat és csak néha, amikor a csend már nagyon súlyosan feküdt rajtuk, szólaltak meg.

— Láttad, milyen édes volt hozzám? — kérdezte a zászlós. — Betöltögette a feketémet. Kilenc csészével ittam csak azért, hogy rám nézzen, rám mosolyogjon és megkérdezze: — Még egy csészével?

— Es azt láttad, hogyan érdeklődött a nővérem meg az anyám iránt? Mindent el kellett volna mondanom neki, feltéve, ha tudtam volna. De hát hiába. Nem megy. Hogy a fene egye meg, nem megy, — mondta a hadnagy elkeseredetten.

— Az érettségin is majd elbuktam németből.

— Én el is buktam.

Czeke felállt. Meggyújtott egy gyertyát és az asztalon levő méregerős lengyel pálinkából tele töltött két pohárkát.

— Igyunk — vitte oda a barátjának az egyiket.

— Ha már úgy sem tudunk aludni.

Ittak. Azután Czeke leült Márton ágya szélére. Arcán látszott, hogy valami nagyon fontosat szeretne mondani vagy kérdezni, de nem tudja, hogyan fogjon hozzá.

— Mondd csak — kérdezte végre — nem vettél észre valami különöset a parancsnokon?

— Dehogynem. Még a szokottnál is szótalanabb, viszont a grófkisasszony mellett mintha túlságosan beszédes lenne.

— Gondolod, hogy tetszik neki?

— Simay a grófkisasszonynak vagy a grófkisasszony Simayinak? Mert ez nem mindegy.

— Tudom. Gondolod hát, hogy tetszenek egymásnak?

— Tetszenek hát. Amin, valljuk be, nem is lehet csodálkozni.

Most elhallgattak. Mindegyik nagyot, mélyet só-

hajtott, vigasztalásként újra felhajtottak egy-egy pohárka pálinkát és tovább bámulták a holdat.

Szép volt. Tiszta, közeli és titokzatos. Ugy lebegett a fekete égen, mélyen a csillagok alatt, mint egy ezüstarany lampion. Csend volt... Mély, fehér csend. A falu aludt, csak az őrszemek álltak és figyeltek éberen a némaságban.

— Gondolod, hogy elveszi? — kérdezte megint Czeke úgy, mint aki egy beszélgetést folytat.

— Elvenni elvonné, de a grófkisasszony nem mehet hozzá.

— Miért nem mehetne?

— Mert menyasszony.

A zászlós lekapta szemét a holdról.

— Honnan tudod?

— Katjától. A grófkisasszony komornájától.

— Ki a vőlegénye?

— Valami orosz gróf.

— Szereti?

— Nem. Azért megy hozzá, mert a gróf anyja legjobb barátja volt az ő édesanyjának és még születésük előtt egymásnak ígérték őket.

— Butaság. Ilyen okokért nem megy férjhez az ember.

— Nem mindegy neked, hogy miért és kivel megy, ha hozzád nem mehet?

— Nem... Én annyi szeretem, hogy nekem csak az ő boldogsága a fontos. És ha Simavt szereti, hát legyen az övé.

— Marha vagy. Akkor Magyarországra kerül én féged ehét miatta a fene.

— Nem esz. Én már attól is boldog vagyok, ha látom és ha nem kaphatok tőle többet, megelégszem egy csésze feketekávéval is.

— Hány éves vagy?

— Tizennyolc.

— Azért beszélsz így.

— Te nem így beszélsz?

— Nem... — hangzott keményen. — Én nem akarom, hogy Simayé legyen. Hogy Magyarországra jöjjön. Nem akarom látni a képeslapokban az arc-képét, meg hogy az urával karonfogva sétál a korzón. Nem akarom hallani, hogy boldog, hogy gyerekei vannak. Nem... nem... — mondta indulatosan. — Inkább százszor legyen az oroszé. Legyen ő is boldogtalan, ha én az leszek.

Czeke felállt a hadnagy ágyáról

— Akkor én szeretem jobban — mondta csendesen és arcán boldog, gyerekes mosollyal visszabujt az ágyba.

Két szobával odébb Simay és Kelemen is beszélgettek. Nyitott zubbonyban ültek az asztalnál, előttük kimutatások, számadások heverték.

— Jó, hogy megjött a koszt — mondta Kelemen.

—mert holnap már csökkentett porciót adtam volna a legénységnek. A faluban nincs egyetlen állat, egyetlen zsák liszt. Csak tök van, meg krumpli, meg répa.

— Meg vutki. Reggel parancsba adom, hogy aki inni mer, lezáratom. Ma is láttam néhány embert kapatosan.

— Én is. Meg verekedést is láttam. Asszonyok miatt.

— Azokat is le kell zárni.

Kelemen cigarettára gyujtott.

— Nincs valami új híred? — kérdezte.

— Miről?

— Hogy meddig maradunk itt?

Simayban belül megrezdült valami. Mintha valaki meglökte volna a szívét.

— Hol... itt?

— Pokaszcezevoban.

— Miért?

— Az az érzésem, hamarosan tovább megyünk.

Simay is rágyujtott. Kicsit idegesen.

— Miből gondolod?

— Nem gondolom, inkább csak érzem. Túlsgósan szép és nyugodt az életünk ahhoz, hogy soká tartson.

Simay fölállt és járkálni kezdett a szobában.

Kelemen ismerte ezt a szokását. Mindfg akkor vett erőt rajta, ha valami bántotta vagy nehéz közlendője volt. Hagyta hát és várt. Tudta, ha megbirkózik magával, úgylis beszélni kezd.

Kezdett is.

— Becsülettel, a legjobb tudásommal teljesítem a kötelességemet tizenhét hónap óta. Egyetlen perc szabadságon nem voltam, mert inkább a házasembereket küldtem. De most... — kicsit küzdött a szavakkal — nagyon nehezemre esne elmenni innen.

Kelemen a barátjára nézett. Nagy szeretettel, kis sajnálattal, de örömmel is. Hogy bekövetkezett, amit ő kívánt neki és hogy ezután nem lesz az élete olyan vigasztalanul üres és semmitmondó.

— A grófnő miatt? — kérdezte azután.

— Igen... — volt a csendes válasz.

Egy-egy ilyenfajta — igen — elhangzása után, történjék az barátok, barátnék vagy szerelmesek között, mindig csend támad... Mintha a tény, amit szóba öltöztettek, kicsit el akarna különülni mindentől. Mintha meg akarná mutatni, hogy ennek a szónak az elhangzása mindenki életében valami különöset, egy nagy ünnepet jelent. Szívárványos színeket... édességet... örömet... boldogságot... jövőt... mindent.

— És szóltál már neki?

Simay abbahagyta a járkálást. Leült, szemben a barátjával.

— Nem...

Kelemen értetlenül reábámult.

— Miért nem?

— Mert nem szólhatok... Két nagy ok miatt nem szólhatok. Az egyik, hogy Dina már lekötötte magát...

a másik, hogy én... a győző vagyok itt... A győző, akivel jóbarátságban kell lenni és aki éppen ezért nagyon nehezen hinné el, hogy a meghódolás nem a győzőnek, hanem... a férfinak szól...

— Ez igaz... De hát azt akarod, hogy így maradjon a dolog?

— Igen — hangzott elkínzottan, de határozottan.

— És ha... a lány is szeret?

Simay felkapta a fejét és hosszan a barátjára nézett.

— Ez esetben majd módját találja, hogy egy mozdulattal, egy szóval értésemre adja.

— És ha megteszi?

— Akkor bevallom, hogy szeretem és megkérem a kezét.

Az alattuk levő szobából zongoraszó hangzott.

— Dina — mondta Simay és figyelni kezdett.

Szomorú, nehéz zene volt. Nem volt eleje, bekezdése, olyan volt, amely elárulta, hogy aki játsza, valahol csak úgy találomra felnyitotta a kótát és mint aki a vízbe ugrik, rögtön teljesen belemerült a muzsika megrázó szomorúságába.

— Borisz Godunov — ismerte meg Simay a zenét. — Tegnap délután szintén ezt játszotta és amikor megkérdeztem, miért játszik ilyen szomorú dolgot, Maxim Gorkijjal felelt: *„Semmi sem frisstti úgy föl a lelket, mint a szomorúság. Hogy a lélek fölgyulladjon, adni kell neki valami szomorú zenét.”*

Lenn a zongorán a sirón-szomorú könyörgésbe most belekeveredett a lélekharang tompa kongása. Borisz haláltusája... Még szólt pár taktus, még néhány akkord megelevenítette az autokrata gyötrődését, kínját, amint a haldokló cárok köntösét, a barátcsuhát ráadják, azután hirtelen, ahogy megszólalt elhallgatott.

Simay még figyelt, várta a folytatását. Nem jött.

— Milyen nyugtalan — jegyezte meg csendesen.

— Mint te — mondta Kelemen. Azután megkérdezte. — Mondd... nagyon szereted?

— Nagyon.

Ezután a szó után megint nem lehetett rögtön beszélni. Még magáról az érzésről sem lehetett. Várni kellett, amíg a szó rezgése megszűnik, elhal és amíg a lélek, akit a szó a végtelenbe röpített, vissza tud térni a földre.

— Hlába — mondta azután Kelemen, ez a sorunk... Az asszony.

— Ez... — hagyta rá csendesen Simay. — Jön, belép az életünkbe és már a puszta belépéssel széjjel szórja összes, megingathatatlanak vélt életelvünket. Emlékezhetsz, mindig azt mondtam, legjobb ha a katonai hivatása érdekében egyedül marad. Tíz esztendeje mondom ezt, tíz esztendeje irányítom eszerint az életemet és most, amikor az elv és az érzés ellentétbe kerül... gondolkodás nélkül eldobom az elvet és az érzés mellé állok.

Kelemen új cigarettára gyujtott.

— Arra nem gondolsz, hogy hátha ez az egész... csak egyszerű fellángolás? Természetes következménye a hosszú tartózkodásnak? Hogy hátha nem is... a *Nagy érzés*... amelyre az élet boldogsága, szépsége, értelme, értéke épül.

Simay mélyen lehajtott fejjel maga elé nézett.

— De az... — mondta határozottan. — Én ismerem magamat. Az érzések, amelyek eddig megszínesítették az életemet, egészen mások voltak. Sekélyesek, satnyák, vagy éhesek és követelők, amelyekről azonban az első pillanatban tudtam: rövid életűek lesznek. Ez más... Ez úgy köszöntött rám diadalmasan, győztesen, mint egy napsugaras húsvéti reggel. És azóta is úgy maradt. Minden perc, amelyet Dinával töltök... ünnepnap a hétköznapiak között. Lelki-teszt öröm. Szinte nincs is benne vágy. És ami van, az kielégül egy kézcsókban, egy tekintetben. A legtöbb, amire vele kapcsolatosan gondolok az, hogy milyen földöntúli gyönyörűség lenne, ha megcsókolhatnám a... száját.

Mikor ezt az utolsó szót kimondta, elborult a szeme. Ugy elborult, mint egy gimnazistáé, aki az első szerelméről beszél.

A férfiaknak, akik a szerelmet összetévesztik a szeretkezéssel, vagyis akik a szerelemben nem látnak, nem keresnek, nem vágnak mást, csak a testi összekapcsolódás röpké örömét, lehetőségét és szükségességét; fogalmuk sincs erről az érzésről. Erről a mélyről, nagyról, lelket röpitőről. Erről inkább a nőknek az a része tud beszélni, akiken a szerelem legtestibb részé-

ben is úgy eluralkodik a lélek, hogyha semmi testi örömük nincs is, az odaadásban földöntúlian boldogok és testi-lelki extázisban lebegnek valahol a csillagok alatt. A férfiak nagy többségének minden vagy majdnem minden szerelem egyforma, mert mindegyiknek egy a célja. S amíg ez a cél tüzei őket, elsikkad, megsemmisül előttük a szerelem értelme, lényege. Az a sztratoszferikus valami, amely a szerelmes embert istenné magasztosítja, a szeretkezőt meg lezülleszti az állat színvonalára... Ezek, a szívet összecserélik az érzéssel... Pedig a kettő nemcsak lényegében, de elgondolásában is más. *A szívnél mindig a második személy az első... az érzékeknél mindig a második... a századik... Vagyis... nem számít.* Mindegy, hogy ki. Ez az egyik magyarázata annak, hogy a férfiak legtöbbször az érzése olyan, mint a patak. Mindíg annak a tájnak a képét vetíti vissza, amely mellett elfolyik. Tengerszem — amely egyetlen hegycsúcsnak, a napnak vagy a csillagos ég egy darabjának a képét tükrözi — nagyon kevés van közöttük.

Simay érzése ez volt.

Megalkuvás.

Másnap reggel Zamojski grófné ugyanabban a szalonban üldögélt a reggelije meg egy érzelmes francia regény társaságában, amelyben egy hét előtt a magyar tiszteket fogadta. Bő, orgonalila, cobollyal sze-

gélyezett háziruhájának uszályán egy hófehér agár hegy
verészt.

— Ivan Ivanovics van itt, kegyelmes grófné —
jelentette.

— Bocsásd be, Katja lelkem.

Ivan Ivanovics mélyen meghajolt. Meghajlásában
benne volt a régi hűséges szolga bizalmassága, de
benne volt a családhoz tartozó, a két nőt védő férfi
lovagiassága is.

— Jó reggelt kívánok, kegyelmes grófné. Hogy
aludt az éjjel?

Mária Feodorovna kezét nyujtott. Kedvesen és
mosolyogva.

— Hát csak úgy, Ivan Ivanovics, angyan az
ilyen magamfajta öregasszony szokott. Keveset és félig.

— Bocsásson meg kegyelmességed az ellentmon-
dásért, de én azt hiszem, ez nem a kortól van, hanem
a mai idők rettenetes izgalmaiktól.

— Lehet, hogy az is belejátszik. Az ok azonban
mégis a hetvenöt év, amely a vállamat nyomja.

— Amelyből huszat bátran letagadhat kegyelmes-
séged.

Mária Feodorovna mosolygott. Szép, derűs, okos
mosollyal.

— Ennél az állomásnál már nem érdemes leta-
gadni Ivan Ivanovics. Letagadni csak az ötvenedik esz-
tendeig érdemes, mert azontúl már úgyis minden

míndegy. Különösen nekem, aki már nagyon régen csak az unokámnak élek.

— Szabad érdeklődnöm, hol van a kegyelmes grófkisasszony?

— Mint minden reggel, a magyar kapitánnyal lovagol.

Ivan Ivanovics arcát, bár iparkodott uralkodni rajta, gyűlölet futotta be.

— Milyen embernek találja a kapitányt kegyelmességed?

— Férfinak találom, Ivan Ivanovics. Olyan férfinak, akinél csak egyet hibáztatok. Azt... hogy nem lengyel vagy orosz — mondta meleg elismeréssel.

— És nem félti tőle kegyelmességed Alexandrovna Dina grófkisasszonyt?

— Nem... Alexandrovna Dina komoly leány, ismeri a kötelességét és nem fog arról megfélekedni, egyetlen percre sem.

— Ha kegyelmességednek lennék, amennyire lehet, siettetném az esküvőt.

— Én is siettetném Ivan Ivanovics, ha másért nem, öreg korom miatt. De Alexandrovna Dina, aki egyebekben minden legkisebb kívánságomat is parancsnak veszi, ebben a kérdésben ellenvéleményt nyilvánít. És kér, hogy az esküvőt halasszuk el nagykortúságáig.

— Sajnos, azt hiszem, most még jobban is el kell majd halasztani.

— Igen. Talán egészen addig, amíg a háború vagy legalább is a mai helyzet tart.

Ivan Ivanovics, mintha hallgatózástól félné, körül nézett a szobában.

— És mit gondol kegyelmesség, meddig fog tartani? — kérdezte sokkal halkabban, mint ahogy eddig beszélt.

Mária Feodorovna befejezte a reggelit.

— Nem tudom Ivan Ivanovics. És nem is gondolkozom rajta. A magamfajta öregasszonynak nem valók a súlyos gondolatok. Csak a szép, kedves, könnyű, vidám gondolatok valók. Mert csak azok élhetnek.

— És azon sem gondolkodik kegyelmesség, hogy mi módon lehetne ezt a mai időt esetleg... meg rövidíteni?

— Azon sem. Mert azon is hiába gondolkoznám.

Ivan Ivanovics egészen suttogóra fogta a hangját.

— Dehogy hiába, kegyelmes grófné. Mi nagyon fontos gócpont vagyunk itt. Hallom, hogy mostanában óriási erőket vonnak össze a vidéken, mert áttöréstől tartanak. Ha sikerülne egy-egy jelentős telefonbeszélgetést kihallgatnunk, vagy ütközésértesítést, esetleg parancsot elcsipnünk, nagyon megkönnyíthetnők a mieink helyzetét. — Egészen közelhajolt a grófnéhoz. — Nekem van egy nagyszerű emberem erre a célra, ha kegyelmesség megengedné.

Mária Feodorovna felháborodottan az udvarmesterre nézett:

— Nem engedem meg, Ivan Ivanovics — mondta határozottan. — Isten látja a lelkeket, szerelem a hazámat. Mind a kettőt szeretem, ismerem a velük szemben fennálló kötelességemet és igyekszem is eleget tenni annak. Azt azonban még a kötelesség sem kívánhatja tőlem, hogy kémkedni engedjek a házamban azután az ellenség után, aki mint barát viselkedik velem.

Ivan Ivanovics rosszalóan megrázta a fejét.

— Régi szolga vagyok, kegyelmes grófné, engedtessek meg hát, hogy ne osszam ezt a meggyőződést. Az ellenség ellenség marad akárhogyan is viselkedik.

— Régi szolga, hű szolga, de mégis csak szolga, akinek minden körülmények között egy a kötelessége. Az engedelmeskedés... — hangzott a méltóságteljes válasz.

Ivan Ivanovics meghajolt. Orosz volt, tudta mi az engedelmesség.

Ebben a pillanatban Dina lépett a szobába. Lovaglóruhában, kipirult arccal, megbomlott hajfonatokkal.

— Jó reggelt nagymama. Hogy aludtál az éjjel?

— Jól, gyermekem. — És megcsókolta széltől friss arcát. — De hogy van a te fejed? Tegnap fájdtottad.

— Köszönöm, nagymama, már nem fáj. A lovaglás elkergette. — Ivan Ivanovicsra nézett. — És hogy van maga, öreg Ivan Ivanovics? — kérdezte kedvesen.

— Eltekintve az eltekintendőktől, köszönöm,

grófnő, jól. — Azután Mária Feodorovnára nézett. — Ha a kegyelmes grófné megengedi, most eltávozom és ha egyedül lesz, újra visszajövök, hogy megtegyem a szükséges jelentéseket.

— Menjen, menjen öreg barátom és egy óra múlva jöjjön vissza. Akkor játszunk is majd egy partit. — Azután megsímogatta az unokája arcát. — Reggeliztél már, kedvesem?

— Még nem, nagymama. Leugrottam a lóról és siettem hozzád.

— Kedves tőled. Szép az idő odakint?

A lány elragadtatva feje fölé emelte a karját

— Gyönyörű, nagymama. Süt a nap és a nap-sütésben úgy ragyog a hó, mint a te hajad.

A grófnő meglepetten az unokája arcába nézett. Nem ismerte ezt a hangját. Meg a szemét sem ismerte, amely csillogott és a villanyos kisugárzást sem, amely áradt belőle.

— Mi van veled, Dínocska?

Dina visszanézett rá, azután lecsúszott a széke előtt fekvő párnára és a nagyanyja ölébe hajtotta a fejét.

— Semmi, nagymama — mondta álmodozva. — De olyan szép volt a mező és olyan jól esett a vágatás, hogy tele... egészen tele van tőle a szívem.

Mária Feodorovna lehajolt, megfogta a leány állát és fölemelte.

— Bizonyos, hogy attól... van tele?

Dina most már lehunyta a szemét.

— Azt hiszem... attól... nagymama — mondta kissé bizonytalanul.

Az öreg, átlátszó, gyűrűktől szikrázó kéz a szőke haját simogatta.

— Vigyázz, kicsikém, vigyázz! — kérte szeliden.
— Te nem vagy szabad.

— És ha szabaddá tenném magamat? — volt a bátor kérdés.

A kéz riadtan megállt a szőke hajon.

— Isten őrizz! Nem szegheted meg boldogult szülőid ígéretét és nem tagadhatod meg utolsó kívánságukat. Azonkívül... nem fogadhatod el ingyen azokat a nagy összegeket, amelyekkel a vőlegényed hosszú évek óta fényűzővé tette az életünket.

A lány feljajdult.

— De nagymama! Ha egyszer nem szeretem Szuhomlinovot.

— Ez annyit jelent... hogy a magyar kapitányt szereted?

Dinának remegett a szája amikor mondta:

— Én... nem tudom, nagymama.

A grófné átölelte a lány vállát.

— De én tudom, kicsim. Tudom azonban azt is, hogy ez a szerelem, mint minden szerelem... megfakul... elmúlik... Hogy elmossa az idő, a távolság. Lehet, hogy hamarabb, mint hinnéd, de akkor egész bizonyosan, ha a világ képe kisimul és ha a régi éleleted éled te is.

A lány nem felelt mindjárt.

— De vajjon... élem-e még egyszer, nagymama?

— Kis csacsi. Hát miért ne élnéd? Csak nem gondolod, hogy a háború örökké tart?

— Azt nem. Arra azonban sokszor gondolok, hogy azok az emberek, akik végigküzdöttek vagy végigélték, bele tudnak-e újra illeszkedni az egészen megváltozott gondolkozásukkal, lelkükkel, lényükkel a régi életükbe? Mert én... nem hiszem, hogy tudok. Én gyökeresen más lettem nagymama, és sohasem fogom a lelkemből kitörölhetni a látott, hallott borzalmakat és azt sem, ami a borzalmak között... a szépséget jelentette.

— És mi jelentette a szépséget, kicsikém?

A lány álmodozva a messzeségbe nézett.

— Nem tudom, nagymama. Talán egy vágatás a fehér hómezőn... Talán egy beszélgetés... Talán egy csésze tea, amelynél hozzáért valakihez a kezem... Talán egy szó... Egy tekintet... Egy dallam... Vagy a jó ég tudja, mi... Hiszen te is tudod nagymama, hogy nekünk nőknek, néha olyan kevés... a legtöbbet jelentheti.

— Tudom, kicsim. Éppen ezért, teljesítenéd egy kérésemet?

— Mindent, nagymama.

— Amit itt elmondtál, nagyon komoly dolog. Nem is tudod, mennyire komoly. De nem szabad, hogy még komolyabbra forduljon. Ne lovagolj hát ezután kettesben a kapitánnyal.

A lány újra a lila bársonyruhára ejtette fejét.

— Ha akarod, nem... — mondta végtelen szo-

marún. — Ezután majd velünk jön Kelemen főhadnagy is. Nyugodt leszel akkor?

— Eddig is az voltam, kedvesem. S ezután is csak azért kell a harmadik, hogy a teljes összezelegedésteket megakadályozza.

— Gondolod, hogy ilyenfélének a megakadályozására van eszköz, nagymama?

— Van... mert amíg egy érzést ki nem mondunk és amíg azt nem fűti egy másik érzés tüze, nem valóság az... csak álom... Álom, amely meg is semmisülhet, ha felébredünk.

— Értelek, nagymama — mondta a lány megalkuvón. — Nem az a baj, hogy szeretem, az lenne baj, ha megtudná, hogy... szeretem.

— Az, kicsikém. Mert eltekintve attól, hogy nem vagy szabad, nem mehetsz férjhez idegenhez és rangodon alul sem. Ezek az érvek nem sokat számítanak most előtted, tudom. De együtt, hidd el, nagyvonalon sokat nyomnak. — Fölemelte és megcsókolta az unokája homlokát. — A mi szívünk, az asszonyok szíve... temető, fiam... Tele kisebb-nagyobb sírral, ahol az álmunk, vágyaink, be nem teljesült reményeink nyugsznak. Te... most ásod az első sírt. De... nem az utolsót is egyúttal.

Dina szemébe könny futott.

— Te is ezt tetted, nagymama?

— Minden asszony ezt teszi... Még az is, aki egész életében egyetlen szerelmet élt, mert annak a lelkében is vannak álmok, vágyak, amelyeket a szerelem nem tud beváltani. Hiszen... férfiakat szeretünk.

Én a legkülönbet — gondolta Dina — de semmit se felelt.

Ezalatt Miska kézzel-lábbal igyekezett Katjával megértetni magát. Rettenetes nehezen ment. Katja vagy száz szót, Miska vagy ötvenet tudott németül. Ezt is csak jól-rosszul. Ezenkívül körülbelül ugyanannyit lengyelül. De mert ez a száz szó csak az udvarlásra lett volna elég, és Miska beszélgetni is akart Katjával, az első öt perc után káromkodott egyet, azután abbahagyta a német meg lengyel kínlódást és magyar beszédbe kezdett.

Odaállt a vasalódeszka mellé, ahol Katja szorgalmasan vasalt. És beszélt. Hogy Katja nem értette, nem zavarta cseppet sem. Beszélt ő kettőjük helyett. Kérdezett, felelt, úgy ahogy elképzelte, hogy Katja felelne, ha ő kérdezné. Megcsiple a lány arcát.

— Láttad galambom a gazdámát? Hű, a ragyogó csillagát, de vártott gyerek színe van esetleg neki.

A lány értetlenül nézte.

— Aztán tudod te kis polák, hogy mér van vártott gyerek színe? Azér, mer hogy bizonylagosan szerelmes a grófkisasszonyba. Ha nem vóna, esetleg nem sétálgatna fél éccaka az ablaka alatt.

— Was?

Ezt a kérdést értette Miska, de a rávaló feleletet, ha össze is törte volna a jó somogyi koponyáját, nem tudta volna összeeszkábálni. Gondolta hát, hogy olyan nyelven felel, amit a kerek föld minden fehérchselédje

egyformán ért. És . . . amiért ha a legéuy szemrevaló, egyetlen egy sem haragszik meg soha.

Odalépett a lányhoz, huszárosan átfogta és akkorát csókolt a száján, hogy a füle is megcsendült belé.

Katja tényleg nem haragudott. Hanem valami villámgyors beszédbe kezdett. Hadarta a rettentő sok mássalhangzót és úgy pörgött a nyelve, mint a nagy-pénteki kereplő. Abbahagyta a vasalást, sőt a vasat is otthagya a vasalódeszkán, a grófkisasszony szép, csínkés, fehér alsószoknyája közepén, és beszél, beszél, beszélt.

Miska egy ideig hallgatta, nevetett, befogta a fülét, de mert a szóáradat csak nem akart abbamaradni, gondolta, ő is elkezdí és ha kell agyonbeszéli a lányt.

— Jól van, szentem, rózsám, galambom, tubicám, gyöngyvirágom, csak ne karattyolj annyit, eszem azt a kereplő kis szádat. Tetszel nekem esetleg, oszt punktum. És ha én is tetszem neked, akkor, ha vége lesz a verekedésnek, bizonyisten esetleg feleségül veszek.

A lány még mindig nem értette és még mindig beszélt. De mert Miska csöndet is akart és meg is akarta értetni magát vele, mutogatáshoz fogott. Kihúzott egy spárgát a zsebéből, gyűrüt kötött belőle a saját ujjára, meg Katjáéra is, azután a lány széles kötényszalagjával, mint egy stólával összekötölte a kettőjük kezét. Végül letérdelt, maga mellé térdeltette a lányt és keresztet vetett.

Ezt azután megértette Katja és nyomban el is hallgatott. Mint ahogy megértette volna egy afrikai vagy

kamcsatkai nő is. És szemérmesen elmosolyodott. Sőt, a kezét sem húzta már ki Miska kezéből, hanem nézett rá szerelmesen és megilletődve.

Olvan csinos volt így, a lenvirágszínű szeme olyan meghatott volt, a szája meg olyan csábítóan mosolygott a gödröcskés arca közepén, hogy Miska nem lett volna Miska, ha újólag el nem kapja a derekát és amúgy magyarosan magához nem idomítja.

A vas ezalatt régen átégette már a csipkés batiszt-szoknyát, sőt égette a vasalóruhát, meg az alatta levő pokrócot is. A füst, mint kisdud gyárkéményből szállt fölfelé és keserűvé tette a levegőt.

De Miska és Katja semmit sem láttak ebből. Katja az ujját nézte, amilyen ott díszelgett a spárgából kötött gyűrű, Miska meg a Katja kicsattanó arcát, fehér nyakát és formás kis mellét.

És bizony bemelegedett tőle. Persze, közben azért beszélt is.

— Azt a keserves teremtsit ennek a megveszekedett sanyaró világnak. De nagy ünnep kerülködne ránk galambom, ha esetleg ilyenformán láthatnám a gazdámát a grólkisasszonnyal.

A szomszéd szobából Ivan Ivanovics hangja halatszott:

— Ég a ház! Kazáni szent Szűz, ég a ház!

Erre már Katja is észrevette a tüzet. Halottfehérre válva kente le a vasat a deszkáról és csapkodta el kezével a vastagon füstölgő ruhát meg pokrócot.

Miska állt mellette és nagy gyönyörűséggel nézte.

Főként a mellecskéit és a röpködő szőke haját. Azután csendesen megállapította:

— Hát galambom... ez is tüzet fogott. De nem csodálom, esetleg.

Egy csésze tea.

Délután, mielőtt mint rendesen a grófné hozzáfogott volna sakkpartijához, egy kérdést adott föl Kelemen főhadnagynak.

— Nem haragudott a kérésemért, főhadnagy?

— Miféle kérésért, kegyelmes grófné?

— Hogy kísérje el reggeli lovaglásra a kapitányt meg az unokámat. Dina nagyon vakmerő lovas és félttem, hogy valami baja történik. Most, hogy ketten kísérik, nyugodtabb leszek.

— Ez túlzás, nagymama, — szólt közbe a lány. — De ha így nyugodtabb vagy, tényleg jobb ha... hármásban leszünk.

Simay a lányra nézett. Nem értette, vagy ha értette, csak egy módon érthette a kijelentést. Mint ahogy, csak egy módon érthette a reggeli dolgot is... Ugy, hogy a lány nem akar többé egyedül maradni vele... Valami kegyetlen keserűség marokra fogta és megszorította a szívét. Most még sokkal jobban, mint reggel, amikor az indulásnál Kelemen is hozzájuk csatlakozott. Bocsánatot kért és közölte, hogy a grófné kívánságára teszi. Milyen gyötrelmes két óra volt... Folyton azon rágódott, hogy Dina kérte-e Kelemen kí-

kérését, vagy a grófnő kívánta ezt. És nem tudott rájönni... Hallgatta a másik kettő beszélgetését és alig szólt közbe egy-egy szót. De amikor egyszer elkapta a lánynak ráfüggesztett, zavart tekintetét, megerősödött benne a gondolat, hogy a kíséret... Dina kívánsága volt. És azután már egyáltalán nem beszélt... Nem bírt... Ugy érezte, a keserűség, mint az óceán árad el benne és a torkát szorongatja meg a szívét döngeti. Hát mit tett ő, hogy ezt megérdemelte? Hogy védelmül a barátját vonultatják fel ellene? Megbántotta ő a lányt, egy tekintettel, egy szóval? Tolakodó volt? Visszaélt a helyzettel? A győző helyzetével? Nem látta rajta a lány és nem érezte, hogy kicsoda ő? Hogy inkább összetöretné magát, semhogy olyan érzésről beszéljen, amire nem jogosították fel? És amiről... most már akkor sem beszélne, ha... feljogosítanák. Nem... és nem, ha belepusztul sem.

— Igaza van, grófnő, — mondta elkeseredését tökéletesen elfojtó férfigöggel. — A biztonság szempontjából, tényleg jobb, ha ezután hármásban leszünk. Bár... ha kettesben maradtunk volna sem történt volna baj.

Kelemen nagyon kényelmetlenül érezte magát. Tudta mi megy végbe Simayban. Nemcsak a minapi beszéd alapján, hanem mert olyan nagyon jól ismerte az arcát, a mozdulatait. Az arca most merev volt, kemény, mintha gránitból faragták volna. A szemében meg ugyanaz a hideg elhatározás ült, mint amit olyan sokszor megfigyelt benne válságok és támadások előtt... Nagyon szerette és mindenkinél jobban be-

csülte a barátját. Mint embert, mint katonát és férfit egyaránt. A legkülönb ember volt, a legvakmerőbb katona és a legkiválóbb férfi. Egyik minőségében sem ismert megalkuvást. És most így kínlódik. Ilyen kegyetlenül... És akaratán kívül neki is hozzá kellett járulnia a kínlódáshoz. Mennyire nem szívesen vállalta a lovaglást. Nemcsak mert rossz lovas, mert semmi gyönyörűséget sem ad neki az egész, hanem, mert tudja, tönkreteszi a barátja örömét. Legszívesebben visszautasította volna valamilyen formában, de arra gondolt, akkor a grófné más valakit kér meg. Talán Kovácsot, Mártont vagy Czekét. És ezt nem akarta. Kovács mostanában még idegesebb, mint egyébként, Márton meg Czeke pedig szerelmesek a grófkisasszonyba. Bizonytal nem tágitának mellőle egyetlen lépést sem. Ő meg ha látja, hogy a lány nem szívesen veszi a harmadikat, talál majd módot, hogy elmaradhasson. De nem vette észre. A grófnő kedves volt, állandóan beszélt, kérdezősködött és úgy tett, mintha nem is látná Simay rosszkedvét. Ugyannyira, hogy egyszerűen arra is gondolt, hátha ő akarta a kíséretet... Szegény Balázs... Mennyire szereti ezt a lányt... Az érett, magát el nem lékozolt férfi szerelmével szereti. Tegnap megint nem aludt egyetlen szemhunyaszt sem. Hallotta, amint járkált, leült, kiment a szobájából. Fáradtabb, gyötörtebb az arca, mint a lövészárookban volt. De hátha a lány mégis szereti?... Nem lehet, hogy ne szeresse. Olyan remek férfi. Annnyira az ideálja lehet minden asszonynak. Ha ő asszony lenne, bizonyos, hogy halálosan beleszeretne. De ha szereti,

miért van ez az egész? A hármashban való lovaglás és ez a furcsa helyzet itt? Ó igen! Most már tudja . . . — És úgy megörült, mint aki kincset talált. — Az egésznek az az oka, hogy a lány nem szabad.

Ebbe megnyugodott és elhatározta, beszél majd a barátjával és megnyugtatta őt is. Addig is azonban a hölgyeket szórakoztatni kell. Itt ülnek négyen és alig esik közöttük néhány szó. No, majd mindjárt segít ő ezen. Rágyújtott egy cigarettára és melegen, kedvesen könnyedén mondta:

— De sajnálom, hogy az előbb nem volt velem a fényképezőgépem.

— Miért? — kérdezte a grófné.

— Csodaszép képet készíthettem volna Dina grófnőről az üvegházban a papagájok között.

Dinának végtelenül fájt Simay szomorúsága. Anyyira, hogy legszívesebben odaült volna melléje, megfogta volna a kezét és megvigasztalta volna. De nem tehette. Mondania kellett hát valamit, amiből megérti, hogy ő nem oka, vagy legalább is nem közvetlen oka a szomorúságának.

— Én sokkal szebbet készíthettem volna tegnap a kapitányról — mondta nagyon melegen.

— Hol? — kérdezte Simay meglepődve.

— Künn a kastély előtt.

— Mi volt ott? — tudakolta Mária Feodorovna.

— A kapitány vagy húsz kisebb-nagyobb gyerek között, egy csomó csokoládéval. A gyerekek fogták a kezét, ruháját, kardját és olyan magátólértetődő

vették el tőle a csokoládét, mintha az apjuk nyújtotta volna.

A háziasszony meghatottan Simayra nézett.

— Ez nagyon szép dolog, kapitány. Csokoládét adni az ellenség gyerekeinek.

— Az asszony és a gyerek nem ellenség, grófné. Sőt... Tehetetlen, ártatlan áldozata a háborúnak. Ezeket minden becsületes katonának, ha ellenség, ha barát, védelmeznie, segítenie kell.

Mária Feodorovna felsóhajtott.

— Mennyivel kevesebb szörnyűség, igaztalanság lenne, ha minden katona úgy gondolkoznék, mint ön.

— Az a katona, aki férfi is egyúttal, mind így gondolkozik — volt a határozott felelet.

— Akkor sajnós, a katonák között, beleértve a barátot és az ellenséget is, nagyon kevés a férfi.

— Téved, grófné. Sok a férfi. Azokról azonban, akik azok, nem igen beszélnek, mert a férfinál a férfiasság ugyanaz, ami az asszonynál a tisztesség. Magától értetődő. És mert az, nem érdekes. Nem is érdemes hát foglalkozni vele.

Most a grófné tiltakozott.

— Az én felfogásom szerint semmi sem magától értetődő. Így a férfiasság és az asszonyi tisztesség sem. Ezeknek mindegyike talán még sokkal inkább, mint a többi emberi jótulajdonság, állandó munka, önfegyelem, megfeszített akarat gyümölcse. A hajlandóság természetesen megvan hozzá, ahhoz azonban, hogy a mag fává terebélyesedjék, nagyon sok minden kell. És ezt

a nagyon sokat... csak nagyon kevés ember bírja kihozni magából.

Most Kelcmen is betekapcsolódott a vitába.

— Igaz... Ez azonban nem mindig akarat, hanem sokszor helyzet kérdése is.

— Természetesen. Vannak helyzetek, amikor a legkeményebb férfiasság és a legmagátólértetődőbb tisztesség is válaszütra kerül.

— Hogy érti ezt, grófné?

— Hát, hogy maradjunk a mánál, teszem fel... háború idején. Bizonyos vagyok benne, hogy háborúban száz és száz eset merül fel, amikor a férfiasság ellenkezésbe kerül a kötelelességgel, az asszonyi tisztesség az asszonyi gyengeséggel és amikor az egyik csak a másik rovására érvényesülhet.

— Egy héttel ezelőtt is láttam ilyen esetet.

— Mondja el.

— Azt hiszem, bánatáná a grófné nemzeti érzéseit.

— Akkor ne mondja el. A nemzeti érzés szent dolog és nagyon kell vigyázni rá. Különösen ma, amikor olyan nagyon ritka.

— Én nem hiszem, hogy ritka, nagymama.

— De az, kicsim. Nézz végig a történelmen. Amikor a nemzetek és az emberek lelkében túlságosan elharapózott a nemzetietlenség, a történelem ezer lanúsága szerint mindig jött valami kataklizma, amely az emberiséget rádöbbentette a nemzeti hovatartozás érzésének szükségességére. Igaz, a kataklizma mindig rengeteg emberéletbe, tenger vérbe került, de a megmaradtak megtanulhattak valamit... Hogy nemcsak az

o rongy kis életük számít. Nemcsak az, hogy egy ember mennyi időt és milyen kellemesen, milyen jólétben tölt el itt, hanem az is, sőt talán elsősorban az, hogy mit tett, mennyit tett, mit adott embertársainak. És a fajtájának, a vérének is. Mennyire járult hozzá az általános fejlődéshez. Milyen mértékben vitte előre a közösséget. Arányban állott-e adottsága, vagyona, jövedelme, lehetőségei azzal, amit embertársain segített... Egy-egy ilyen világrendés, mint a mai is, kissé kinyitogatja az emberiség szemét és határtalan önzéséből ráébreszti, a közösség érzésére. A nemzeti érzésre, amely nélkül nincs emberi ember és nem lehet nemzet.

Simay fölállt, odament a grófnéhoz és hódolattal kezet csókölt neki

— Köszönöm grófné, amit mondott. Először, mert asszony mondta, másodszer, mert mágnásasszony mondta.

— Miért? Így többet számít?

— Százszor többet, mert csak a legritkább és a kivételes nő jön tudatára annak, amit a grófné mondott. A főrangúak, a nagyon gazdagok között pedig talán nincs is, aki tudatára jön.

— Miért?

— Egy nagyon szomorú igazságért, grófné. Mert a hazához, a rőghöz nagy általánosságban csak a szegény ember ragaszkodik. Az előkelő, a gazdag ember, kevés kivétellel, nemzetközi. Mindenütt van hazája, mindenütt jól érzi magát, mert mindenütt meg tudja szerezni jó érzése feltételeit. „Patriotizmus? — hallottam vagy két esztendeje egy nagyon ismertnevű mag-

nástól, — ez a nyavalya még nem jutott el hozzám.“ Igazat mondott. Életének túlnyomó részét külföldön tölti és ott költi el a pénzt, amelyet a haza, a föld ingyen ad neki. Ingyen, csak azért, mert nagy elődök korcs ivadéka és mert ellenszolgáltatás nélkül élvezi azokat az előnyöket, amelyeket elődei nagy ellenszolgáltatásokért élveztek.

Lángolt az arca, mikor ezeket mondta. Szemében nyoma sem volt az előbbi szomorúságnak, tépelődésnek. Sugárzó meggyőződés volt rajta, forró hazaszereget és halálos megvetés azok iránt, akikre meghatározása illett.

Dina önfeledten nézte... Az ígéret, amelyet nagyanyjának és önmagának tett: eltűnt... Megsemmisült vagy elégett a tűzben, amely a férfiből áradt. Igen, ez az... Ilyen az, akit ő mindig, mióta csak férfira, szerelemre, jövőre gondolt, képzelt magának. Ilyen egész, határozott és kemény. És azt tette, amit a helyében minden nő örök időtől tett. Összehasonlította a két férfit. Akihez tartozott, akihez a szava, az apja, anyja ígérete, a hála kötötte... és akitől minden tiltotta, akihez semmi sem kötötte, csak... a szíve.

És mert mást, többet nem tudott tenni, odament az örökké égő szamovárhoz, kieresztett fél csészényi forró vizet, felöntötte a szamovár tetején külön kis ezüstkannában gőzölgő teaesszenciával és Simaynak nyujtotta. Ugy tette ezt, hogy amikor az utána nyúlt, hosszan, végtelen jólesően összeért a kezük.

A kém.

Kovács hadnagy ismét napok óta ideges volt és álmatlan. Több, mint két hónap óta egyetlen sort sem kapott a feleségétől. Igaz, hogy a posta nagyon megbízhatatlan mostanában, de Kelemen kapott levelet. Czeke is, Simay is, a legénység több tagja is. Csak ő nem. Egyedül ő... Mi lehet az oka? Beteg Irén? Miért nem ír az édesanyja helyette? Vagy a nővére? Vagy nem beteg és ír, csak ő nem kapja meg? Több, mint egy hónap óta ezzel vigasztalja magát. És amikor már-már elhiszi, hogy igen, bizonyosan így van, akkor eszébe jut, hogy mindenki megkapja, csak ő nem... Nem ír... Bizonyos, hogy nem ír... De miért?... Miért?... Összeszorult a szíve. Igen, ugyanazért... amiért Kelemen is olyan keveset beszélt róla visszatérése után... Tíz nap alatt csak egyetlen egyszer volt együtt vele. Azt mondta, azért nem találkozhattak, mert Irén nagyon el van foglalva. Sok az órája... Magánórája... Kórházba is jár... Ápol... Lehet... Ez mind lehet... De ha ezerszer is így van, annyi dolga nem lehet egy asszonynak, aki az urát szereti, hogy ne maradjon ideje együtt lenni az ura barátjával, aki híreket akar vinni tőle. Csak egy esetben lehet. Akkor... akkor...

És járt idegesen, nagy léptekkel a kastély előtt a havon és egyik cigarettáról a másikra gyújtott. Ugy érezte, szétmegy a feje.

Mit csináljon? Mit lehet itt csinálni? Hogyan tudhatná meg az igazságot? Vagy ha azt nem lehet meg-

tudni, hogyan altathatná el valamennyire is a marcaugolást, amely kínozza és olvan idegessé teszi, hogy az Istenbe is beleköt

Hirtelen eszébe jutott a grófné, Hogyan is mondta tegnapelőtt? „A háborúban száz és száz eset merül fel, amikor a férjasság ellenkezésbe kerül a kötelességgel és az asszonyi tisztesség az asszonyi gyengeséggel.“

Az órájára nézett.

Fél öt. Öt órakor megy a grófnéhoz, hogy sakkozzon vele. De ugyanakkor jön Simay, Kelemen, Márton és Czeke is. És akkor már nem beszélhet, nem kérdezősködhet. Pedig milyen jó lenne. Kicsit kiönteni magából a kétségeket. Kicsit beszélni arról, ami nem hagyja nyugton hónapok óta és amiről csak egyeilen egyszer beszélt Kelemennel. Vajjon fogadná a grófné? Nem ítélné el? Nem haragudnék?

Fogadta, nem ítélte el és nem haragudott. Asszony volt, melegszívű, okos, aki mindig, mindenütt segített, ha módja volt rá.

Most is. Megkérdezte, minek köszönheti, hogy Kovács előbb jött, mint a többiek.

Kovács elmondta. Sok mindent elmondott. Hivatkozott a grófné pár nap előtti kijelentésére is. És amikor végzett, megkérdezte:

— Menthetőnek és megbocsáthatónak tartja a grófné például a háború következtében egyedül maradt asszony... hűtlenségét?

A grófné a kérdezőre függesztette okos, szürke, kissé elfátyolozódott szemét,

— Van eset... hogy igen...

Kovácsnak elszorult a melle

— És pedig...

— És pedig abban az esetben, ha hosszú időről, esetleg évekről van szó.

— A tisztességes asszony akkor sem csak

— Ne mondjon nagy szavakat. Az élet egyszerű és törvényei vannak. Ezek egyike az is, hogy az asszony hosszú ideig, különösen ha közben bánata, keserősége, gondja is van, nem bír egyedül lenni. Természetesen a magános asszonyra értem ezt, mert aki-nek gyermeke van, más elbírálás alá esik. Az ilyen rendes, tisztességes asszony elhatározza, illetőleg nem is határozza el, hogy hű lesz, mert nem is tudja elképzelni az ellenkezőjét és mert a hűséget magától értetődőnek tartja. Él hát egyedül hónapokig... esztendeig... Akkor kezd ideges, türelmetlen, kedvetlen, fáradt lenni. Nem tudja, miért? Beszél orvossal vagy egy barátnőjével. Megmondják neki... Elszégyenli magát... Tiltakozik... Nem igaz, hogy a szerelem hiányzik neki... Persze, hogy nem. Vagyis nemcsak az hiányzik. Nemcsak a szerelemnek a testi része. Elsősorban a lelki része hiányzik... A valakihez tartozás tudata hiányzik. Mert ez a sarkpontja, a legfontosabb része az asszony életének. Hogy ne legyen egyedül... Hogy érezzen valakit maga mellett... Hogy tudja, bármi is történik... bármi is éri... van valakije, akinek megfoghatja a kezét... Ezért nem lehet idesorozni az anyákat is. Mert az anyák soha sincsenek egyedül.

— És ez a lelki rész hűtlenségre tudja vinni a nőt?

— Éppen úgy, ahogy a testi rész a férfit.

— És nincs ennek orvossága?

— Csak abban az esetben, ha az asszony kivételesen erős. Ha annyira szeret, hogy szerelme a távolságon át is teljessé teszi az életét, vagy annyira elfoglalja magát, hogy nem is ébred rá a teljes magánosság tudatára.

Most belépett Simay, Kelemen, Márton és Czeke. A másik ajtón meg majdnem ugyanabban a pillanatban, Dina.

Kovács felállt. A grófné utolsó mondata nagyon megnyugtatta. Bizonyosan a felesége is a munka miatt nem bírt Kelemennel találkozni. Arca kiderült, összeütötte a sarkát.

— Mondhatatlanul hálás vagyok, grófné. Napok óta az éjjel fogok először jól aludni.

A grófné mosolygott és magyarázólag az újonnan jöttek felé fordulva, mondta:

— Asszonydolgokról beszélgettünk.

— Kár, hogy nem hallottuk — mondta Kelemen.

— Csak akkor érdekelné, ha házas.

— Az vagyok.

— És ön, kapitány?

— Legény ember vagyok, grófné.

A grófnénak eszébe jutott a jelenet a gyerekekkel és a csokoládéval.

— Szerti a gyerekeket és még sem nős? Miért?

Simay Dinára nézett.

— Mert eddig még nem találtam asszonyt, akit igazán szeretni tudtam volna.

— Akkor nagyon sivár élete lehet. Egy otthon, amelyből hiányzik az asszonyi kéz.

— A kéz nem hiányzik, grófné. Az édesanyámmal élek.

Mária Feodorovának melegség futott az arcába.

— Egyre jobban sajnálom, hogy nem lengyel

— Miért?

— Mert mindig több jótulajdonságát fedezem fel.

— Beszéljen valamit az édesanyjáról — kérte Dina. — Én alig ismertem az enyémet.

— Szívből sajnálom, grófnő. Sok szépséggel lett szegényebb az élete.

Erre a kijelentésre Mária Feodorovna felelt.

— Sokkal. Mert az édesanyát senki sem tudja pótolni. Még a nagyanya sem.

— Azért — mondta Dina, — mert amíg az édesanyát pótolja, a nagyanyából veszi el azt a szeretetet és törődést, amit a nagyanya adna. És a szeretetből sohasem lehet elég. — Simyra nézett. — Milyen asszony az édesanyja?

Simay lassan kevergette a teáját.

— Szép, ötvenkét éves, rózsásarcú asszony — mondta nagyon melegen. — A haja húsz esztendő óta, mióta az édesapámat holtan hozták haza egy gyakorlatról, ezüstfehér. A termete azonban olyan, mint egy fiatal lányé. Egyenes és hajlékony. Legalább is ilyen volt, amikor utóljára láttam. — A hangja lejjebb esett

és színtelen lett. — Most lehet, hogy más... Híszén én vagyok az egyetlen gyermeke

— Sokszor ír neki?

— Amikor csak tehetem.

— És ő?

— Minden nap

A grófné felelni akart. Valami szépet akart mondani az édesanyákról. De nem tudott hozzákezdni, mert hirtelen föltárult az ajtó és Miska lépett a szobába.

— Százados úrnak alásan jelentem, az udvarmestert a százados úr szobájában értem, amint az iratok között kotorászott.

Simay meglepetten letette a teáscsészét

— Megköltözted?

— Igenis, százados úr. Két legény őrzi

— Jövök.

A két nő nem értett a jelenetből egyetlen szót sem. Simay elmondia.

Mária Feodorovna halálsápadt lett.

— Uristen...!

A többiek is felállottak

Mikor a két nő egyedül maradt, Dina sírva a nagyanyjára borult.

— Mit tett az a szerencsétlen?

A grófné is sírni kezdett.

— Pedig hogyan... mennyire megtiltottam neki. Dina rémülten felkapta a fejét.

— Tudtál róla?

— Csak annyit, hogy említette, fontos iratok meg-

szerezésevel, telefonbeszélgetések kihallgatásával, az ütközetek időpontjának megtudásával nagyon sokat segíthetnénk a miéinknek.

— És te... te mit feleltél? — kérdezte hebegve a lány.

— Mindent a leghatározottabban megtiltottam.

Dinán egyre jobban erőt vett a rémület.

— De mi lesz...? Nagymama, mi lesz... ha ezt nem hiszik el?

Mária Feodorovnának a szeme kitágult a félelemtől.

— Akkor..... engem is.....

Dina felsikoltott.

— Oh... nem...! Nem nagymama... Ugye, elhiszik?

— Talán... — És egy székbe roskadt

Dina a kezét tördelte.

— És te a minap még... még nemzeti érzést emlegettél.

A grófné hangja felerősödött

— Nemzeti érzés és spionkodás: kettő

Kívülről lárma hallatszott. Kiabálás, elmosódó hangok, sírás, lábak dobogása. Olyan volt ez, ahogy áttört a függönyökön és megtöltötte a szobát, hogy a két nő reszketve megfogta egymás kezét.

A grófné egészen közel hajolt az unokájához

— De ha mégis... kicsikém... bűnösnek mondanak...

A lány betapasztotta a fülét.

— Ne beszélj...! Istenem...! Ne beszélj erről...!

— De kell beszélni, tiam — hangzott a sírástól el-
 rojtva, de határozottan. — Kell, mert talán ez az utolsó
 perc, amit együtt tölthettünk és utána elszakítanak
 bennünket. Háború van és a kémkedés halált jelent.
 A gyanúja meg legalább is börtönt. Hallgass hát ide.
 — Felemelte és maga felé fordította Dina halottfehér
 arcát. — Az íróasztalom fiókjában mindenről pontos
 jegyzéket találsz. Mindenről... Csak... a nagy ék-
 szerekről nem. — Ingadozva felállt, keresztül ment a
 szobán, megállt egyik falicsillár előtt és megnyomott
 rajta egy díszítést. A fal, a lámpával együtt elfordult
 és mögötte kis fülke tűnt elő, különféle ékszerdobozzal.
 — Azok... itt vannak... Mind... Itt van a diadém
 is, amelyet Nagy Péter cártól kaptunk és amelyet elő-
 szőr az esküvője napján viselt minden leány a csalá-
 dunkban. Ez a legnagyobb kincsünk. Vigyázz rá és ne
 válj meg tőle soha. — Ujra megnyomta a cirádát és
 a fal, meg a lámpa a helyére illeszkedett. — Most már
 mindent tudsz.

A lány sírt. Hisztérikusan sírt

— Nem, nagymama... nem tudok... nem aka-
 rok tudni semmit... Azt akarom... hogy semmi ba-
 jod se legyen... Elmegyek a kapitányhoz... Beszélni
 fogok vele... Könyörögni fogok neki...

Mária Feodorovna megrázta a fejét. Már nem sírt,
 nem félt. Már nem volt reszkető asszony. Dáma volt
 megint.

— Nem mehetsz... Ha ártatlannak talál... fe-
 lesleges... Ha meg bűnösnek hisz... úgylis hiábavaló.

Katja támolygott be az ajtón. Sírva, jajveszékelve.

— Kegyelmes grófné, Ivan... Ivanovicsnál iratokat találtak. Meg térképeket... Halálra ítélték.

— Uristen!

— Igen... Rögtöni halálra... — És leroskadt a két nő lába elé a szőnyegre.

Igy találta őket Simay.

Mikor belépett az ajtón, Dina felugrott és a rémülettől kitágult szemmel eléje szaladt.

— A nagymama... — hebegte — nem tudott semmit...

— Nyugodjon meg grófnő, tisztában vagyok vele.

— Megmondta Ivan Ivanovics? — kérdezte Mária Feodorovna.

— Nem, grófné, Kelemen főhadnagy mondta.

A grófné nem értette. De nem kérdezett semmit. Simay meg nem mondta, hogy Kelemen az ő parancsára az ajtó függönye mögött maradt és kihallgatott minden szót, amit a két nő beszélt. Nem mondta, hogy ez is egyik eset volt a millió közül, amikor a férfiasság ellenkezésbe került a kötelességgel. Sem arról nem beszélt, hogy Ivan Ivanovics lakásán több olyan iratot találtak, amelyek az orosz hadsereggel való állandó összeköttetését igazolták, sem arról, hogy telefonbeiktatót találtak nála. Sőt arról a mindennél gyilkosabb félelelről sem, amely egészen addig gyötörte őt, amíg Kelemen el nem mondott neki mindent.

Mert gyilkoló félelem volt benne... Kérdéseket tett fel Ivan Ivanovicsnak, hallgatta a feleleteit, de közben a pillanat századrészéig sem bírt megszabadulni a gondolattól, hogy hátha... a grófné tud a do-

logról. Sőt átvillant a szíven az is, hogy hátha... Dina is tud... De ezt a gondolatot hamar eldobta. Nem tudhat, mert a nagyanyja sokkal jobban szereli, sem-hogy ilyen halálosan veszélyes titok birtokosává tenné. És hirtelen eszébe jutott az is, hogy akár Dina kérésére, akár önmagától, a nagyanyja akadályozta meg a négyszemközti lovaglásokat. Pedig a célt, ha Dina tud a dolgról, sokkal jobban szolgálta volna a négyszemközti beszélgetés és lovaglás. Ez a feltevés tehát el-esett. De élt a másik, amely ha bebizonyosul, neki... katonának kellett volna lennie és ezzel halálosan gyű-löltté tette volna még az emlékét is, a lány előtt.

Nem csoda hát, hogy amikor Kelemen beszámolt neki a hallottakról, mázsás szikla gördült le a szívről. És mihelyt végzett, személyesen jött ide, hogy a két nőt megnyugtassa. Egyaránt hozta a megkönnyebbü-lés és a vágy. Hiszen annyi terve volt mára... Dina olyan melegen nézett rá reggel, amikor leszállt a lóról, amennyire csak kötelezőn tartózkodó lánysága en-gedte. És a lovaglás alatt is, bár ez mindkettőjüknek szólt, még is neki mondta: — ha béke lesz... el-megyek Magyarországba és megtalálom a módját, hogy láthassam magukat... Az meg a leggyönyörűbb, hogy a két rózsza közül, amelyeket Dina tegnap dél-után a blúzán viselt, az egyiket ma bent találta a szo-bája asztalán. És a levegőben Dina parfümjé terjen-gett. Mikor belépett, rögtön megérezte és úgy szívta magába, mint soha egyetlen illatot sem, harmincöt-esztendő életében. — Dina itt volt — dobolta a szíve. — Elhozta a rózsát, hogy megmondja neked... hogy

megmutassa neked... nem vagy előtte közömbös. Milyen szép volt az a három óra, amit attól a perctől kezdve, öt óráig a szobájában töltött. Egyetlen pillanattig sem volt más az eszében, mint Dina... Egy végében gondolt rá, valami mámorosan édes és gyötrelmesen kínzó érzéssel. Olyannal, amelyiknek a szomorúsága és lemondása is milliószor nagyobb, mint eddigi valamennyi szerelmének a boldogsága... Kitervezte, hogy megkéri, zongorázzon, és mellé ül a zongorához... Hogy megköszöni a rózsát... Hogy valami olyasmit mond neki, amiből megsejtheti, milyen minden mértéken felül boldoggá tette... Ezekkel a gondolatokkal jött ide. És mintha Dina megérezte volna, kérte, beszéljen az édesanyjáról. És akkor berobbant az a visszatetsző dolog és elrontott mindent.

A két nő még most is egymást átölelve ült. Már Dina sem sírt, de az arca olyan volt, mint az alabástrom váza a kandalló tetején.

— Látom, grófné, hogy pihenésre van szükségük — mondta. — Engedjék meg, hogy visszavonuljak.

— Igen... Menjen... Köszönöm... — mondta Mária Feodorovna és semmi szín meg élet nem volt a hangjában.

Dina semmit sem mondott. Csak nézett. Túláradón, végtelen szerelemmel és végtelen szomorún.

Csók ...

Simay harmadszor rőtta végig lassú léptekkel a kastély előtti teret, amikor egy aranydió hullott a lábaihoz.

Lehajolt, fölemelte, azután fölnézett az ablakokra. Valamennyi zárva volt, de az egyikén, mintha a szél lebbentette volna meg, hullámozott a selyemfüggöny.

Lassan tovább ment és egy fatörzs védelme mögött ketté vette az aranydiót. Tudta, hogy ezt kell tennie, mert Dina tegnap délután mesélte, hogy egyik barátjánője minden felügyeletet kijátszva, hosszú ideig így levelezett a szerelmesével.

„Egy óra múlva a pálmaházban.“ Állott a dióba rejtett csöppnyi papírszeleten.

Megkondult a szíve ... Ugy megkondult, mint egy harang. Mennyein boldog és egyben furcsán fájdalmas kondulással.

Nézte a papírt ... Ujra elolvasta ... Ujra nézte ... És újra elolvasta ... Minden szót, minden betűt külön. Hosszan ... És a szíve harangozott ... Zengett ... Lengett a mellében és egy hevesebb lendületnél mintha a bordáit is megütötte volna.

Kellett, hogy megüsse, mert lehetetlen, hogy négy rövid szótól ilyen soha nem érzett és ennyi soha nem képzelt érzés, gondolat, hang keljen életre benne. Hogy a halántéka, a nyaka így kalapáljon, hogy a vére egyetlen pillanat alatt ilyen forróra füljön és hogy a forróság mellett mégis ennyire fázzon.

Nem ment be a kastélyba, mert most nem tudott

volna találkozni senkivel. Beszélni meg éppen nem. Megindult hát az olvadó hótól felázott úton, a még meztelen, de már itt-ott rügyezni kezdő, tavaszi nedvektől feszülő fák ágai alatt.

És sétált majdnem egy óra hosszat. Lehajtott fejvel, kívül a világon, csak a saját belső világában és nem volt a szívében, fejében, lelkében, az idegeiben semmi, csak . . . Dina.

Tíz perccel a jelzett idő előtt az üvegházban volt. Vagyis az üvegháznak abban a részében, ahol Dina olyan sokszor és olyan szívesen tartózkodott. Ez egy félköralakú, csukott terraszszerű rész volt, amelyet a főrésztől üvegfal választott el és amelynek falán különös levelű, virágú, szárú fűtőnövények kúsztak, tekergöztek, hintáztak.

Az egész helyiségben, amely olyan volt, mint egy óriási kalitka, nem sok volt a növény. Néhány pálma, egy gyönyörű dumpálma, amelynek törzse úgy szétágazott, mint egy tölgy, vagy cserfa törzse, pár szép trópusi bokor és a mennyezetről itt-ott lecsüngő, fatörzsekből készített fészkekben, vörös, lila, sárga és különféle színű pettyes orchideák. Ezek a virágálmok, vagy virágcsodák, amelyeket nem lehet ámulás, megilletődés nélkül nézni, mert szinte testetlenek. Lebegnek fönt a levegőben, mintha semmi, éppen semmi közülük sem lenne a földhöz. Mintha csak lelke, vagy illata lennének valaminek és kifogyhatatlan fantáziát eláruló formáikban, színeikben, kifinomodott szépségükben, mintha arra lennének utalva, hogy messze legyenek minden virágtestvérüktől.

A keletre néző részen két hibiscus bokor között nagy akvárium állott különös moszatokkal, hinárok-
kal, kagylókkal és szivárványszínű szárnyas halakkal,
amelyek nagy, üveges szemükkel állandóan nézték, fi-
gyelték a röpködő vagy a liánok ágain hintázó, kúszó
papagájokat.

Tíz törpe papagáj élt ebben a gyönyörű, egzotikus
kalitkában. Zöld és piroszöld, fecskenyagyságú madár,
amelyek amíg egyedül érezték magukat, szünet nélkül
beszéltek, fecsegték, kiabáltak, de ha valaki a helyi-
ségbe lépett, rögtön elnémultak. Egyedül Dina volt ki-
vétel. Őt még a rendesnél is nagyobb zenebonával üd-
vözölték és addig ficserékeltek, röpködtek körülötte,
addig kedveskedtek, amíg nem dobott nekik egy-egy
fügét vagy cukros gyümölcsöt.

Dina nagyon szerette ezt a helyet. Meleg, párás
levegőjével, különös bokraival, csodás szépségű orchi-
deáival, néma halaival, csevetelő madaraival, egész
külön világ volt. Órákat töltött itt. Ámulattal, ábítattal
nézte az orchideákat, etette a halakat, hallgatta a pa-
pagájokat és figyelte őket, amint kis, rövid, vastag
csőrük segítségével villámgyorsan kúsznak a fatörzse-
ken és futónövényeken és ha valahol ketten összetalál-
koznak, rögtön leülnek és végnélküli beszélgetésbe kez-
denek.

Simay megállt az ablak röögött és a kastély ajtaját
nézte. Onnan kellett Dinának jönnie.

Jött is...

Majdnem futva. Csak félóra állott rendelkezésére
és azalatt sokat akart hallani és elmondani.

Simay az ajtónál várta. Olyan izgalommal és olyan sánadt arccal, mint az első randevúján lévő diák.

De Dina is így volt. Egész délután tervezgette, mit fog, mit kell mondania és most nem jutott eszébe semmi. Csak nézett.. Szomorú, szürke szemében, amelyben máskor is sok volt a lélek, most a mérhetetlen érzéstől nedves, szürkegyöngyös ragyogás ült. Fehér arca világított, halványpiros szája szárazon égett.

— Én... kérem... ne ítéljen el... — kezdte kfnlódva.

A férfi meghajolt. Majdnem ügyetlenül

— Parancsoljon velem.

— Tudom, hogy nem lenne szabad... hogy menthetetlen, amit teszek... de látom... nekem kell az első lépést megtennem. Mert maga... maga... nem teszi meg.

— Nem tehetem meg... Ha más körülmények között találkozunk, már régen megtettem volna.

— Értem. — Leejtette tekintetét a férfiról. Soká nézte az üvegház padmalján a sárga homokot és egy piros hátú bogárkát, amint nagy igyekezettel valami terhet cipelt. — Tud maga... valamit rólam? Az életmről?

— Nagyon keveset.

— Tudja... hogy... nem vagyok szabad?

— Tudom... — hallatszott kongón.

— És azt is, hogy miért megyek férjhez?

— Félig meddig.

— Meg tudja érteni ezt az állapotot?

— Nem, mert férfi vagyok és mert sohasem tudnám az életemet összekötni valakivel, akit nem szeretek kimondhatatlanul.

A lánynak remegett a szája.

— Nekem kell tudni. Kell, ha bele is pusztulok. De... de...

A férfi alig bírta már. A halántéka dobolt és a szívében, lelkében, vérében egy, egyetlen egy kérdés égett. A legnagyobb kérdés, amelyben e pillanatban a világ minden kérdése benne volt. De nem mondhatta ki... Még mindíg nem.

A lány meg, mert lány volt, mert 1916-ot írták, mert a szemérmetességet és tartózkodást évszázadok örökségeként kapta, nem bírta kimondani... Azt az egyetlen egy szót, amely a férfiban mindent feloldott volna... Remegett, szédült, kínlódott, a szíve szinte fulladozott az érzéstől, végül, mert látta, hogy nem bírja legyűrni magát, de mert valamit mégis kellett csinálnia, szó nélkül, magától értetődően, valami leküzdhetetlen belső kényszer következtében a férfi mellére borult.

A férfi feje fölött megnyílt az ég.

— Dina... — bukott ki belőle a szó... — Szeret...?

A lány most már felnézett rá. Könnyel a szemében és mosollyal a száján.

— Halálosan...

*

Mikor a csók földöntúli kábulatából magukhoz tértek, a férfi megkérdezte:

— Mi lesz most velünk?

— Most már mindegy — susogta a lány. Most már nem történhet semmi olyan, ami ennek a percnak szépségét elhomályosíthatná és most már nem lehetünk olyan boldogtalanok, hogy ez a szépség akár egy egész életre meg ne vigasztaljon.

— És az nem lehetne, hogy ne szoruljunk vigasztalásra?

A lány csendesen ingatta a fejét.

— Nem... Tegnapelőtt, mikor nagymamával beszéltem erről, én is azt hittem, hogy lehet. Most már tudom, hogy... nem.

A férfi újra magához kapta a lányt.

— De én nem mondok le magáról — susogta forrón. — Most már nem mondok le, ha össze is omlik az egész világ.

És a szája leszédült a lány szájára és száz meg száz magános, csóktalan napnak, éjszakának a vágyát csókolta rá.

Csók.....

Mérhetetlenül nagy valami... Olyan nagy, hogy bár mindenki csókol vagy csókolt, mégis, az emberiség túlnyomó része sohasem találkozik vele. Nem, mert csak a száját nyomja, tapasztja egy másik szájra. Amelyre talán vágyott is, amelyet kívánt. Mégis... a legtöbb csók... nem csók... Csak valami olyanféle... Mert a csók lényegét nem a két egymásra szorított száj adja, nem is a forróság, amit a vér visz bele, hanem az, ami a mélyén van. A lélek... A szédületes magasság, a teljes testi-lelki feloldottság, amelybe csak a lé-

lek röpíthet. Csak a lélek teheti, hogy a csók meg-
rázzon, elhamvasszon, hogy ne maradjon belőled
semmi, csak egyetlen egy halálosan nagy vágy. Hogy
ne kelljen, soha, soha se kelljen életre ébredned.

Az igazi csókból fájdalmas az ébredés. Még an-
nak a tudatával is, hogy a csókot meg lehet ismételni.
Hogy ismét fel lehet repülni végtelen magasságokig,
hogy ismét surolni lehet az *Eget... a Mindent...*
Hogy ismét ájultan bele lehet hullani a másik emberbe
és ismét érezni lehet valamit... sokat... Istenből...
Abból az álomból, akaratból, amivel Isten az embert
megalkotta és amilyennek az ember igazi boldogságát,
örömét elképzelte.

Az igazi csókból való ébredés... zuhanás... Az
égből a földre. A határok közé zárt végtelenből a
porba. Mert az igazi csók még a végtelent is akkorá-
nak engedélyezi, amekkorát szerelemmel hetölt. De
nem úgy, hogy távlatait kicsinyíti meg, hanem úgy,
hogy a csók röpítő szédületében szerelmét tágitja ki a
világűr nagyságára. Ezért ég öntudatlanul minden
igazi csókban összeolvadó szerelmes lelkében a forró
vágy... Most megsemmisülni... Most beleolvadni
az égbe... A végtelenbe... És mert nem lehet, fáj
az ébredés. Fáj szárnyas angyalból vagy istenből újra
emberré lenni. Emberi bebörtönözöttséggel. Megnyir-
báltan, lehuzottan, guzsbakötötten, megkicsinyítetten.
Az igazi szerelmesnek az a tragédiája, hogy mint em-
ber, nem tudja kiélni, kiadni magát, mint angyal vagy
isten meg nem bír soká repülni emberi adottságaival.
Szerelmében istennek érzi magát, és emberi keretek

közé kényszerül. A felhőkben él és feje az ajtófélfába ütődik. Kéttészakadt lény, aki a csók szédületében világot ringató valaki, a csók után meg tanár katoná, vagy miniszteri tanácsos

A kis szerelmek, a nyárspolgári hevületek születnek és halnak. Az igazi szerelmek, az igazán szeretők szerelmei nem halhatnak meg soha. Egészen... soha... Megszakadhatnak, lehet belőlük megvetés, gyűlölet is, de teljesen nem semmisülhetnek meg. Gyökerei túl nőnek a testen, lelken és ha lombjuk, virágjuk meg is hervad, el is szárad, repülési útjukat a végtelenből... az emlékezetből nem lehet kitörölni soha.

Ezeknek a szerelmeknek a sorsa, mint ahogy mindené a világon, már a születéskor eldől. És jöhet vihar, vagy földrengés, háború, vagy két világrészbe való szétszakítottság, ezek a szerelmek élnek... élnek... és talán akkor sem halnak meg, ha a szív amelyben lakóhelyet kaptak, halálba dermed.

Ilyen szerelem volt születésének első pillanatától kezdve Zamojski Dina és Simay Balázs szerelme.

Isten engem úgy segítset

Két nappal később Simay a kastély földszintjén levő századirodában ült, mikor megszólalt a telefon.

Naponta legalább tízszer szólt és hozta az utasításokat, parancsokat, mégis, most a csengő első hangjára tudta, hogy amit hoz... más lesz, mint a többi. Neki... más lesz... Egészen más... Napok óta várta

ezt a telefont. Nem tudta miért, de várta. Tudta, hogy jönnie kell, fel kell borítania mindent, mert olyan tökéletesen szép az élete, hogy nem maradhat így. Egy szál virág a véres zivatarban... El kell, hogy pusztuljon, mert lehetetlen, hogy amikor körülötte ezrével, tízezzrével arat a halál, egy szál virágon keresztül ne gázoljon.

Fölemelte a kagylót.

— Halló!!! — hallotta túlról. — Itt zászlóaljparancsnokság!

— Simay századparancsnok — repült vissza a felelet.

— *Ma délután öt órakor a század elindul és a 346-os magaslat mögött csatlakozik az ötödik századhoz... További parancsok helyszínen... Halló!!! — ismételni!!!*

Simay lassan, majdnem szótagolva ismételte.

Mikor végzett, túlnan kattant a telefon. Valójában egészen kicsit, de az ő lelkében akkorát, hogy megremegett tőle az egész világegyetem.

Ült egy pillanatig... Figyelte a remegést.

Azután az órájára nézett. Tizenkét óra.

Megnyomta a csengőt.

— Parancs! — hallotta maga mellett majdnem ugyanabban a pillanatban.

— Kérem a tiszt urakat és Dömötör őrmestert.

Tíz perccel később már ki is adta a parancsokat és ezzel a parancskiadással a magyar-osztrák hadseregnek ez a kis kereke újra mozgó része lett a gigantikus háborús gépezetnek.

Mikor egyedül maradt, tenyéryi papirost tett maga elé.

Szerelmem! Ötkor indulunk. Mikor láthatom?

Balázs.

Ez volt az első levél, amit a lánynak írt. Miskára bízta.

— Megkeresed a grófkisasszony komornáját és odaadod neki, hogy kézbesítse a grófkisasszonynak. És pedig úgy, hogy senki se lássa.

— Igenis! Hozok rá választ?

— Hozol.

Hozta is. Megint egy aranydióban.

Kettőkor Nagypapánál. — Állott az ujjnyi papiroszon.

Kettőig percként repült az idő. Parancsokkal, rendelkezésekkel, utánanézésekkel. Amikor elővette az óráját, öt perc hiányzott a kettőből. Futott.

Dina már várta.

Nagypapa szobája — így hívták Zamojski gróf kriptáját — ragyogott a koratavaszi napban. Sápadt, sárga sugarai úgy ömlöttek szét a szobán, mint lábadózó beteg arcán a mosoly. Ragyogás volt, de még bizonytalan. Csak fényt adott, de meleget nem.

Dina a ragyogás közepén állott. Halvány színeiben maga is, mint egy bágyadt tavaszi nap.

Símay egyetlen szó nélkül magához ölelte. Forró, fájó, szinte síró öleléssel. Ölelésében benne volt első pillanattól kezdve halálraitélt szerelmének minden oltahatatlansága és a búcsúzás kétségbeesése, amely kissé olyan is volt, ahogyan halottól búcsúzik az ember.

Benne reszketett minden emlék és minden reménytelenség. Az, hogy most még itt vagy... az enyém vagy... ölellek... érzem a szívedet... érzem a szíved zakatolását... De... de ha innen kilépünk... soha... soha nem érezlek többé... Ugyanúgy elveszítelek... ugyanúgy örökre elveszítelek... mintha koporsófedél borulna rád. Éppen ezért nem is tudlak úgy ölelni, ahogy tegnap öleltelek. Tegnap még benne volt az ölelésben a végtelenség, benne volt a remény, hogy hátha... hátha történik valami csoda, amely megtart nekem. Ma már tudom... hogy mindennek vége... *Mind-örök-re vége...*

És ölelte és reszketett az ölelésben és úgy érezte, hogy a szívéből szép lassan megindul és elfolyik a vér.

A lány sírt... Sápadt, finom arcán csurgott a könny. Pedig hogyan elhatározta, hogy erős lesz és kemény. Olyan, mint eddig is volt. Hogy azt mondja magának, amit eddig is — vedd úgy ezt a szerelmet, mint egy isteni ajándékot. Örülj neki és tedd el és őrizd meg jobban, mint a legdrágább kincsedet, hogy legyen, amivel vigasztalod magadat, ha majd vigasztalásra szorulsz. Ne lázongj, köszönd meg, hogy kaptad, mert ha nem kapod, sohasem ismered meg a boldogságot és sohasem tudod meg, milyen üdvözítően nagy érzés annak a karjaiban lenni, akit... szeretsz...

Most nem tudta ezt mondani. Lent a szíve legfenekén, mint egy sötétbe hagyott gyermek, sírva megszólalt egy hang. — Jobb lett volna, ha nem ismered meg, mert amiről nincs képzetünk, azt nem nélkülözük. És te most már örökké nélkülözni fogsz. A szí-

ved soha ... soha sem fog nangosabban verni egy öleléstől, de ... meg fog dermedni tőle. Mert nemcsak azt veszted el, akit szeretsz, de azt is el kell fogadnod, aki idegen tőled. A tested, lelked, nemcsak azután fog sóvárogni, aki elment, de azt is el kell tűrnie, aki jönni fog. Engedd hát át magad az ölelésnek, csóknak, hogy minden ezután jövő ölelést és csókot megédesíthess vele. Ebből a félórából, ami a tiéd ... csinálj magadnak örökkévalóságot ... Mert utána ... nem jön már soha semmi ... *So-ha sem-mi* ..

És átengedte magát az ölelésnek es egyszerre sírt a szeme meg a szíve

Most megszólalt a férfi. A hangja, amety máskor még a halk beszédnél is ércesen zengett, most színtelen volt. Üres. Mint az orgona, amelyet befalaztak.

— Dina ... Hát lehet az, hogy többé soha ne találkozzunk?

— Lehet — sírta a lány.

— De mi lesz így velünk?

— Szeretni fogjuk egymást. Utolsó lehelletig.

— De hiszen maga férfihez megy! — jaidult fel a férfi

— Annál jobban fogok emlékezni magára

Azután kibontakozott a karjából, megfogta a kezét és oda állott vele a márvány szarkofág lábához

— Nagypapa — mondta remegő szájjal — szeretem Simay Balázst. Ugy szeretem, ahogy nagymama szeretett és szeret téged ma is. Halálosan. És nem fogok mást szeretni soha. Férfjhez megyek, mert kötelességem ... Mert elígérték ... Mert megvettek ... De

soha... nagypapa, soha...! egyetlen pillanatig sem leszek igazán azé, akinek a nevét viselem. Simayé maradok. *Holtomig és holtáig... Isten engem úgy segéljen.*

Azután fölemelte a szarkofágon álló szenteltvíz-tartót, odanyujtotta a férfinak, hogy keresztet vessen vele, felemelkedett a szájáig és megcsókolta, és lehajolt a kezére és azt is megcsókolta.

A férfi állt és nézett... A szíve csordultig volt fájdalommal, szerelemmel és ez a különös, misztikus szertartás, a lánynak sírástól remegő, elcsukló hangja, az eskü, amit mondott, a halott, aki előttük feküdt és akihez úgy beszélt, mintha élne, meg a forró csók a kezén, amint a lengyel meg orosz nő, csak annak a férfinak a kezére ad, akit azonfelül, hogy halálig szeret, halálig az urának is tekint, valami, eddig soha nem érzett érzésbe ragadta.

— Lát ő bennünket? — kérdezte remegő hangon.

— Lát... — mondta szent hittel a lány.

— Akkor jó... — Megfogta a lány kezét. — Én, Simay Balázs szeretem Zamojski Dinát. Halálosan szeretem és nem fogok mást szeretni soha. Soha meg nem házasodom és mindig várni fogok rá. *Holtomiglan... holtáiglan... Isten engem úgy segéljen.*

És ő is keresztet vetett a lányra és ő is megcsókolta a száját meg a kezét.

— Most menjünk — mondta azután.

De az ajtóból még egyszer visszafordult. A szeme hosszan végigfutott mindenben, fölívott mindent, úgy hogy soha, soha el ne felejtse. Hiszen, ha életben ma-

rad, egy hosszú életem keresztül olyan sokszor kell majd erre a szobára és erre a jelenetre gondolnia, ha el akarja viselni a halálosnál is nagyobb sivárságot, ami a része lesz.

Viszontlátásra.

Félórával indulás előtt még egyszer összegyűltek a grófné szobájában. Az öt tiszt, a grófné és Dina.

Dina ugyanazt a fehér ruhát viselte, amit legelső alkalommal. Csak a széles selyemöv helyett volt vastag zsinór a derekán, amitől úgy hatott, mint egy szerzetesi ruha. A lány is fehér volt, mint egy virág. Világoszőke haja laza kontyban ült a nyakszirtjén és szeme olyan törött ragyogással nézett sűrű, szőke pillái alól, mint a lázbetegé.

A grófné aggódva figyelte. Láta, milyen embertelenül szenved és milyen kétségbeesett akarattal uralkodik magán. Féltette, mert ismerte. Az ő vére és tudta, ha egyszer a szívébe zár valakit, azt onnan tűzzel-vassal sem lehet többé kipusztítani.

Azután Simayra nézett. Merev volt az arca, mint egy álarc és a tekintete, mint a vak tükör.

Dina kiöntötte a feketét.

— Sajnálom, hogy ez az utolsó, amit adhatok — nyujtotta Czékének a csészét.

A fiú ragyogó, szerelmes tekiutettel és tizennyolc esztendejének minden őszinteségével, jóságával, önzetlenségével mondta:

— Nem az utolsó, grófnő. A multkor megígérte, ha minden elcsendesül, eljön hozzánk. És azonkívül is... ki tudja, mit hoz a jövő?

— Félek, semmi szépet és jót.

— Aki ilyen nagyon szép, mint a grófnő és ennyire jó, annak kell, hogy hozzon. Ha előbb nem, amikor vége lesz a háborúnak

Ugy szerette volna még hozzátenni: — Hiszen most is hozott... Még ez a mai vérgőzös világ is hozott. De nem merte. Csak nézte a lányt gyerekes kék szemével és bár úgy tele volt a szíve iránta szerelemmel, hogy majdnem kicsordult belőle, mégis arra gondolt, határtalanul boldog lenne, ha Sinay és Dina egymáséi lennének

Tízennyolc év... Milyen furcsa, gyönyörű, milyen zaklatott kor. Mennyire tele van ellentmondással, alkalmazkodással, lázadással, belenyugvással. Milyen önzetlen, adakozó. Oda tudja adni a legdrágábbat és le tud mondani a legnagyobbbról. Leikesülni tud mindenért és el tud hinni mindent. Hős tud lenni és martír. Meg tud halni egy eszméért és ami nehezebb, élni is tud érte.

És mégis, ezekkel a csodálatos, majdnem isteni tulajdonságokkal, harminc-negyven éves korára, ha nem vigyáz... ördög lehet a férfi. Elfelejlheti a lelkét, amputálhatja erkölcsi és esztétikai felfogását, önműködőre állíthatja a becsületét, elnyomhatja magában a jószágot, önzetlenséget, cinikus lehet, önző, komisz és lelkiismeretlen.

Márton már az volt. Láta, amikor ma Dina és

Simay kiléptek a mauzóleumból. El volt hát keseredve ellenük és alig várta a pillanatot, hogy elmenjenek innen. Szinte gyűlölte a lányt. És gyűlölte Simayt is. Szűk agyával, sziirke lelkével semmit sem bírt felfogni abból, ami bennük, körülöttük volt. Csak azt látta, hogy együtt vannak és nem hitte volna, hogy együttlétük a végtelen boldogság mellett mérhetetlen szenvedést is ad.

A grófné gyöngyszürke, nösszú uszályos selyemruhában ült szokott helyén a kandalló mellett. Simay előtte, mint az első estén.

— Mikor beszélgetünk legközelebb Párizsról? — kérdezte meleg, finom hangján, amelyben volt valami a gyerekekből és a muzsikáló óráéból.

— Azt hiszem csak akkor, grófné, ha majd odahaza visszadhatom annak a sok kedvességnek és figyelemnek egy töredékét, amiben itt részünk volt és amiért nem tudunk elég hálásan köszönetet mondani.

— Nem lehetne kissé hamarabb? Én öreg vagyok, sietnem kell. És nagyon nélkülözöm majd magukat.

— Az öregség ellen tiltakozom. A grófné sohasem lesz öreg. A sietségben benne volnék, de nem tőlünk függ, hogy hova megyünk.

— Hátha visszakerülnek hozzánk.

— Tizenhét hónap alatt sohasem kerültem vissza arra a helyre, ahonnan elmentem. Még a legrosszabbra, legesúnyábbra sem. Hogyan mernék hát abban reménykedni, hogy a legjobbra és legszebbre visszakerülök?

— Mert remény nélkül nem lehet élni, kapitány. Akinek nincs reménye, az ha él is, nem él.

— Eddig is remény nélkül éltem, grófné.

Czekének megfájdult a gyerekszíve ettől a szürke hangon mondott kijelentéstől, Kelemenében részvét ömlött el, Kovács egyszerűen csak hallotta, Márton meg valami jóleső érzéssel vette tudomásul. Katonai erényeiért bámulta és követésreméltó példaként állította maga elé Simayt, de mert ő maga semmitmondó, jelentéktelen volt, nem bírta megbocsátani férfiúi kiválóságait. 190 centiméteres magasságát, széles vállait, domború mellkasát, nemes fejét, egészen ritka szépségű hangját, amelyet a gyakorlóterek fejlesztettek zengőre és azt a valamit, amit... *az ember légnének neveznek*. A kisugárzást... a levegőt, amelyet pusztá megjelenésével teremtett, amely mindenütt feléje fordította a figyelmet és figyelemből rokonszenvet termelt.

— Milyen jó, gondolta, hogy ez az egészen kivételes, előkelő férfi, éppen olyan reménytelen, mint én, kis, szürke ember. Hogy a grófkisasszony szerelme ellenére, amit pedig jobban irigyeit tőle vagyonánál és kamarási méltóságánál is, szomorú és letört. Hogy most még nála is jobban szenved, mert ő csak a reménytelen szerelmét hagyja itt, Simay meg a beteljesültet.

Dina, mint egy fehér szellem hangtalanul járt a fekete kávé gép és vendégei között. Alig szólt egy-egy szót. Az erejét arra fordította, hogy visszafojtsa a fájdalmát és eltakarja a szerelmét. Nagyon nehéz volt... A fájdalom is, a szerelem is több volt, mint ő maga.

Túlesapott testén-lelkén és betöltötte, beborította körülötte a világot.

Mikor végzett, leült. Szembe Simayval. Halálosan fáradtnak érezte magát. Mintha heteken át gyalogolt volna és mintha tudná, hogy egész életén át pihenés nélkül gyalogolnia kell. Nem arra gondolt, hogy legalább egy percre jó lenne egyedül maradni Simayval és mégegyszer és utóljára ráborulni a mellére, hanem arra, hogy jó lenne, ó Istenem, milyen végtelenül jó lenne, ha meghalhatna.

A többiek beszélgettek. És mint abban az időben majdnem mindenütt, a háború végéről.

— És sohase lesz olyan kor, amelyben nem lesz ok a háborúra? — tette föl a grófné az örök asszonyi kérdést.

— Nem hiszem — mondta Simay — mert mindig lesznek dolgok, amelyeket csak fegyverrel lehet eldönteni.

— És gondolja, ha ennek a háborúnak vége lesz, hosszú béke következik?

Most Dina is megszólalt.

— Azt hiszem ez attól függ, kik ülnek majd a békeszerződés asztalánál.

— Nem attól függ, grófnő — mondta Kovács. — Mert bárki is ül ott, olyan szerződést nem tud csinálni, hogy mindenki, győző és legyőzött is igazságosnak találja és belenyugodjék. És ha ezt nem tudja megcsinálni, akkor már nincs béke, csak háború nélküli fegyverszünet, amelyben bármikor előráncigálhatják az okot a fegyverszünet megszüntetésére. Éppen ezért

az én véleményem az, hogy minden békeszerződés egyúttal csirája, vagy magja is az új háborúnak.

— És ha a világ legokosabb férfiai összeülnének, nem tudnának valami megoldást kitalálni a béke biztosítására?

— Nem, grófnő. És pedig annál az egyszerű oknál fogva, hogy örök dolgok nincsenek. Minden változik, fejlődik, születik, pusztul. Az éjjelt felváltja a nappal, a tavaszt a nyár, a hegyet a völgy, a tengert a szárazföld, az egészséget a betegség, a fiatalságot az öregség, az öregséget a halál. Hogyan lehetne hát ebben az örök változásban arra gondolni, hogy valaminek gátat vessünk és azt mondjuk az időnek: ezen az egyetlen ponton pedig állj meg és ne változzál.

— Ilyen formán bele kell nyugodni, hogy ez mindig így marad?

— Nem éppen így, de hasonlóan. Mert hiszen az — *így* — is változik. És ha majd eljön az a kor, amelyben nem lesznek országhatárok és jelszavak, ha egyes nemzetek csak azért, mert különbnek tartják magukat, nem támadják meg és nem rabolják ki szomszédaikat, ha a fiatalságot nem arra nevelik, hogy egyes nációkat gyűlöljön, hanem arra, hogy minden nemzetet becsüljön, akkor az *így* kérdésében is lényeges változások lesznek és a háborúk száma jelentéktelenre csökken.

— De nem lesz az akkor egyúttal a patriotizmus halála is? — kérdezte a grófné, aki nőnél egészen szokatlan és ritka mértékben patrióta volt.

— Nem, grófné. Mert ha hihetetlen is, a patriotizmusnak a nacionalizmus úgylis csak a paródiája.

Simay az órájára pillantott.

— Még egy perc — gondolta — és utóljára fogom kezembe a kezét. Legutóljára az életben... — És nézte Dinát... Az egész lelkével nézte... Az egész szomorú, elgyötört szívével, amely úgy fájt, mint egy halálos, vérző seb.

Dina is ránézett. Végtelen szomorún. Ez a tekintet nem olyan volt, amely lát is, amely fel tudja inni, el tudja tenni, amit lát, hogyha nem látja, majd elővehesse, ez már csak fájni tudott. Olyan volt, mint egy halálosan szenvedő állatnak az égő, könny nélküli tekintete.

A perc eltelt.

Simay felállt és a grófné elé lépett. Milyen nehezen állt fel. Kint a lövészárkok és hóhányások között, vagy támadásnál olyan rugonyos volt, mint a gumi. Most meg majdnem roskadozott. És a hangja is, amely máskor orgonazengésű volt, színtelen lett és beteg.

— Hálásan köszönjük a vendéglátást, kegyelmes grófné — mondta. — Sohasem fogjuk elfelejteni. Kérjük, bocsásson meg az alkalmatlankodásért és tartson meg bennünket jó emlékezetében.

— A legjobb emlékezetemben, kapitány. Valamennyiüket a szívembe zártam és higgyék el, a házaim hosszú ideig igen üres lesz maguk nélkül. S ha bármelyikük is erre felé vetődik, kötelességévé teszem, hogy meglátogasson.

— Köszönjük, grófné. Ha Isten engedi, élni fogunk vele.

Azután mélyen meghajolt, kezét csókolt és félreállt. S ott maradt akkor is, amikor a többiek kezét csókoltak.

Ebből Kelemen megértette a szándékot. Hogy ő akar utolsó lenni, aki Dinától elköszön. Segített hát neki. Összeütötte Dina előtt a sarkát és őszinte, meleg barátsággal mondta:

— Bírom az ígéletét, grófnő, hogy békében ... és Budapesten találkozunk.

— A viszontlátásra — nyujtotta kezét a lány.

Simay maradt utóljára.

— Grófnő — kezdte — köszönök mindent. És áldja meg és tegye boldoggá az én Istenem.

A lánynak hamúsínű volt az arca és a szája remegett. Nem tudott felelni. Állt roskadozva és a szeméből hullott a könny.

A férfi melle majdnem szétszakadt. Ha még öt perce lenne ... Istenem, csak öt ... Hogy megkérhetné a társait ... várják meg odakünn ... És ha megkérhetné a grófnét, engedje meg, ... hogy utóljára ... legeslegutóljára ... Dinát magához szoríthassa. De nincs öt perc ... Egyetlen ... egyetlen pillanat sincs.

Megfogta a lány kezét. Jéghideg volt. Megcsókolta. Hosszan. Azután még egyszer ránézett ... És mintha valaki kergetné, sietve kiment.

A nagyasszony.

A Simay kastély nagyasszonya fáradt léptekkel sétált a parkban. Nem az évektől volt fáradt. Nem is valami betegségtől. Az aggodalomtól volt az. Egy hónap óta nem kapott a fiától egyetlen sort sem... Ez még sohasem fordult elő. Négy-öt naponként mindig jött-egy-egy rózsaszínű lap, sőt néha több is. Olyankor keltezés szerint sorba rakta őket és úgy olvasta el. S amikor végzett, újra elolvasta. Azután naponkint, amíg frissek nem jöttek. Akkor betette őket egy dobozba a többi közé és emezeket olvasta a legújabbakig.

És most már egy hónap óta csak egyet olvas. Az is május 20-án kelt, ma pedig június huszadika van. Összeszorult a szíve. Te irgalmas Isten! Mi minden történhetett ezalatt az idő alatt. Különösen most, amikor azon a vidéken olyan harcok vannak, amilyenek nem voltak még.

Szörnyű, gyilkos dolog ez... Az anyáknak ez a fantáziálása a veszedelemben levő gyerekről. Nincs baj, amelynél még nagyobbat, helyzet, amelynél nehezebbet, veszély, amelynél szörnyűbbet nem képzelsz, nem lát, nem él. Ha a gyerek beteg és szenved, az anya ezerszeresen szenved, mert nemcsak a gyereke beteg karja, feje, sebe fáj neki, hanem az is, amit arról a fájdalomról fantáziája belérögzít. És megtesz érte mindent, kiadná a lelkét, fogókkal építené a testét, csöpenként csurgatná el szívéből a vért, csakhogy... a gyerekén segíthessen. Csakhogy a gyerek azt mondja... már nem fáj annyira... Nincs éjjele, nappala, nem

éhes, nem álmos, mert úgy érzi, minden pillanattal, amit önmagával foglalkozik, a gyereket rövidíti meg. Nem érdekli semmi, még az egészséges gyereke sem, az ura sem, a jövő, a kenyér, a földöntúli üdvösség sem, csak a... gyerek... Ha kell, hetekig nem megy levegőre, nappal dolgozik, éjjel virraszt, komédiáz, játszik, ha kell lop, csak a.. gyereknek legyen meg, ami szükséges... És ha ez így van olyankor, amikor a beteg minden lélekzetét figyelheti, amikor megtehet érte mindent, amikor negyedóránként megkérdezheti: — nagyon fáj-e? Kívánsz-e valamit? Örülnél-e valaminek? Amikor óránként igazgathatja az ágyát, forgathatja a párnáját, cserélheti rajta a borogatást, adhatja be neki az orvosságot, hány ezerszeresen van így, amikor... nem tudja, hol van...? Nem tudja... mi van vele...? Amikor nincs róla híre és a fantáziája, mint a megvadult, gyepől nélküli ló, vágat vele a hegyoldalon. Amikor folyton növvő félelme mindegyre sötétebben látó szeme, pillanatról-pillanatra kibebbedő reménye, a napok múlása, a helyzet világos ismerése, még fűtik, színesítik a fantáziáját. Amikor álmában a gyerekéért viaskodik és nappal szüntelenül remeg, meg imádkozik érte. Amikor keresi a végtelen világban, a kétezereötszázmillió ember között azt a tenyérnyi helyet, és azt az egyetlen egy embert, aki neki... a világot jelenti. És amikor nem találja... Amikor nem tudja, él-e még... vagy meghalt... Amikor ezerszer változtatja a felfogását és egyik pillanatban biztosra veszi, hogy él, a másikban biztosra, hogy meghalt.

A fantázia száguld... Embertől feketéllő csata-

tereken vagy orosz pusztaságokon. Fönt, a rokitnői mocsarak ingoványai körül, vagy lent az Isonzó hegyes poklában.

S mindenhol, mindenben a gyerekét látja.

Ha egy van, azt az egyetlen egyet... Ha több, mindig azt, aki nem ír, akiről nem tud, vagy akire éppen gondol.

A nagyasszony ült, révedező szeme a végtelenben járt és nem hallotta a felé közeledő lépéseket sem.

A plébános jött. Régi barátja a nagyasszonynak, a meghalt Simay Bálintnak és a fiatal Simay Balázsnak.

— Dicsértessék a Jézus Krisztus — köszöntött a nagyasszonyra.

— Mindörökké, ámen. — Mondta az messziről jött hangon.

A plébános leült. Fehér fejére rásütött a délutáni nap és kezén megcsillant az apátgyűrű. A nagyasszonyra nézett. Meleg szeretettel és barátsággal.

— Hírt hoztam, — mondta csendesen.

Ó, hogy felkapta erre fejét a nagyasszony és kék szemében, hogyan fellobbant az öröm meg a félclem.

— Honnan hozta?

— Pestről. Nem nézhettem már, ahogyan szenved. Gondoltam, felmegyek és utánanézek a gyerek dolgának.

A nagyasszony megragadta a kezét.

— És...? és...?

— Istennek hála, nincs nagyobb baja.

— Nagyobb...? — kérdezte szürkére vált arccal.

— Megsebesült?

A plébános a fejét rázta.

— Nem. Elfogták.

Furcsa szó ez. Egyszerre sebez és gyógyít. Sebez azzal, hogy egy katonát, egy olyan katonát, mint a fia elfoghattak... És gyógyít azzal, hogyha elfogták... biztonságban van. Hogy ezután már nem érheti nagyobb veszély.

A nagyasszonyon is mind a két érzés átfutott. Az első azonban eltűnt, míg a második megmaradt. Felsőhajtott. Megkönnyebbülten. És belülről, hogy a plébános meg ne lássa — hiszen férfi, így úgy sem értené meg, sőt el is ítélné érte, — mély hálával meghajolt Isten előtt.

— Többet nem tud? — kérdezte azután.

— Nem. Ezt is nagyon nehezen tudtam meg. Ponciustól Pilátusig szaladgáltam, minden magasrangú katonabarátunkat megkerestem, nem tudtak semmit. Azt mondták, még nincs hivatalos értesítés. Végre azután egyik kórházban, ahol a csipkerekeli tanítót látogattam meg, az egyik ágyról rámköszöntött a Bagi Nagy András fia. Tudtam, hogy a Balázs századában zászlós. Képzelteri hát, hogyan megörültem neki. Ez azután elmondott mindent. Hogy az első rohamot Olyka alatt visszavetették, de a második alatt összeomlott a vonal. Hogy a muszka úgy jött, mint a

fergeteg és aki magyar meg nem halt, vagy meg nem sebesült, azt elfogták. Balázst is.

A nagyasszony újra felsóhajtott.

— Ott maradtam a gyereknél vagy egy óráig és kikérdeztem mindenről. Elmondta, hogy Balázs a télen megsebesült, de még a kötőhelyre se ment hátra, hogy bekötöztesse magát. Hogy sokat szenvedhetett, mert nagyon leromlott, de azért éppen úgy végezte a dolgát, mintha semmi baja sem lenne. Hogy nagyon szigorú feljebbvaló, de egyben apja, barátja is az embereinek és még arra is van gondja, hogy a legénységnek meleg ruhája, kapcája legyen. Hogy ugyanolyan komiszban jár, mint a közlegények, de a nélkülözésből, veszedelemből mindíg többet követel. Hogy a tisztiek, a legénység egyformán szeretik és mentek volna utána a pokol mélységes fenekére is.

A nagyasszonynak patakzott a könnye.

— Megsebesült, — susogta. — És nem írt róla egyetlen szót sem. Folyton csak azt levelezte: jól vagyok... Nincs semmi bajom... A szolgálat nem nehéz... Meg van mindenünk... Hamarosan otthon leszek... És ezer ilyenfélét. Csitítgatott, hogy ne aggódjam, ne féltsem... És lázzal járt és nem volt mellette senki, aki könnyítsen rajta. Ó, édes Istenem és én nem éreztem meg ezt és nyugodtan aludtam, amíg ő szenvedett.

— És milyen jó volt, hogy nyugodtan aludt. Mert mi haszna lett volna belőle, ha a méltóságos asszony itt halálra emészti magát? Ártott volna neki. Hiszen

sohasem bírta nyugtalannak vagy szenvedőnek látni az édesanyját.

— Soha — mondta a visszaemlékezéstől lágy mosollyal. — Ha a fejem fájt, órákig ült mellettem a sötét szobában mozdulatlanul, pedig máskor olyan élénk volt, mint a higany. És rakta rám a borogatást és nem engedett a közelembe senkit. Tíz esztendő volt, amikor szegény uramat holtan hozták haza és hetekig nem hagyott magamra egy pillanatra sem. Vigyázott rám, dédelgetett, mesélt és ezerszer is megfogadta, sohasem fog olyasmit csinálni, ami miatt szomorkodhatnék. És meg is tartotta. Nem okozott szomorúságot, de annál több örömet szerzett. Csak egyetlen-egyet nem tett meg a kedvemért.

— Mit?

— Nem házasodott meg. Pedig olyan lányokat ajánlottam neki, hogy Tündér Ilona sem volt szebb. Egyre azt hajtogatta: Csak azt veszem el, akit egész életemre megszeretek.

— Igaza volt. A fiatal szív hamar föllángol, de hamar ki is alszik. És kiégett szívvel házasságban élni nagyon nehéz dolog.

— Akkor hát sohase örülhetek az unokáimnak?

— Miért ne örülhetne? Hála Istennek, még van rá ideje elég.

— Nem biztos. Most meg esetleg évekig sem kerül szegénykém haza.

— Dehogynem kerül. Most már nem tarthat soká a háború. Hiszen mindegyik fél kimerül, Mindegyik

elfárad és vágyik a béke, a nyugalom után. Azonkívül látha odakünn szeret bele valakibe.

— Adná Isten. Legalább a fogságot is könnyebben viselné. Mit gondol, hová viszik szekénykémet?

— Ki tudná azt megmondani, abban az irdatlan nagy országban.

— És mikor halhatunk felőle?

— Hát bizony, előbb nem igen, csak ha majd ő fr. Ha már megállapodtak valahol. Akkor a Vörös-Kereszt útján a semleges országokon keresztül írhatnak és a hozzátartozók ugyanezen az úton felelhetnek nekik. De bizony, ahogy megtudtam, ez nagyon hosszadalmas dolog. Két-három hónapba is beletelik, amíg egy-egy levelezőlap a helyére ér. Vagyis félesztendő alatt lehet itt is ott is választ kapni.

— Uristen! És addig nincs az embernek egyéb vigasztalása, csak a remény.

— Igen. Az a ködös valami, ami Pandora szelencéjében megmaradt.

És ültek tovább a napon és mindketten a gyerekre gondoltak.

Mindig messzebb.

A hadifogoly vonat inkább lármával és igyekezettel, mint sebességgel szaladt a Volga termékeny síkján Saratov felé. A kis mozdony Kiewtől kezdve hatvanöt teherkocsit cipelt, nem csoda hát, ha kifáradt bele és olyan lármásan köpte a gőzt, meg puffogta a kormot és füstöt, mint egy egész gyártelep.

Az egyik teherkocsiban egy-egy maréknyi szalmán ötven ember ült, feküdt, gubbaszkodott. Ötven tiszt. Magyarok, németek, osztrákok, csehek, horvátok vegyest. Kievben lakatolták őket ebbe a negyven embernek is szűk helyre, és azóta, tíz nap óta, a nyolcszáz kilométeres úton csak ötször nyitották fel a börtön ajtaját. Először egy napsugaras délben Charkovban, azután mindig csak kis állomásokon, éjszaka. De kiszállaniok sehol sem volt szabad. Csak odagyülekezettek az ajtóhoz és szívhatták a friss levegőt, a szinte kibírhatatlanul áporodott levegő után, ami a kocsiban volt. A keményre sütött, ízetlen, keletlen kenyeret, a híg leveseket, vagy a furcsa, meghatározhatatlan húsdarabokat úgy adták be nekik naponta kétszer. Nem mosakodtak, nem mozogtak, úgyannyira, hogy kezük-lábuk egészen összegémbereedett. A nap kegyetlenül süttött fölöttük és olyanra hevítette a kocsi levegőjét, mint a kemencéét.

Simay mellett egyik oldalon egy közös hadseregbeli horvát tiszt feküdt, a másik oldalon Kelemen. Ez a horvát százados, Barankovics Szvetozár, volt a vagon jótévő szelleme. Mert istenaadta jó kedélye még itt sem hagyta el. Mindenből viccet csinált, mindent a könnyű, a humoros oldaláról nézett és nem nyugodott, míg szomorú, letört arcot látott maga körül.

— Kamerád, fizetség van egy — mondta Simaynak. — Ha busulsz, ha fütyülsz. Fütyülj hát, egye fene meg. Majd lesz vége ennek is és haza újra megyünk. Csak előbb látogatunk el kicsit Muszkaország.

Simayt határtalanul letörte a fogság tudata. Még

most, majd két hét után sem bírt szabadulni az első órák nyomasztó érzésétől, és ha nem Barankovics van mellette, napog teltek volna el anélkül, hogy egyetlen szót is szól.

Pedig Kelemen is igyekezett felvidítani. Beszélt neki mindenről. Egy-két szóval néha még Pokaszczeworól is. Simay felelt, azután ismét mély hallgatásba süllyedt. Állandóan életének ezzel a két egymást gyorsan követő legnagyobb eseményével foglalkozott. A szerelmével és a fogságbaeséssel... Mikor Pokaszczewoból elment, úgy vetette bele magát a köteleességteljesítésbe, hogy egyetlen szabad pillanata sem maradt. Minden munkát, fáradságot magára vállalt, hogy ne legyen ideje a gondolkozásra, töprengésre, szenvedésre és csak akkor feküdt le, amikor tudta, hogy a kimerültségtől az első pillanatban elnyomja az álom. Ez a nagy elfoglaltság segítette keresztül az első hetek fájdalmán. Azután jöttek a harcok. A legnagyobb, amelyeket eddig élt. Három, négy nap egymásba folyt, pillanatnyi pihenő nélkül, állandó tűzben. Nem ért rá, hogy a szíve fájjon. Azután hirtelen, még most sem tudja pontosan, hogyan, miként, fogságba került. Aznap kapták az első igazi pergőtűzet. A nap elsötétült az égen az ágyúk füstjétől és a védőállások, amelyek nem ilyenfajta harchoz épültek, mint a kártyavár, omlottak össze. A lecsapódó lövedékek több emeletnyi magasságba vágták fel a homokot. Nem láttak tíz lépésnyire és a homok tönkretette a puskákat, a géppuskákat. Soha sem volt barátja a visszavonulásnak, de érezte, hogy most... vissza kellett volna vonulniok.

Nem lehetett. Az volt a parancs, helyt kell állni „ar utolsó emberig“. Helyt állottak... Becsülettel, vitézséggel, halálmegvetéssel. Pedig az ő ötszáz méteres szakaszán pár óra alatt annyi gránát és srappnell csapott be, mint máskor fél esztendő alatt. A géppuskagolyó pedig úgy hullott, mint a jégeső. Tudta, hogy hátuk mögött a tüzéség olyan veszteségeket szenved, mint még soha, és látta, hogy az ő folyton fogyó emberei is hogyan törnek le percről-percre jobban, testi-
leg és lelkileg. Mert hiába vitéz, hiába haláltmegvető valaki, az idegrendszer csak bizonyos mennyiségű feszülést bír el. Látta ő ezt. Bizonyos mennyiségen túl remegni, vibrálni kezd és összeesik az ember akkor is, ha óriás. És amikor az idegek már az egész vonalon készen voltak, amikor már a legerősebb és legegészségesebb is azt gondolta: — inkább haljak meg, mint ezt folytassam! — akkor megindult az orosz ferge-
teg... Olyan volt, mint a szánum és úgy elsöpörte őket, mint vihar a falevelet. Ott, Olykánál egy óra alatt tízezer magyar esett foglyul... Milyen szomorú csapat volt... Hogyan állottak lehajtott fejjel, összeteterelve, a harctól mondatatlanul elnyűve, fegyvertelenül. Azután az út gyalog Klewanig. A végeláthatatlan, sötét emberfolyam a mezőn, amelyen nem volt egyetlen zöld fűszál, nem volt egyetlen ép koronájú fa. Minden elpusztult. Klewannál, mikor a Stubie hídján átmentek, Kelemen megszorította a karját. — Nézd, — mutatott hátrafelé — ott a pokaszcevoi kastély tornya... — Ott volt. A bádogtető csillogott a napon. Hogyan összeszorult a szíve. Hogyan belemart a fájdalom.

Dina . . . Mi van vele? Ott van-e? Nem történt-e valami baja? Hiszen a kastély a tűzvonalba esett. Mindent adott volna, ha megtudhat valamit. De nem tudhatott. Sőt a kastély csillogó tetejét sem láthatta többé.

És attól a naptól kezdve egyetlen nap kivételével szüntelenül úton voltak. Azt az egy napot Kiewben töltötték. Az volt az első igazi kóstonló Oroszországból. És a fogságból is. Mert míg Otykánál csak a fegyvereiket szedték el, itt elszedték majdnem minden megmaradt holmijukat. A kaszárnnyában, ahová terelték őket, altisztek végezték a motozást és annyi minden tetszett nekik. Tőle először is a tábori látcsövét vették el, azután a zsiltekészletét. Az előbbit sajnálta, az utóbbinak szinte örült. Nem kell borotválkoznia. Még akkor sem, ha majd lehet. Hogy honnan, micsoda megvesztegetések árán, azt nem tudja, de a motozás közben egyszer csak Miska állott előtte. Kezében szép fehér cipőcska és jókora darab süthús. — Jelentem alásan, eselleg itt vagyok, százados úr és bárhova viszik a százados urat, ott leszek. Ezeket a holmikát meg — és az elszedett tárgyakra mutatott — ne tessék esetleg sajnálni. Majd szerzünk helyettük másikat. — Azután tovább jelentett. — A századból harminchárman maradtunk meg és szeretnénk együtt maradni. Minden legény alázatosan köszönti a százados urat. — Azután, mert látta, hogy az altiszt vasvillaszemekkel nézi a hosszú, érthetetlen beszédet, sietve odaadta a cipőcskát és a húst. — Amikor csak lehet, mindig jelentkezem, esetleg.

Visszafelé a vasúthoz vivő úton még egyszer látta

Miskát. Az a cipócska és hús volt a legutolsó rendes falat, amit evett. No meg az a két banán és narancs, amit egy öreg anyóka nyújtott feléje könyörögve. Nem akarta elvenni tőle, de úgy kérte. Nemcsak a fogatlan szájával, a szemével is.

— *Ja tozse imeju szin-tocsno takoj kak ti.* Nekem is van fiam. Éppen ilyen, mint te — mondta. — És tipegett mellette és nyújtotta neki a két banánt meg a narancsot. — *Wot tyibe berij!* Nesze, vedd ell Elvette. S ahogy nyúlt érte, az anyóka megcsókolta a kezét.

Több hasonló jelenetet is látott. Férfiak, asszonyok, gyerekek cigarettát, ruhát, enni-innivalót, apró kis emléktárgyakat nyújtottak a foglyoknak és olyan könyörögve néztek, olyan kedveskedően mondták: *Wot tyibe berij.* Hogy még ha tisztnek kínálták, sem lehetett visszautasítani. Akkor gondolt arra, hogy... ez hát az ellenség...? Ez a kedves, sajnálkozó, melegpillantású sok asszony, gyerek és férfi, akik végig állják a hosszú utat és ha mást nem, pár szerető, meleg szót kiáltanak nekik. Akik, mikor egy hét után összetörve, elvadulva kiugráltak a vagonokból, vizet, sört, vutkit, teát kínáltak nekik és nem törődtek a saját katonáikkal, akik puskával akarták visszaszorítani őket. Pedig mennyi mindenféle népség volt ott. Európai és ázsiai vegyest. Nemcsak óriástestű, szomorú szemű orosz, hanem apró, nyomott képű tatár is, szép, sudár örmény, csillogószemű georgiai, hamvas lengyel, cigányos kirgiz, ritkán fésülködő és mosakodó kalmük, barna török, perzsa és a jó ég tudja mi mindenféle meg nem állapítható fajtájú nép. És valamennyi kedves, szánakozó

és valamennyi adni akar. Pedig, amit ad, talán az ebédje lenne. *Bulki... bulki...* — nyujtották a szép, pirosra sült fehér cipócskákat feléjük, meg valami ragadósnak látszó édes süteményt is, amit *pirosnyik* néven kínálgattak. S virágot is. Valamennyiüknek a sapkájához, vállzsínörjához került virág. Ugy néztek ki, mint otthon, amikor legelőször indultak haretérre. Pedig a fogolyvonal itt nem volt ujság. Két esztendő óta állandóan jöttek, hiszen Kiew a fogolyelosztó álmás.

Kiew... Nem sokat látott belőle, csak néhány uccát a kaszárnyáig meg vissza, de az nagyon különös volt. Az is, mint a népesség, Európa és Ázsia vegyest. Modern paloták, barokkvillák és fura tarka faházak. A budapesti bazilika mása és szemben vele pocakos tornyú, rikító színű templom. Szűk, gyanús, piszkos ucca és utána széles út, ragyogó párizsi dolgokat kínáló kirakatokkal. Bársonypárnás autók, kopott kibitkák, fényes hintók livrés kocsissal, rongyos kordék, elegáns giggek, sáros szekerek. S az emberek is a legkülönbélebbek. Csillogó, kolibritarka uniformisú tiszték, piszkos muzsikok, cilinderes urak, kopott kaftánú zsidók, illatos, csipkésruhájú dámák, rongyokba takart munkásasszonyok.

Azóta nem látott várost, sőt falut, tanyát, de még a kék eget is csak néha a két tenyérnyi széles ablakon keresztül. Azóta szalad velük a vonat, már mélyen bent járnak az orosz síkságon, valamennyien betegek a rázástól, a kemény padlótól, rossz táplálkozástól és még rosszabb levegőtől, valamennyien vágyódnak egy

Korty friss víz után, szeretnék megmosni arcukat, kezüket, de hogy ez a vágy mikor teljesül, senki se tudja.

Ázsiában

Két hete vánszorgott már a foglyokkal a vonat, amikor Cseljabinszk után átértek Ázsiába. Ezt az időt már előre számontartották a tisztii kocsii lakóii, mert az volt a véleményük, hogy az átlépés éppen olyan, mintha az Egyenlítőt lépnék át. Ott egy más földtekére, itt egy más világrészbe kerülnek.

Baronkovics tetemes mennyiségű cigarettával, egy nikkell cigarettatárcával és pár ezüst kézelőgombbal megvesztegette az őrt, aki, hogy a ritka pillanatot valamennyien élvezhessék, széjjel tolta a kocsii ajtaját. Mind odatódultak. De mert így csak az első sorban állók láthattak volna, beosztották a szűk helyet. Tizen, lábukat a kocsiból kilógatva leültek, tizen mögójük kuporodtak, a harmadik tíz ezek mögé térdelt, a többi húsz meg két sorban felállt.

— Nézzünk ki úgy, mintha készülnénk fotográf — nevetett Barankovics. — No! — és majdnem földszínű kezeivel tapsolt — kérek barátságos arc.

— Vigyázz! — Itt a határkö! — kiáltott Kovács Miklós, — aki valamennyi között legjobban várta a határ átlépését.

Minden nyak megfeszült, minden piszkos, szörtől elvadult arc előre meredt.

A sínektől vagy huszonöt lépés távolságban nyera

márványkőből emelt, kétemelet magas határkö állott. Olyan, mint egy obeliszk. Karcsú, sárgásfehér és szemcsés felülete szikrázott a napon. Előlapján tenyérnyi nagyságú betűkkel egyetlen szó: — *Jevropa*... Az ismert, a megszokott világ. A haza tágabb fogalma. A kultúra fogalma. Nyugat... Évezredek földbe, kőbe vésvé, emberi vérbe, emberi lélekbe átöröktve. Millió valami, amit millió szál fűz ehhez a szóhoz. Millió valami, amiről nem is tudjuk, hogy van és amit csak akkor érzünk, amikor el akarják tőlünk venni. *Európa*... A mi világunk... A mi életünk az arasznyi térben, amit itt tölthetünk.

A tiszték elszorult lélekkel nézték. Jött feléjük, mint egy óriás. Fehérsárgás teste, amely olyan színű, mint az övök, csillogott. Volt benne valami végtelen szomorú. Egy sírkő... Gigantikus sírkő Európa koporsójánál. Amikor a kocsi elszaladt mellette, valamennyien egyet gondoltak. — Hányan lesznek, akik ezt a követ a visszatéréskor is megpillantják?

A kő másik oldalán, szemben a nappal, szintén egy szó feketélt: — *Azsia*... — Nehéz szó... Komor... Sötét... Olyan, mint egy óriás katlan, amelyben millió rejtelem, millió titokzatos erő, gyengeség, ismeretlen bűn és erény zubog. Egy és ugyanazon kő és milyen félelmetesen más. A túlsó oldala világos, ismert, otthoni. Olyan, mint a nappal, amelyben mindent meglát az ember. Ez sötét, ismeretlen, félelmetes. Mint az éjszaka, amely mindent eltakar és telve van váratlan, veszedelmes meglepetéssel.

Mind érezték ezt... Olyan volt ez a kő ott a nap-

sütötte mezőn, mint egy szimbólum. A jövő, az ismeretlen esztendőök szimbóluma. Rájuk nehezedett és még jobban megsápasztotta a hosszú, gyötrő úttól amúgy is sápadt arcukat.

— Egye fene meg! — kiáltotta Barankovics, mikor a kő egy fordulónál elveszett a szemük előtt. — Van marhaság az egész.

— Nem marhaság — tiltakozott Kovács. — Az ismert világ, a mi világunk ezzel a kővel meghalt és ugyanezzel született egy új.

Az őr ott ült velük a kocsiban. Látta, de nem értette elfogódottságukat. De talán, — hiszen félig vad volt, így tele volt ösztönnel, — megérezett belőle valamit és megsajnálta őket. Nem húzta hát össze az ajtót és hagyta őket ülni tovább is a napon.

Barankovics, hogy az ajtóról még jobban elterelje a figyelmét, beszélgetni kezdett vele. Szláv volt mind a kettő, eléggé megértették egymást. Így megtudta, hogy újtjuk végcélja: Petropavlovsk.

— Hála Istennek — mondta Kelemen. — Már azt hittem, meg sem állunk Kamcsatkáig.

De megálltak. Kurgannál is. Igazi ázsiai város. Olyan terjedelmes, hogy ezután ítélve nem negyven, de százezer lakosa is lehetne. Terjedelme azért olyan nagy, mert magában a városban rengeteg kisgazdaság van. Két-három deszjatin terjedelmű. Ezekben a kis gazdaságokban főként méhészettel és a női füleknek olyan nagyon csábító perzsabárány tenyésztésével foglalkoznak. Megszületnek a kis szürke, meg fekete bárányok, de csak nyolc napig élhetnek, ugrálhatnak, örül-

hetnek az életnek, azután megölik őket. Ez az egyetlen állat a világon, amelynek bőre kicsi korában, sőt születése előtt legalább huszonötször olyan értékes, mint nagy korában. Tíz napos kora után szép, lapos, gyűrűs szőre kezd kismulni és fölálló, borzas lesz. Csúnya. Nem is láttak a foglyok sem a vasút melletti városrészben, sem kint a legelőkön egyetlen báránykát sem. Ami kint járt az tenyésztésanyag volt. Nagy testű, csim-bókos szőrű állat, tele mindenféle ragadmánnyal, meg hosszúsőrű, piszkos merinó juh.

A házak, kivéve némely modern szállodát, mind faházak. Ordító színesre festve, keskeny erkélyekkel. Aszfalt csak itt-ott a modern házak előtt. Mielőtt a transzszibériai vasút megépült, nyáron a por, ősszel-tavasszal a sár, télen a hó és a jég fullasztotta meg a várost. Azóta megnőtt. Az Irtiszen, a Tobolon fölhajózott rengeteg gabonát itt rakják vasútra, úgyszintén a vaját, sajtot, a vidék sokezerre menő vágómarháját, birkáját, állatbőrét és a híres kirgiz lovakat is. Itt már nincs európai ember. Cserkeszek, kirgizek, osztyákok, kalmükök, szibériai törökök, töröktatórok, mongolok, cseremiszek, csuvaszok. Turják a földet, tenyésztik az állatot és alig élnek jobban és emberibben, mint az állatjaik.

Kívül a városon, mikor az állatesordák között futott a vonat, a foglyoknak feltűnt a rengeteg egyforma domb. Akkorák, mint nálunk egy-egy kis kerek széna-kazal. Barankovics kifaggatta az őrt

— Vannak kurganok — mondta azután. — Sír-

dombok. Rengeteg sírdombok, azért város neve is van Kurgan.

A vonat pöfögött. Bele a végtelen orosz pusztába, ahol sok helyen még faekével szántanak. Ezt az óriási pusztát egyellen vasúti sínpár szeli csak át. Ezer és ezer kilométerre nincs gyárkémény és a lakosok kilencven százaléka nem ismeri a betűt.

Petropavlovszk.

Több, mint háromheti mozdulatlanság, elzártság, összezsúfolttság után újra Isten szabad levegőjét, ragyogó napsütését érezni, a legnagyobb boldogság a földön. Még akkor is, ha az ember fogoly, ha négy ezer kilométerre van a hazájától és ha nem is tudja pontosan, milyen sors vár reá.

Ezt érezte a hatvanöt vagon minden lakója, mikor egy gyönyörű júliusi napon a petropavlovszki állomáson a földre lépett és a szüronyos örök kíséretében megindult jövendő otthona felé.

A foglyok egy részének otthona, egy elhagyatott, hulló vakulatú, lógó ablakú, kétemeletes, kopott sárga ház lett, magas fallal övezett óriási kert közepén. Valamikor nagyúri kastély volt, gyönyörű márvány feljáróval, erkéllyel, bolthajtásos termekkel, amelyekből huszonöt esztendő előtt a kolera az uraságot és a cselédséget az utolsó szálig kipusztította. Minden teljesen úgy volt, ahogy akkor maradt. Az örökös még a tájára sem ment Petropavlovszknak, így a kastély a benne

levő berendezéssel a futó évek, a nap, a gondozatlanság, a moly és a szű martaléka lett.

Az egyik emeleti szobában szállásolta el magát Simay és Kelemen, a másikon Kovács és Barankovics. Még jóformán körül sem néztek, megjelent Miska. Olyan természetesen, mintha odahaza a Simay kastélyban jelentkeznék szolgálattelételre.

— Százados úrnak alásan jelentem, mind a harmincan odalent vagyunk. Azonkívül harmincan más századokból is. — Körülnézett. — Jóformájú pozíció esetleg — jegyezte meg elégedetten.

— Mind egészségesek vagytok? — kérdezte Simay.

— Igenis. Csak a tetűink szaporodtak el annyira, hogy majdnem megesznek bennünket.

— Most lesz időtök kitisztázkodni.

— Már hozzá is kezdtünk. A kertben van egy tó, igaz, hogy kicsinyt áporodott meg bűdös, de azért nagyon akkurátus erre a célra, esetleg.

Barankovics elrikkantotta magát.

— Szapperlot! Vagyunk szerencse fickó! Megyünk fürdőzni mi is. Kis bogárkák tartanak hadgyakorlat enyém bőre alatt.

Hát olyan fürdést, mosakodást, borotválkozást, hajnyírást nem látott nem az elvadult park, hanem maga Petropavlovsk sem, mint amilyen félóra múlva a tóparton kezdődött.

A tisztekkel együtt hetven magyar és harminc különféle nemzetiségű katona állott meztelenül a nap-

sütésben és homokkal, szappal, ronggyal, meg csomóba kötött falevéllal csutakolta magát.

A fogolyőrző muszkák röhögve nézték. Nem értették az egészet. Minek így fürödni, mosakodni? Jó, jó, ha nagyon muszáj, a nagy ünnepeken, megmossa az ember a pofája közepét. A szórt is levakarja róla, de hogy az egész testét elgyöngítse a szappanozással, meg csutakolással, az butaság. A fürdésből untig elég az, hogy a bábaasszony megfüröszli az embert, vagy le-törülgeti vutkival, hogy jó erős legyen. Jó az a kis piszok a bőrön. Az ember nem érzi tőle a telüket meg egyéb bogarakat és télen még melegít is.

Mikor a tisztálkodásnak vége volt, Simay bemutatkozott az idegen tisztéknek és megbeszélte velük, hogy másnap délelőt összejönnek és megszervezik a tábort.

Össze is jöttek. Simay lett a táborparancsnok, Barankovics a helyettese. A két német főhadnagy a gazdasági tiszt, Kelemen pénztáros, Kovács meg ellenőr.

Simay parancsa szerint pár nap alatt rendbehozták a tábort. A legénységi szobákból kihordták a sok felesleges holmit, a selyemmel, bársonnyal bevont és molytól teljesen szétrágott karosszékét, diványt, nap-tól szítt, máló függönyt, szélment szőnyeget és megtöltötték saját maguk ácsolt priccsel, szalmazsákkal. Csináltak legénységi ebédlőt is. Nem kellett hozzá egyéb, csak a nagy ebédlő terem negyvennyolc szemé-lyes asztala mellé még néhány kisebb asztal.

A tiszték meg valósággal urasan laktak. Ágy mind-egyiknek jutott, sőt amikor Miska a molytól és moly-

kukactól szinte mozgó párnákat berakta a meleg kemencébe, utána meg, ahogy boldog időkben egyszer odahaza az édesanyjától látta, megrostálta a tollat, párna is jutott. Volt a legénység között szabó, meg olyan, aki értett a tűhöz, azok nekiálltak és a garma-dában álló fehérmenűnek azokból a részeiből, amely nem ment tönkre az állás alatt, vánkoshéjakat, tisztí meg legénységi fehérneműt kezdtek varrni.

A szőnyegek közül azt, ami még úgy, ahogy állotta a javítást, megigazították. A nagy szőnyegek jobb darabjaiból takaró lett a legénységnek. A bársony függönyök alsó, faltól védett részét meg eltették télire. Jó lesz meleg ingnek.

Mindenkinek annyi munkája volt, amennyit győzött. A legénység egy része a házat igyekezett kicsit helyrefofozni. Megigazították a lógó ablakokat, a nem használt helyiségek jó üvegeit kicserélték, a használt helyiségek rossz ablakaival. Egy címtábla festő és mázoló a ház homlokára nagy betűkkel kifestette: *Hotel Budapest*. Azután kitűzték a magyar zászlót, amelyet függönyökből, meg fehér lepedőből róttak össze, és amelynek közepén ott díszlett a magyar címer. A suszter a bakancsokat vette kezelé alá, a többi pedig a kertben dolgozott. Július volt, a kertetől már nem lehetett csodát várni, hiszen itt Nyugat-Szibériában, ahol az Északi-tengerről már szeptemberben megindul a hideg levegő és a szél, a július már nyár végét jelenti és az augusztus, bár nappalai sokszor tikkasztóan forrók, már az őszt. Gyorsan növe fűzelékfeléket vetettek hát és főként ásták, tisztogatták a földet, irtot-

ták a gyomot és trágyázták, a fák alatt térdmagasságig érő rothadt levelekkel. Készültek a jövő tavaszra, megleszedték a kevés gyümölcsöt, amit a vadul összevissza nőt fákon a hernyók meghagytak.

Senkit sem kellett biztatni a munkára. Mindenki olyan igyekezettel dolgozott, mint odahaza talán soha. Nemcsak, mert örült, hogy a régen hiányzó munkát újra megkezdhette, hanem, mert a munka alatt el is feledkezhetett mindarról, amit nélkülöznie kellett, amit elveszített. A szabadságot, az otthont, a családot vagy a nőt.

Kelemen a pénztár kezelése mellett naplóírást is kezdett. A pénztárkezelés ugyanis egyelőre nagyon kevés dolgot adott. Naponta az egyik kaszárnyából pár rubelt utaltak át nekik és abból kellett megélniök. Na, hiszen megélték, mert a tea, a kukorica dara, a rizs, a marhahelsőrész, marhafej és a kenyér olcsó volt, de sóvárogva várták az időt, amikor a legénység megkapja a havi másfél, a tiszték meg az ötven rubelt. A szakácsal való elszámolás után tehát Kelemen naplót írt. Levelet nem írhatott, így arra gondolt, ha egyszer haza kerül, a naplót átadja majd a feleségének, aki abból tudni fog mindent, amit csinált, ami történt vele. Látni fogja, hogyan élt és hogy mindig, minden szabad pillanatában vele és a fiával foglalkozott. Most örült csak igazán a kis fényképalbumnak. Naponta végignézegette és hosszasan elidőzött minden képnél. Elhatározta, takarékoskodni fog, néhány képet megagyíttat majd és felfüggeszti őket az ágya fölé.

Kovácsnak elég dolgot adtak az ellenőrzések. Min-

denűtt ott volt, mindent látott, irányflott. Ha pedig a hivatalos munkát elvégezte, fát fűrészelt, aprított, vagy a tavat tisztogatta.

Mert a ló feneke tele volt iszappal, a teteje hinárral, békalencsével, mindenféle moszattal. Ki kellett tisztítani. A tavaszra ugyanis nagy halgazdaságot terveztek ott. Arra gondoltak, kimennek majd az Isimre halászni és a fogott hallal benépesítik a tavat.

Kovács órákig tisztogatta a vizet egy szál lenge magyarra velkőzöttten, térdig gázolva az áporodott iszapban. És ezután, meg a favágás után mindig jól aludt. Nem töprengelt, mint a vagonban fél éjszakákon át, és nem feszítette keresztifára a szívét, lelkét, idegeit. A fáradtságtól nem látta maga előtt folyton az asszonyát és a fantáziája nem vetítette róla a legkülönfélébb képeket a szeme elé.

Húsz hónap óta nem látta. Húsz hónap óta csak azt tudja róla, amit írt. S az utolsó két hónapban még azt sem. Állati módon kínlódott. Látta, érezte a felesége karját, gömbölyű mellét, kerek csipőjét, a foszforeszkálást a szeme mélyén. És hallotta a szavait: — *szeress... Nagyon szeress* — susogta neki egyszer. — *Mert én már éppen úgy nem tudom nélkülözni a szerelmet, ahogy a morfinista sem tudja a morfint.*

Ha... ha... ha...! — nevetett kegyetlen önkínzással. Csak nem képzeled hát, te bolond, hogy most már húsz hónapja nélkülözi, hogy téged vár, amikor annyi éhes férfi van körülötte. És a feje zúgni kezdett, a szeme előtt meg a forró napsütésben remegett a levegő.

Most nem érezte ezt. Csak néha érzett egy-egy nyilalást a szívében. Akkor hamar mélyebben hajolt a fűrész vagy fejsze fölé, még nagyobb igyekezettel húzta a gereblyével a tóból a hinárt és megnyugodott.

Esküvő.

Zamojski Dina a tükör előtt állt. Földigérő, egyszerű, síma fehér selyemruhában, fején fehér fátýollal átcsavarva, a habos túll között szinte láthatatlanul Nagy Péter cár diadémja.

Nem viselhetette úgy, ahogy boldogult nagyanyja meghagyta volt és ahogy a családiában minden leány viselte az esküvőjén. Szabadon, szikrázva, a fátýolra illesztve a narancsvirágok között. Az ő esküvője nem olyan, mint anyjáié, nagyanyjáié, dédanyjáié, ükanyjáié volt, akiket százakra menő fényes násznép kísért az esküvőre és akik után apródok vitték a habos menyasszonyi ruha és a brüsszeli csipkefátýol hosszú uszályát. Az ő esküvője egyszerű hadiesküvő, uszálytalan ruhában, násznép nélkül, amely után a férje másnap már a harctérre indul.

Ő akarta így... Röviden, gyorsan, feltűnés nélkül. Ha már meg kell lenni. És meg kell... Nagyanyja megesküdtette rá a halálos ágyán. Odavitette magát nagyapa szobájába, mert ott akart meghalni és ott kérte tőle az esküt. Megesküdött. Odaállt, éppen oda, ahol három hónappal azelőtt Simay Balázssal állt. És ahogy akkor megesküdött, hogy holtáig szeretni fogja Simay Balázst, most is megesküdött, hogy

a felesége lesz Szuhomlinov Péter Alexejevnek, mihelyt az hazajön a harctérről.

Megtartja az esküt. De megtartja a másikat is. Azt is, amit Simaynak tett. Amit annak önként, a szíve parancsára tett és ezt, amit a kényszer tététt vele. Megtartja, nemcsak mert az esküt meg kell tartani, hanem mert mi lenne vele, ha nem tartaná meg. Hol élne? Hogyan? Pokaszcevo nincs többé. . . Rom lett. . . Csatatér. . . Elpusztult az egész. Csak a torony maradt meg valamennyire, csak annak a teteje fénylik a kopasz, összetört fák között. A torony. . . Onnan nézte ő a magyar csapat elvonulását és onnan látta, hogy a legtávolabbi ponton, ahonnan a kastély még kivehető, hogyan maradt hátra Simay Balázs, hogyan nézett vissza hosszan, nagyon sokáig, hogyan emelte sapkájához utolsó üdvözlésre a kezét és hogyan vágatott a csapata után. A torony maradt meg, ahonnan ő még soká látta őket és ahonnau akkor sem akart lejönni, amikor már besötétedett.

Ma megesküszik . . . Déli tizenkét órakor. És holnap tizenkét órakor Szuhomlinov Péter Alexejev visszamegy a harctérre. Luck alá.

Merőn, kitégult szemmel nézte a tükörben az arcát. Fehér volt, mint a ruhája. Talán ugyanott van Simay Balázs is. Hiszen, akik erre voltak, mind oda mentek. Ugy hallja, a világtörténelem legborzalmasabb csatája folyik ott. Már második hónapja, hogy Bruszillov, az orosz fővezér több, mint félmillió emberrel áll a Luck-oknai vonalon és hogy eddig már negyedmillió hadifoglyot, meg négyszáz ágyút zsákmányolt. Hogy a franciák jóvoltából az oroszoknak ki-

meríthetetlen arzenálja van ott és hogy az ellenség ott kapja meg a halálos csapást.

— Halálosat... Azt kap Simay Balázs is... —
Az arca még fehérebb lett és világosszürke szemében a
rémület fekete színe keveredett. — Hátha... már ka-
pott is... Hátha... már nem is él...

Kopogtattak. Szuhomlinov Péter Alexejev lépett a
szobába.

Csinos, de nagyon nőies férfi volt. Fiatal, alig pár
évvel idősebb Dinánál. Fényes, aranytól, rendjelektől
csillogó fehér ezredesi uniformisban. Szőke arcán nem
látszott boldogság vagy meghatottság, csak valami
kedves derű. Mintha nem a menyasszonyához nyitott
volna be pár perccel az esküvő előtt, hanem egy jó
pajtásához, akivel minden nap találkozik. Szerette
Dinát. De nem volt szerelmes bele. Szerelmes, a moszk-
vai színház egyik kis színésznőjébe volt. Már évek
óta. De azt nem vehette feleségül, Dinát meg, mióta
az esze nyílni kezdett, a menyasszonyának tekintette.
Dina is úgy nőtt fel, hogy annak tartotta magát és
mert tudta, hogy Dinával szép, harmónikus, nyugodt
élete lesz, szép gyerekeik lesznek, hát a szerelme elle-
nére is szívesen gondolt erre a napra. Már előre úgy
rendezkedett be, hogy egyik kör ne zavarja majd a má-
sikát. Dina lesz a feleség, akivel pompázik, akivel szere-
pel, aki szép gyerekekkel ajándékozza meg, aki viselni
fogja a legendás családi ékszereket, Barbara meg, a
kis francia származású színésznő, a rejtett öröm. Dina
az óriási családi palotában fog lakni, egy emelettel fel-
jebb, mint öreg szülei, Barbara pedig a Moszkova part-
ján levő csöppnyi kis palotában, ahol ő naponta meg-

látogatja. Dina nem fog tudni Barbaráról, de Barbara ismeri Dinát. Nemcsak, mert ő sokat mesélt neki róla, hanem, mert sokszor tapsoltak is együtt Barbarának. Igazán kellemes élet vár rá. A legszebb felesége lesz, a legezüstszőkébb hajú, legszürkébb szemű asszony és a barátnője a legfeketébb szemű, legédesebb francia lány. Dinát a szépségéért és a gyerekekért elhalmozza majd mindennel és olyan fényt varázsol köréje, amelyen még ebben az északi Bizáncban is ritka. Barbarát pedig a gazdagságon kívül szerelemben fürdeti, hogy kárpótolja minden más férfi imádatának elvesztéseért.

— Milyen szép — mondta őszinte elismeréssel.
— Mint a tündérek az Ural szakadékaiban.

— Maga pedig olyan fényes, mintha legalább is valamelyik nagyhercegnőt és nem egy szegény hontalan lengyel grófkisasszonyt vezetne oltárhoz.

Szuhomlinov hódolattal kezet csókolt.

— Nem szegény és nem hontalan. Mert, aki ilyen szép, az ki nem fejezhetően gazdag és mert én a fel-dúlt hazájáért egy békés új hazát adok. Olyant, amelyben — remélem — legalább is olyan boldog lesz, mint a régiben.

— A régi... — susogta a lány. És lelkében, mint a tenger, hullámszani kezdtek az emlékek. A huszonkét év, amit Pokaszcevozóban töltött és a három hét, amit Simayval töltött ott.

Jó lett volna leülni most és jó lett volna kicsit visszaidézni ezeket az emlékeket. De nem lehetett. Suzhomlinov megfogta a karját.

— Anyám szeretne megáldani bennünket.

— Mehetünk — mondta csendesesen Dina és a pokaszczevói édes emlékek elmerülnek a kötelességbe.

Hotel Budapest.

— Ha volna minálunk ilyen sokáig nappal és dolgoznánk ilyen sokat, lennénk egész ország milliomos, — jelentette ki Barankovics egyik este úgy kilenc körül, amikor még teljes nappali világosságban dolgoztak az udvaron.

— És nem lenne villanyszámlánk — mondta Kelemen. — Az éjjel — mert a vacsora kissé megfeküdte a gyomromat, — már két órakor olyan világosban sétáltam, mint otthon reggel hétkor.

— Jó hely, derék hely, különösen, hogy kaptunk már meg lénungot is — örvendett a kis ember. — Van dohanyka ... cigariéska ... — és mint egy gyerek, boldogan megveregette a mellét, ahol ócska bádogdobozban tartotta a ma vásárolt cigarettát.

— Holnap jó ebéd lesz — élvezett már előre Kovács, aki pár nap óta a munka hatása képen jókedvű volt. — Már úgy utálok a pacalt, meg a tüdőt, hogy hányingerem van, ha rágondolok.

— Csaplak tégedet agyon, ha mersz emlegetni pacal. Mára láttam, milyen disznóság van pacalban benne. Egy asszony cipelte itt, Hotel Budapest előtt, úgy ahogy marhabul vették ki és egy disznó tatár hátul levágta neki egy darab. Ajaj! Mi minden folyta belőle ki. Az asszony lett dühös és vágta fejéhez bozontos tatárnak az egész. Végigcsurgott arcán minden.

Ne emlegesd hát pacal, mert fogok mingyárt kiadni
finom vizapaprikás.

— Amelyen nem volt paprika.

— Azért volta finom. Volta benne paradicsom.

Az is van piros.

— Amit Miska úgy lopott a szomszéd kertből.

— Van annál jobb. Nem kerülté pénzbe.

— Wir sind schon fertig! — kiáltotta át az udvar
másik végéről a német főhadnagy, aki négy köz-
legénnyel kuglibabákat faragott dél óta.

— Das ist schön — recsegte vissza Barankovics.

— Wir sind auch fertig — és félredobta a nehéz dön-
gölöt, amellyel Kelemen és Kovács segítségével szintén
dél óta az új kuglipálya földjét döngölte.

Azután megkezdődött a kuglizás. Igaz, a golyók
nem gurultak olyan jól, mint a hűvös falusi meg kis-
városi vendéglőkben, vagy a budai kiskorcsmákban,
hiszen nem esztergályozták, hanem csak úgy, szemmel
méregetve bicskával faragták őket gömbölyűre. De itt
Ázsiában a Hotel Budapest új kuglizópályáján jó volt
ez is. Ha kissé dőcögve is, de azért elgurultak és Ba-
rankovics az első dobásra, ha nem is kilencet, de ötöt
ütött vele.

— Aki először taszigálja kilenc — hangoskodtt
boldog izgalommal — az fizeti mindenkinek egy krigli
sör.

— Csaplak téged agyon, ha mersz emlegeini sör
— utánozta Kovács Barankovicsot. — Ebben vacak
országban van nincs sör, csak van vulki, azt pedig
igya meg fene.

A legénység természetesen fősorakozott a kugli-

pálya mellé. Legelől Miska, aki odahaza a vasárnapi kuglicsaták matadorja volt. Szinte a nyála csorgott, hogy kezébe kaphassa a golyót és kivághassa azt a rongyos kilencet... esetleg.

Most jött haza Simay. Mellette a muszka őr a nyár ellenére két arasznyi magas báránybőrkuccsában és Ambrus, az öreg tizedes. Ambrus a halászszerzőmókat, Simay a halászsákmányt hozta. Piros seelyem függönyszinórból ügyetlenül készített szatyorban vagy tíz különféle fajtájú és nagyságú halat. Volt közte a három szép lazacon kívül olyanféle lapos is, mint a merlán, olyan karcsú és hosszú, mint az angolna, olyan ezüstös pikkelyű, mint a süllő és olyan hosszúhajusú, pikkelytelen, mint a harcsa. De ki tudta, hogy mi a nevük?

Mikor Barankovics meglátta, meg is kérdezte kissé gyanakodva:

— Mond kamerád, halak között nincs van úgy, mint gombák között?

— Nem értem.

— Hát úgy — magyarázta — hogy nem egyik van bolond, másik okos?

Ezen azután elnevettek percekig.

Tíz óra után, amikor a nap végre mégis csak lebukott az Isim mögött, hogy éjfél után egy körül majdnem ugyanott felbukkanjon, abbahagyták a kuglizást. Akkor a legények egy része foglalta el a pályát, a tiszték meg leültek a ma összeácsolt kertiszékekre a Hotel Budapest márványfeljárója elé. És beszélgettek. Kicsit otthonról is, de legtöbbit arról, hogyan, mit csinálnak holnap, hogy az otthonuk, a jövő életük

minél kellemesebb, kényelmesebb, jobb legyen. Mert most ez a legfontosabb. Mindent megtenni ezért az új otthonért, hiszen talán évekig, de legjobb esetben hónapokig itt kell élniök. Ez a munka, ez a nagy igyekezet kicsit olyan is volt, mint egy új honalapítás. Mindenki mindent meg akart tenni érte, mindenki mindent meg akart tanulni az érdekében, hiszen a saját és a közösség célját szolgálta. Kelemen például már remekül kezelte a fűrész, gyalut, kalapácsot, Kovács kitisztította az egész tavat és tőkélyre vitte a fávágást, a német tiszták versenyt ástak, gereblyéztek a legénységgel és néhány somogyi fiú, aki pedig azelőtt csak kapát, kaszát forgatott, úgy használta a tűt meg az ollót, mint egy szabó.

A kis köztársaság, amelyben tökéletes volt az egyetértés, és állandó a jókedv, a csipkelődés, ilyenformán szépen fejlődött, gyarapodott és egy hónappal elfoglalása után, teljesen rendezett, lakályos volt. A szobák kimeszelve, kifogástalan ablakokkal ragyogtak a napon, a lépcsők tisztára súrolva, a bútoron, ajtón, nyoma sem volt piszoknak, pornak. Miska, aki Simay mellett az egész háború alatt a legénység „fehérenemű ügyeit“ inézte és akit éppen ezért „hajuszos madámnak“ is neveztek, most az egész háztartás fehérenemű ügyeit magára vállalta és úgy rendbe tartotta az öcskából készült új holmit, olyan szépen glédába sorakoztatta őket, hogy öröm volt nézni. Igaz, ebben az is segítségére volt, hogy Pokaszczewóban Katjának segített párszor seregszemlét tartani és rendet teremteni a fehéreneműs szekrényben. Ahogy ott látta, itt is minden tisztí székény ajtajára cédulát szegezett, amelyen pon-

tosan lajstromozva volt a szekrényben levő ruhanemű és cipő, helyet hagyva az ezután jövőknek. Ugyanígy lajstrom készült a „háztartás“ fehérneműjéről is. Pontosan fel volt írva hány portörölő van és hány edénytörölő. Az összevágott függönyök ócska részéből padló meg lépcső felmosó lett, jobb részéből portörölő, még jobb részéből fehérnemű. Mint egy Harpagon őrizte ezt a kincset és ki nem adott addig egyetlen tiszta ruhát, amíg a szennyessel be nem számoltak neki. Igen, a szennyes . . . Ez volt a legsúlyosabb gond. A mosás . . . Minden munkát megtanultak, ami egy házban csak adódik, és mindent el is végeztek legalább olyan jól, mint egy egyetlen háziasszony vagy rosszul betanított cseléd, de a mosás nagyon nehezen ment. Schogy sem állott kezükben a ruha, amit bizony szappan nélkül nem is volt könnyű dolog úgy ahogy tisztába hozni. Mert szappan azután nem volt. Még mosakodásra sem. Azok a szappanfalatok, amit egyesek magukkal hoztak, már régen semmivé váltak és most már a borotválkozást is anélkül csinálták. Illetőleg nem csinálták, mert Barankovics egy nap kijelentette: — Nem vagyok marha lenyúzni enyém bőr. — Kezdték hát szépen szakállasodni. Ami, ha másért nem, azért jó volt, mert némileg kezdtek hasonlítani az őreikhez és a város férfinépéhez. A tatárokhoz, akiknek kis fején csak az orr hegye, meg a villogó patkányszem világított ki a szőrből, az oroszokhoz, akik csinbókos hajuk, rőttes dús szakálluk és bajuszuk mellé még bozonlos kucsmát is viseltek, a csuvaszokhoz, akik nyáron is állatbőrben jártak és a többi mindenféle férfifajtá-

hoz, akiknek legtöbbje soha életében sem borotválkozott.

Ott ültek az udvaron, jólesően füstölték az elég jó cigarettát és beszélgettek. Tele voltak tervvel, igyekezettel. Az első pár nap letörtsége, kedveltsége lefoszlott róluk és a csodásan berendezett emberi szervezet és lélek örök törvénye szerint a napi munka közben már versenyt fütyülték a pattogó bakanótákat, pihenés közben meg közismert vicceken nevettek.

A tó partján hangversenyt adtak a békák. Nagy, kövér, csúnyán kidülledt szemű, zebracsikos szarvasbékák, barnapettyes mocsári békák, ráncosbőrű erszényes békák, aprócska, kedves, sűrűn pislogó levelibékák, virítóan vöröshasú unkákat, bőgőhangú, csúf varangybékák, ormóttalan aránytalan hátsó lábú gypibékák és brekkegésükbe, vartyogásukba, ümmögésükbe, karattyolásukba itt-ott belehegedült, ciripelt, tritnyegett egy-egy örökké ráérő tücsök.

Az ég már bársonyosan, mélyen szürke volt. Nem lila és kék, mint idehaza, hanem olyanféle, mint a lengedező, sűrű füst. Éppen azért a csillagok csak homályosan, pislákolva világítottak és a hold is az örök vándor, nem fényes, hanem, mint a lump, sápadt, sárgás arccal bandukolt. Nem volt éjszaka, mert nem volt sötét, de nem volt nappal sem, mert nem volt világos. Valami meseszerű, opálos szürkesség volt, amelyben a távoli házak és a kert fái, meg a tó tompazöld tükre, partján a nyírfákkal és szomorúfűzfákkal olyanféle volt, mint egy tündérmese elvarázsoltt, álomszerű díszlete.

Már nem beszélgettek... Mindenki hallgatott. Nézte a varázslatos estét, azután elbódulva, megtermékenyítve önmagába fordult és nézte a még varázslatosabb világot, amely az emberi lélekben van. Amely néha hosszú hónapok, évek során át is alszik, de amely azután, ha valamitől fölébred, szédületes dolgokat mutat. Ebben a világban nincsen távolság és idő, lehetlenség és képtelenség. Ebben egyetlen szempillantás alatt millió kilométeres repülési lehetőség van és eleven valósággá, megfogható testté válik a legvalószínűlenebb mese, a legfantasztikusabb délibáb, a legelképzelhetlenebb álom. Nézték ezt a világot, álltak a partján és kimondhatatlanul fájt a szívük. S amikor az érzésektől, a gondolatoktól, a rájuk súlyosodó semmitől már mindenkinek szinte álomszerűen nehéz volt a lelke, és a szíve, az idegei meg, mint a pókhálószálak a fák ágai között, remegtek valamitől... a jó Isten a megmondhatója mitől... akkor hátrább, a kert mélyén, halkán, szomorún felcsendült egy nóta... Nem Saljapin énekelte, a kíséret sem volt operai, de magyar nóta volt... Az ázsiai pusztaságon szólt... Négyezer kilométerre a hazától, az otthonától, a gyerektől, mindentől, ami édes, drága, gyönyörű, felejthetetlen és pótolhatatlan. Szállt a dal, mindig több és több hang vegyült bele, a harmonika, mint védő takaró, ölelte körül, támasztotta meg és a vágó és szomorúság úgy lebegett körülötte, mint egy zászló.

A tiszték ültek, elborult a szemük, összeszorult a szívük, szárazra szikkadt a szájuk és a fejük... a jó ég tudja hogyan és miért... a tenyerükbe billent.

Magdolna.

Kovácsné, mikor a kiewi postabélyegzőt viselő levélből megtudta, hogy az ura hadifogságba került, első érzése megkönnyebbülés volt, a második pedig, amikor észrevelte magán a megkönnyebbülést... szégyenkezés.

Leült a nappali szoba virágokkal díszített sarkába, ahol két személyes uzsonnateríték állott és újra elolvasta a sebtiben megírt gyűrött, piszkos levelet.

Életem!

Elfogtak. Hogy hová visznek, nem tudom. A szörnyű élményektől olyan halálosan kimerült vagyok, hogy nem is törődöm vele. Semmi sem érdekel a világból, csak Te... Ha tudnám, hogy gondolsz rám és a távolságon meg időn túl legalább részben megmaradtam benned annak, aki voltam, játszva viselnék mindent. Még a szibériai ölbányákat is. Ha azonban idegen lettem Neked... nem kívánok élni.

Sajnos, most hónapokig nem hallhatok Rólad, hiszen, amíg címet nem adhatok, Te sem írhatasz.

Május 3-i keltezésű lapod boldoggá tett. Pedig olyan keveset írtál magadról. Az említett hosszú levelet azonban, sajnos, nem kaptam meg.

Isten veled, életem... Ahonnan lehet, írok. Gondolj rám, aki halálosan boldogtalan vagyok, mert nem tudom, mikor ölelhetlek.

Miklós.

— Szegény... — ömlött el benne langyosan a részvét. És el kezdett gondolkozni, hogyan is eshetett meg, hogy ilyen messze került az urától. Hiszen olyan

sok férfi közül választotta. Anyyira szerelte. Olyan soká várt rá. Olyan boldog volt vele. Olyan színes, lobogó volt a szerelmük. És olyan egyformán a porig sujtotta mind a kettőjüket a háború.

Úgy emlékszik annak az időnek minden mozzanatára, mintha tükörből látná. Az ura akkoriban már napok, sőt helyesebben, a szerajevói merénylet óta sokat tépelődött. Lehet, a hisztorikus szemével nézte a dolgokat és így a mult tanulságai alapján látta, hogy ebből az eseményből okvetlen háborút kovácsolnak azok, akiknek érdekében áll. — Meglátod -- mondta akkor — bele fognak bennünket kényszeríteni a háborúba. — Azután maga elé meredt, az arca megkövült, szeme elváltozott és nem hallotta, hogy szólt hozzá. Egyszerre csak hirtelen felugrott, átkapta őt és úgy magához szorította, hogy a bordái majdnem összetörttek. Ölelte, csókolta, összetépte a ruháit, szinte a húst is leszedte a csontjairól. — Ne haragudj! — lihegte — és szeress...! szeress...!! mert nekem egy egész életrevaló szerelmet kell most kiszereznem magamból. Ha elmegyek... érzem... tudom... nem jövök vissza többé. — És csókolta, ölelte, szerette majdnem az ájulásig.

Július 25-én délután is így volt... Neki fáj a feje és a testét, mintha kerékbe törték volna. Már hat óra felé járt az idő, de nem volt ereje felkelni. Feküdtek egymás mellett a lesötétített, lezárt ablakú szobában, mert rekkenő volt a meleg. — Olvass valamit — kérte az urát. — Verseket... Szép balkan Áltól talán elesítul a fejemben a fájás. — Miklós felkelt és felhúzta a redőnyt. De nem jött vissza. Állt az ablaknál.

Soká... Csendben... Rettenetes csendben .. — Mi az? Mit csinálsz? — kérdezte tőle. — Olvasok... — mondta valami soha-soha nem hallott rekedt, fakó hangon. Erre ő is felugrott és hozzászaladt.

Az ucca tulsó oldalán nagy csoportosulás volt. Egy plakát előtt. Vagy harminc ember.

— *Mozgósítási parancs!* — ordították a betűk.

Ettől a két szótól az ő szívéből kiszaladt a vér. Mind... És a feje, mintha hirtelen egy mozdony indult volna meg benne, zúgni, zakatolni kezdett. Tagjai elzsibbadtak a félelemtől és a szeme előtt fekete zászlót lobogtatott a rémület. Elájult.

Miklós másnap reggel bevonult az ezredéhez, egy hét mulva pedig a határon volt.

Két esztendővel ezelőtt... Pontosan két esztendővel...

Az első idő rosszabb volt, mint a pokol. Nem mozdult ki a lakásából, folyton sírt. Hívta az urát és átkozott mindent, mindenkit, akinek köze volt az elszakadásukhoz. Azután a tompaság, a beletörődés időszak következett... Nem érdekelt semmi, csak a posta. Állandóan azt leste és minden nap írt az urának. Végnélküli leveleket. Forrókat, szerelmeseket. Azután kissé hűvösebbeket. Egyszer csak, egyik nap nem írt. Azután egy másik nap is kimaradt. Nem is várta már úgy a postát és ha kapott, nem tépte fel ideges türelmetlenséggel. Órák multak el, és nem gondolt a harctérre. Végezte a dolgát az iskolában és a kórházban. Az egész napja ki volt töltve. Néha már keveset szórakozott is. Elment egy-egy teára, néha színházba, vacsorára. A férfiak szépeket mondtak neki. **A**

kórházban is, társaságban is. Eleinte csak örült neki, később már kívánta. Ettől megijedt. De azután megnyugtatta magát. — Hiszen csak huszonhárom esztendő vagyok — gondolta — és abban még semmi rossz nincs, ha egy-egy bóknak örülök. Ezzel az örömmel együtt azonban kezdett benne megmozdulni, felébredni a vágy is. Vágyott valaki után. — Nem csalom meg az uramat — gondolta — és küzdött a vágy ellen... Ebben az időben került össze Balogh Istvánnal. Három nap alatt beleszeretett. Ugy érezte halálosan. És egy hét után neki adta magát. Ebben a forró viharban szinte teljesen elfelejtette Miklóst. Olyan távolinak tűnt neki, mint valami régi emlék. Mikor a szabadsága letelt, Balogh István is elment. Fájt neki, de döbbenet látta, hogy nem túlságosan. Azután... jött a másik férfi... A harmadik... A negyedik... Néha felködlött benne a kérdés: — rossz lettem? Elzüllöttem? — De megnyugtatta magát, hogy... nem. Hiszen, amíg volt mellette valaki, még ha nem is szerette nagyon, nem nézett más férfire. De nem tudott... nem bírt... egyedül maradni... Nappal keményen dolgozott, kellett is, akart is, hiszen az édesanyját is segítette, de az estéit, a szabad óráit, a vásár- és ünnepnapjait nem bírta és bírja egyedül tölteni. Kell, hogy legyen mellette valaki, aki jó hozzá, törődik vele, megsimogatja, apró örömöket szerez neki. Hiszen két karácsony, két húsvét, két pünkösöd mult el, mióta Miklós elment. Két hosszú... hosszú esztendő.

Nézte a levelet. A kemény betűket, amelyeket az ura, ceruzával, sebliben vetett papírra és kereste mögöttük, szerette volna mögöttük megtalálni, meglátni

az arcát. De nem látta, nem találta. A vonásai elmosódtak, a kifejezésére nem emlékezett, a szája rajzát elfelejtette és a szeméről nem tudta, hogy mi a több benne: a kék-e vagy a szürke?

Az utóbbi időben nagyon sokszor gondolt rá, mi lesz, ha vége lesz a háborúnak? Ha Miklós hazakerül? Hogyan áll szembe vele? Legyen őszinte hozzá? Mondja el neki, hogy megcsalta? Próbálja megmagyarázni neki, hogy soha, soha nem tántorodott volna meg, ha mellette marad, de ahhoz gyenge, esendő volt, hogy akkor se tántorodjon meg, amikor nincs mellette. Elfogadja Miklós ezt az érvet? Megbocsát neki? Vagy elvállik? Jobb is, ha elvállik, hiszen ő nem szereti már. Csak sajnálja. Mondhatatlanul sajnálja, hogy az élete így derékba törött. Hogy ez a forgószeél mindkettőjüket elsodorta. Miklóst egy idegen világba, őt idegen férfiak karjaiba. Tehetnek ők erről? Okai ők ennek? Ők éltek a rendes, boldog kis emberi életüket, miért nem hagyták őket, hogy tovább éljék. Végig... Vagy ne szóljon neki, ha hazajön és próbálja meg összedrótózni azt, ami eltörött? Az életüket? A szerelmüket? Az elsőt talán... talán lehetne még. De a másodikat... nem... Az benne örökre meghalt és nem támad fel soha.

Ujra a levelet nézte

Fogoly lett... vizik a jó ég tudja merre, hova. Szegény. De hátha így jobb. Abból a szempontból mindenesetre jobb, hogy már nem történik baja. Most már nem. Így, mint fogoly, valahol Országország belsőjében kivárja a háború végét, azután hazajön. — Megkönnyebbülten felsóhajtott. — Addig neki is lesz

ideje eldönteni, mit csináljon, mit mondjon neki. Hallgasson-e vagy bevalljon mindent.

Kint megszólalt a csengő.

Letette a levelet és a tükörhöz lépett. Megigazította a haját és a puderral végigsimított az arcán.

Naplótöredék.

Kelemen a naplóját írta. Minden nap megújuló kedvvel és igyekezettel. Elhatározta, hogy életükön kívül környezetükről, a velük összeköttetésben levő emberekről, a városról, az európai embernek sok szempontból egészen különös világról is beszámol, és ha egyszer hazakerül, talán... könyvet is ír majd belőle.

Hogy ezt a célt minél könnyebben megvalósíthassa, mindjárt az elején rendszert állított fel. Naponta csak az eseményeket írta meg, a végzett munkáról számolt be, vagy valamelyikét azoknak a kedélyes történeteknek mondta el, amelyek állandóan adódtak a tisztek és a legénység között. Vasárnap azonban, amikor teljes munkaszünet volt, és a közös ima után mindenki azt csinálta, amihez kedvet érzett, hosszabb írásba fogott. Önmagáról, a gondolatairól, jövő terveiről, felesége, fia utáni vágyáról, a Hotel Budapest lakóinak belső életéről, az ezer babonától, sötét elmaradottságtól lenyűgözött nép szokásairól, lelki beállítottságáról és mindenről, ami megfogta, érdekelte és amihez hozzáférhetett.

Ezt tette ezen a szeptember közepi vasárnapon is. Az idő már jócskán hűvös volt, úgy hogy a nagy cse-

répkályhákban vígan pallogott a tűz. Simay egy francia könyvvel, amit egy zsbárustól vásárolt, feküdt az ágyán, Kovács meg Barankovics pedig ferblizett. Tegnap készült el a csomag kártya, amelyen négyen dolgoztak hetekig, de ami olyan szépen sikerült, hogy akár díjat nyerhetnének vele.

Csomagolópapírokból készítették úgy, hogy négyrét csomagolópapírost halból készült enyvvel összeragasztottak. Hogy hólyagos ne legyen, tökéletesen kisimogatták és megpréselték és amikor megszáradt, kártyanagyságúra összevagdalták. A figurákat Kovács rajzolta tussal és színes ceruzával. Már a legénység is, aki eddig csak kockázott, gombozott, golyózott, és más ilyen hasonló játékot játszott, neki állt a papírragasztásnak. Kovácsot mulattatta a nagy igyekezet, bár az ő bőre, illetőleg ideje rovására ment a dolog, mert őt fogják megkérni, hogy megrajzolja. Természetesen megteszi. Mint ahogy Simay is nekiállt és Kelemennel szerkesztelt egy magyar-orosz nyelvtant a legszükségesebb kétszáz szóval a legénység részére. Kidolgoztak ezenkívül egy tantervet, napi két órai tanítási idővel. Kovács magyar nyelvet és történelmet tanít, Simay hadászatot és orosz nyelvet, Kelemen frást, mértant és számtant, Barankovics földrajzot és humort. Hogy a humor óra lett a legkedveltebb, magától értetődik. A legények úgy várják, mint a gyerekek a cukrot és olyan viharos nevetéssel díjazták a legrégebb és ismert vicceket is, hogy a legünnepeltebb pesti komikus is büszke lehetne rá. Természetes, hogy a napi torna sem marad el. Azt őrmester úr Dömötör vezényli reg-

gelenkint a Hotel Budapest előtti tisztáson olyan hangon, hogy az ablakok is remegnek belé.

Különben is a kis köztársaság egész belső rendje teljesen kialakult. A legénység hét órakor kel, a tónál mosdik és fél nyolctól kilencig tornázik meg gyakorlatozik. Kilenctől tízig pihenő és reggei, azután munka délig. Ki-ki azt végzi, ami kötelessége. Egyórákor ebéd. Kettőig pihenő. Kettőtől négyig tanulás. Négy után szünet.

Az őszi nap fáradt, ezüstös fénnel, mint egy nyelről leszakadt lampion, lebegett a mezítelen ágú platanok fölött. A fiúk egy része kint járkált, pipázott, cigarettázott a kertben, meg mint a jó gazda, gondolkozva állott a szépen fölászott és gereblyézett ágyások szélén, hogy mit és hova is rakjon be a tavasszal, másik része meg a legénységi ebédlő nagy asztalánál ült és beszélgetett vagy valami társasjátékot játszott.

Kelemen pedig írt.

Vasárnap, 1916. szeptember 17.

Körülbelül két és fél hónapja élek fél elzártságban e között a furesa nép között és napról-napra nagyobb érdeklődéssel, sokszor megilletődéssel nézem, figyelem életmegnyilvánulásait, különös lelke megnyilatkozásait. Szabad időmben sokat gondolkodom rajta, hogy mi minden játszott és játszhatott közre egészen sajátos lénye kialakulásában.

Ugy vélem, elsősorban a természeti adottságok. A határtalan tér, a lélekölő egyformaság, a változatlan síkság, a végtelen távolság, amelyeket napokra sem szakít meg sem falu, sem tanya. Ezek okozzák azt, hogy sem pontos térszemléletük, sem

időfogalmuk nincs. Itt mindennek a megérzése és érzékeltetése a mérhetetlenbe veszett. Az orosz ezt a szót: terjedelem... nem ismeri. Az ő számára minden határtalan. Csak elképzelhetetlen nagyság van. Végtelen tér, amelynek egyik részén áll, és amelyen, ha bármerre is indulna, élete végéig mchetne rajta még sem érné végét. Nincs időérzéke sem. Többször kipróbáltam már, teljesen képtelen pontosan meghatározni az időt. Az alsóbb osztályok tudatában a tegnapi teljesen összefolyik a tegnapelőttel és a tavalyi év az öt év előttel. Például fogalmuk sincsen róla, hogy a háború mióta tart. Azt mondják: régen... De az időérzék nem sokkal jobb az intelligens osztálynál sem. Az inspicáló hadnagy, akinek naponkint pontos időben kellene jönnie és ellenőriznie a tábor, néha reggel kilenckor jön, néha délben. S mert szeret diskurálni és örül, ha rossz francia nyelvtudását kissé javíthatja, hosszasan elbeszélget és elkésik a másik tábor ellenőrzéséről, ahová pedig szintén pontosan kellene érkeznie. Ilyenformán naponta legalább két tábor marad ellenőrzés nélkül.

Ez a harmadik év körüli férj, aki civil életében bíró Omszkban, megfigyelésem főtárgya. Még nem történt meg, hogy két alkalommal egymásután egy és ugyanaz lett volna bármiről is a véleménye. Egyszer meg van győződve, hogy a háború nagyon rövid idő alatt befejeződik és csak orosz győzelemmel végződhet, máskor meg, hogy még hosszú ideig tart és inkább a központi hatalmak nyerik meg.

Barankovics, aki úton-útfélen mindenkivel szó-

ba áll és mindenkivel remekül megérteti magát, szintén hasonló megfigyeléseket tett. Kovács pedig, aki mint történész, nagyon jól ismeri Oroszország történelmét, azt mondja, hogy Oroszország ennek a gyorsan változó, hamra csüggedő, a való élettel szemben egész tehetetlenül álló, végtelen könnyen és gyorsan befolyásolható népének köszönheti, hogy annyi erkölcsi csőd és bukás érte, mint talán egyetlen más országot sem.

Erről beszélnek különben és erről sírnak az orosz írók legkiválóbbjai is. Turgenyev, Puskin, Csehov, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Mereskovszkij és a többiek. Hogy ez a különben rengeteg kiválósággal felruházott nép, azért nem tudja elfoglalni méltó helyét a népek ranglistáján, mert örök gyermek, mindenben beleún, álmodozó, csüggedő és főként... fatalista. Ezek közül egyetlen egy sem hiszi, hogy bármit is elérhet a saját akaratából, szorgalmából, ha az Isten akarata ellen van. Éppen ezért rá is hagy mindent Istenre.

Isten... Nincs nép a világon, de nem is volt, amely jobban megsemmisülne Isten előtt és amely több időt és nagyobb áhítatban töltene imádsággal, mint ez. Odahaza, de Német, Olasz, Franciaországban is megfigyeltem, hogy a templomok látogatói hogyan oszlanak meg. A férfiak száma az asszonyokéhoz arányítva sehol sem éri el a 40 százalékot. Itt másként van. A férfiak éppen olyan szorgalmasan járnak templomba, éppen olyan hittel imádkoznak, éppen olyan süket alázattal borulnak le az ikonok előtt, éppen olyan töredelmes bűnbánattal vallják magukat bűnösöknek, mint az asszonyok.

S az arcuk... 'Aki nem látott orosz imádkozni, nem tudja, mi az igazi áhitat.

A múlt héten figyeltem meg egy ilyen jelenetet a Szent Kereszt Fölmagasztaltatásának templomában. A templom az Isim egyik ládja mellett állt és jobbra az alsóbb néposztály látogatja. Ennek ellenére olyan fényes, mint nálunk egy-egy nagy búcsújáró-hely temploma. Tele van ragyogó ikonnal, ereklyével, szentéletű pópák viselte miseruhával, márvány és ezüst, meg ezüstözött lapokkal, amelyen az ajándékozó neve áll a hála szavai mellett. Száz és száz gyertya ég, mert ha a muzsiknak nincs is betevő falatja, a heti gyertyát előkeríti a föld alól is. Arany, ezüst láncok, fejdíszek, csattok, pénzfűzerek lógnak mindenfelé és azt mondják, sohasem történik meg, hogy egyetlen egy is elveszen, mert azt, aki Istent megrabolja, maga a nép verné agyon.

Itt láttam az egyik oltár mellett egy öreg muzsikot, aki figyelmemet az első pillanatban megragadta. Szemét az oltárra emelve térdelt, három összefogott ujjával homlokát, vállát, mellét érintette és leírhatatlan vágygal, hittel, fájdalommal dadogta: Gosz podi pomiluj... Gosz podi pomiluj... Azután homlokát az oltár lépcsőjére tette és a poros deszkát csókolva susogta újra: Uram irgalmazz nekem, Uram irgalmazz nekem...

Később a templomon kívül megszólítottam ezt az embert és hiányos orosz tudásommal próbáltam valamit kihámozni belőle. Elmondta, hogy ő látja Istent. De nemcsak ő. Sokan... Mindenki, aki... nagyon tud imádkozni. Mert Isten mindenkinek megjelenik, aki érdemes erre és mindenkiért kész

csodát is tenni. Ő érte már tett. A feleségéért is. Ugyan az ő mindenhatóságának ez olyan semmi. És amikor megkérdeztem, hogy mostani könyörgésében mit kért Istentől, egészen meglepően felelt: ... „A bocsánatát kértem minden orosz részére a háború miatt.“ — Tehát te azt hiszed, hogy az orosz nép a háború oka? — faggattam tovább. — „Mind-egy, hogy ki a zoka. A háború minden nap megsebzti Krisztus szívét és nekünk imádkozni kell, hogy kisebb legyen a szenvedése.“

Olvasni nem tudnak, de az evangéliumnak nem egy részét hibátlanul ismerik, mert sohasem fáradnak el hallgatásába és mert egymásközött is nagyon sokszor beszélnek róla.

Az öreg megkérdezte tőlem, miért akarom tudni ezeket a dolgokat? Azt feleltem, mert én is ismerem és szeretem az evangéliumot. Hogyan felragyogott az arca. Homályos, öreg szemében lámpa gyulladt és a szája remegett. „És megtennéd, hogy beszélsz nekem néha Krisztusról? Te bizonyly sokat tudsz róla, hiszen te nagy úr vagy.“ Azóta mindennap eljön, alázatosan vár és én mindennap elmondok neki valamit az evangéliumból.

Ebből a mély vallásosságból adódik, hogy az orosz mondhatatlanul irgalmas szívű. Nincs olyan szegény muzsik, aki utolsó falatját is oda nem adná, ha Krisztus nevében kéri tőle. Gyúmolit minden beteget, minden szerencsétlent, megaláztatot és sorsüldözöttet. Hozzánk is, de a többi táborba is nagyon sokan járnak és ezer apró ajándékot hoznak. Gyümölcsöt, süteményt, kis búrányt, kutyát, csirkét, sajtot, túrót, erjesztett tejet, primitív, sajátmaguk

készítette tárgyat, dolányt, és Isten őrizz, hogy az ember visszautasítsa. Halálisan elszomorodnának.

Eddig jutott Kelemen főhadnagy a naplójrásban, amikor Barankovics harsogó hangon rákiabált.

— Hagyd abba ostoba írka-fírka. Jön vendég.

Kelemen kinézett az ablakon.

Iljanov jött, a hadnagy. Ellenőrizni és franciául társalogni.

Bécsi randevú.

Simay órák óta járt a kertben föl-alá. Fejét lehajtotta, kezét köpenye zsebébe süllyesztette és hosszú léptekkel róttá az utat. Feje fölött a fák ága fehér volt a dértől és hideg, éles hangon muzsikált közöttük a szél.

És Simay mégis járkált. Pedig odabent kelleme- sen meleg volt a szoba és egész halom francia, orosz meg angol ujság várta. Máskor rendesen úgy csapott le ezekre az ujságokra, mint a héjja. Ma nem volt kíváncsi semmire. Járt... Egyforma léptekkel, egyforma ütemre. Ugy, mint akit valami belső erő kényszerít, vagy mint, aki ki akar járni magából valamit.

A kert és a park együtt tíz tizenkét deszjatin terjedelmű volt s most már szép, rendezett útjain órákig el lehetett járni anélkül, hogy az ember újra vissza-kerüljön az épület elé. Hát még ha akarta valaki, hogy ne kerüljön vissza. És Simay akarta. Nem akart, nem tudott volna most senkivel együtt lenni, közhelyeket hallani, gyerekségeken, meg buta vicceken nevetni,

esetleg unatkozni a többiekkel, vagy foglalkozni a tábor valamilyen mindennapi kérdésével. Pedig a világ legkötelességtudóbb embere volt, aki mindig, még betegesen is megfelelt annak, amit vártak tőle, vagy amit kiszabott magának.

Ma nem... Ma mindenki, minden terhére volt. Ugy érezte, még önmaga is terhére van önmagának. Mint olyan gyakran, azóta a júniusi nap óta, amikor az egyik orosz lapban Dina képét megpillantotta... Dináét fehér ruhában, fején magas, turbánszerű fátyollal, völegénye karjára támaszkodva... Az első pillanatban összeszorult, a másokban meg akkorára tárgult ettől a képtől a szíve, hogy nem akart megférni a bordái között. Mintha csak azért tárgult volna olyan nagyra, hogy legyen, amiben elfér a tehetetlen kétségbeesés, az égő féltékenység és a halálos szerelem.

A képet eltette... A szekrénye mélyére, a másik emlék mellé. A másik: egy zsebkendő. A pokaszcevíoi üvegházban, életének azon a legszebb napján ejtette el Dina és ő nem adta vissza neki. Sokszor megnézi a képet... Nem tudja, micsoda kényszer, de mintha űznél, kényszerítenél valami, hogy vegye elő és nézze... Hogy kínozza vele magát... Hogy verje véresre a szívét és ácsoljon keresztfát a szerelmének... Hogy rontsa el a nappalait és mérgezze meg az éjszakáit... Pedig már többször megfogadta, hogy nem nézi. Nem bírja megtartani... Elhatározta, hogy elégeti. Nagyobb bűnnek tartaná mindennél. Nézi hát, tépelődik, szenved, kínlódik, gyötrődik, takarkatja a sebé, fékezi a fantáziáját, oltogatja a féltékenységét... és nézi...

Mi van Dinával? Hol él? Boldog? Mellette az ura? Gondol még rá, vagy elfelejtette őt? Szeretné látni? Találkozni vele?

Kérdés, csupa kérdés és nincs rá felelet... Csupa marcangoló bizonytalanság és nincs rá magyarázat... Csupa kín és nincs rá orvosság...

Járt tovább az úton... Lába alatt sirt az őszi levél és feje felett a szürke levegőben feketén szállt egy varjú sereg. Nem látott, hallott semmit. A világ elsüllyedt körülötte és az elsüllyedő világban csak egy valami tartotta fenn: a fájdalom.

— Vajjon mit jelent az álom? — tépelődött. És apránként minden parányi részét, szavát, mozzanatát meglevenítve, élni kezdte az éjszakai álmát.

Pokaszczewóban volt. Gróf Zamojski kis barokk házikójában. Mondhatatlanul bús volt és Dina vigasztalta. Lány, édes hangján és közben simogatta az arcát meg a kezét.

— Ne búsuljon. Meglássa olyan hamar eltelik ez a kis idő. Maga szépen végzi a kötelességét, én még imádkozom, hogy semmi baj se érje. És ha mindennek vége lesz... igen... ha mindennek vége lesz... Bécsben találkozunk.

Olyan furcsán, elgondolkozva, szinte szenvedő arccal mondta azt,..... Bécsben.... Miért? Mi van e mögött? A révedezése, a szenvedő arca mögött. És mit jelent az,..... ha mindennek vége lesz... A háborút? Vagy egyebet is? De nem akarta megkérdezni. Ha akarja, megmondja Dina kérdés nélkül is. Azt kérdezte hát, amit kérdezhetett.

— Miért Bécsben? Miért nem itt vagy Pesten?

— Mert itt nem lehet. Nézze, itt minden össze-
dőlt és egyedül különben sem bírok itt maradni.

— És miért nincs itt a grófné?

— Hiszen itt van. — És megfogta a kezét és oda-
állt vele a tiszta fehér koporsóhoz.

A grófné feküdt benne. Lecsúkkolt szemmel, lilá-
val díszített szürke csipke ruhájában. Abban, amely-
ben utóljára látta.

— Egy gránát tette... -- susogta Dina. Becsa-
pott a szobájába és a légnyomás megölte szegénykét.
Ezért kell nekem elmenni innen.

— Hova megy?

A lány az ajkára tette ujját.

— Pszt... Azt ne kérdezze. Ne akarja tudni, hol?
merre járok? mit csinállok? mit élek át? Csak bízson
bennem... *Mindig bízson...* Bármilyen is történik. És
egyet ne felejtsem el. Azt... hogy Bécsben találkozunk.

Azután felébredt...

Még soha egyetlen egyszer sem álmodott Dinával.
Pedig hogyan szeretle volna, csak egy rövid pillanatra
látni és hallani a hangját. Nem sikerült. És az éjjel...
Ez a hosszú álom... Ez a *bécsi randevű*...

Miért éppen Bécs? Egyetlen szóval sem említették.
Beszéltek Budapestről, Párizsról, Berlinről, Rómáról,
még Krakóról, Varsóról is. Csak Bécsről nem. Miért
Bécsét említette? Az volt a különös, hogy amikor em-
lítette, ő messze túl az ablakon a havas kertben a
Stephans-Dóm tornyait látta. Elmosódón, sejtelmesen,
de látta. Előtte nagy havas mezőség volt, hepehupás
úttal, gödrökkel, telehányva szikladarabokkal és a
gödrök, szikladarabok között két ellentétes irányból

két lányom. Nem tudja miből, hogyan, de rögtön megérezte, hogy az egyik Dináé, a másik az övé.

Katona volt, mindíg megmosolyogta az ilyenfélét s az volt a véleménye, hogy álmokra csak költők és naív asszonyok adnak. Hogy az álom nem más, mint a nappali gondolatok, tépelődések folytatása. Testetlen beteljesedése a váagnak, reménynek... De ez az álom nem az, mert ő soha, legvakmerőbb, legvalószínűbb elképzelésében, legdúsabb fantáziálásában sem gondolt arra, hogy Dinával valaha is, valahogyan is... találkozhat. Ő búcsút vett tőle ott a kék szalón ajtajában... mindörökre... Tudta, hogy amikor férjhez megy, kötelességteljesítésből megy férjhez és ezzel egyben tudta azt is, hogy ugyancsak kötelességteljesítésből az ura mellett is marad. Miért gondolt volna akkor találkozásra? Mi értelme, célja lenne? Hiszen nekik így, ha Dina asszony már semmi közük sem lehet egymáshoz.

Ha ő tehát ezt ilyen jól tudja, és mindíg is így tudta, akkor az álom nem az ébrenlét gondolatainak a továbbgombolyítása. De mi hát? Érezte Dinát. A kezét. A bőre finomságát. A parfümjét. Hallotta a végtelenül szomorú hangját. *„Ne akarja tudni hol, merre járok, mit csinálok, mit élek át, csak bízzon bennem. Bármí történjék, bízzon...”* Milyen talányos szavak. Milyen világosak és milyen érthetetlenek. Ki fogja ezeket megmagyarázni?

És járt és nem látott a szürke égből, a deres kertből semmit, nem hallotta a varjúk káromását, csak Dinát látta, Dinát hallotta.

Vásár Petropavlovszkban.

A 44.000 lakosú Petropavlovszk olyan volt a vásár forgatagában, mintha egy mesebeli tenger néhány óriási körhullámával a messze vidék minden népét és minden áruját idehozta volna. Az Isim jegén és két partján levő vásártéren rengeteg minden volt abból, amit Kelet, Nyugat, Észak és Dél adhat. Keletről: Vladivosztkon, nyugatról: Moszkván, keresztül a Transszibériai vasút — a világnak ez a tízezer kilométeres vasútvonala hozta az árut. Ez a vasút úgy díszíti a majdnem 23 millió négyzetkilométeres gigászi birodalmat, mint egy fel nem becsülhető értékű ékszer.

Mert amíg ez a vasút meg nem épült, a roppant birodalom Uralon inneni része... aludt... A végtelen sivatagokon, a hét-nyolc hónapon keresztül befagyott folyókon télen a szán, nyáron a hajó volt a közlekedési eszköz. Hajókon, szekereken, egyes vidéken tevéken, kutya és rénszarvas, meg lovas szánakon fuvaroztak mindent. A gabonát, prémet, olajat, fát, nyersbőrt, szenet.

Most itt a vasút, amely az óriási testben megindította a vérkeringést és amely elhozza nemcsak a saját, hanem távoli országok termékeit és iparcikkait is. Keletről: selymet, porcellánt, ruházati cikkeket, kávé, fűszert, teát, nyugatról: a nyugati kultúra kincseit. A francia szépitőszerszám, parfüm, csipke, selyem mellett itt van az angol szövet és gyapotáru, a különféle fémdolgok és ezer mindenféle, ami itt Nyugat-Szibériában is szerves része már az életnek. Mert

hiába analfabéta a birodalom 180 millió lakójából 150 millió. Az érdeklődés, a vágy, a szemnek tetsző dolgok iránt még akkor is megvan, ha nem tudják használni vagy hasznát venni. Különösen megvan ez a nőben, aki ősi ösztönrel vágyódik a csinosítás, szépités után. Ez a vágy egyforma a lappnál és a fokföldinél, a petropavloszkinál és a newyorkinál. Csak a klíma és az értelem tesz különbséget, hogy melyik mennyit és mit rak magára.

Látszik ez a vásáron, ahol a tömegparfómtól a tömegselyemig minden megvan, de látszik az Ulica Velikoj Jekatyerinin, a város belső részének ezen a legfényesebb uccáján is, ahol a híres párizsi szabócégek és marseillei kozmetikai gyárak készítményei csillognak.

Az Isim jegén és partján egész uccasorok állanak gabonaszákokból. Itt nincs börze, ahol látatlanban vesznek és adnak, itt mindenki csak azt veszi meg és fizeti ki, amit megnézhet, megtapogathat. Százával, ezrével hevernek a különféle drága prémek, amit északról hoznak le és amelyen egyetlen egy sörétnyom nincsen. Ezeket az állatokat hálóval, csapdával ejtik el, vagy — a tengeralattjáró és a 42-es ágyúk századában még mindig az ősi módon — nyíllal.

Különösen a kóbor tatárok vadásznak így. Ezeknél a sajátmaguk faragta nyíl ma is halálos fegyver. Télen is csak lóháton, kistestű, nagyfejű, bozontos lovaik hátán, nagy fejér kuvaszaik kíséretében jönnek. Ezek éppen olyanok, mint a mi kuvaszaink.

Az osztyákok hosszú, keskeny rénszarvas vontaszáncái tetézve vannak hóval, vidra, coboly, pusztai és

sarki róka, meg mosómedve prémmei és mellette a saját maga készítette ormótlan csizmában, nyakig bőrbe öltözve áll a széles pofacsontú, sárgásbarna színű, kissé ferdeszájú vidrabőrkucesmás osztyák. Ezek ritkán hozzák magukkal asszonyaikat, leányaikat. Gyorsan megkötik az üzletet és mennek vissza az Irtis és Ob vidékén elterülő lápos, mocsaras hazájukba, amelyet rajtuk kívül senki sem ismer és talán évszázadok múlva sem fog ismerni. Ezek között a mocsarak között nincsen törvény, csak amelyet ők csinálnak és nincs úr, csak ők maguk. Itt ma is az ősállapotok szerint születnek, élnek, halnak az emberek és féltékenyen ügyelnek, hogy a világból az aranyon és ezüsten kívül semmi ne kerüljön hozzájuk. Mert bőreiket vagy cserélik vagy aranyért, ezüstért adják. A papírpénz nem érdekli őket. Aranyban és ezüstben azonban elfogadnak mindent. Soha szappant nem látott tenyerükön kicsit méregetik és utána, ha nem is ismerik, megkötik az üzletet. Arany . . . ezüst . . . nemes fém . . . Érték . . . Súlya van . . . Mindegy, hogy melyik országban verték, nem is baj, ha sokféle, annál szebb nyak és homlokú lesz belőle a lánynak, asszonynak. Mert ami arany és ezüst osztyák kézbe kerül, az soha nem kerül többé körforgalomba. Az odajut a többihez a fűzérbe, az alacsonyhomlokú, rövidnyakú, osztyák szépségekre és abban csak az gyönyörködik, akinek jussa van hozzá.

Az egyik téren tejes, sajtos, vajás bódék állanak. Ezek azok a helyek, amelyek európai szemmel nézve a legfuresábbak. A tejet ugyanis nem kannában, a vaját és sajtot nem tömbökben árulják itt, hanem min-

dent jéggé fogyasztva, rúdra fűzve, mint a peracet. A jéggé fagyott tej remek csemege. Egész nap lehet rágni, szopogatni. De fel is melegítik. Akkor az eredetinel sűrűbb és sárgább, szintén finom ízű folyadék lesz belőle.

A fagyott húst, halat fejszével vágják. A húsok nincsenek felaggatva, mint nálunk, hanem nagy bőrkökre dobálva hevernek és a kisebb darabokat úgy lapátolják, mint a répát vagy burgonyát

A vért, mint állati eleséget, porrá törve, vagy darabosan zsákokban, kosarakban árulják. Pokolian büzös.

Ezektől jó messze fekszenek a kínaiak selymesátrai. Ferdeszemű, copfos, apró emberkék kínálják itt éneklő, nyafogó hangon a csodaszép, sárkányos, virágos kínai selymet, amelyből egész ruhára való elfér egy tenyérben és amely sem nem gyűrődik, sem nem fakul.

A város apraja-nagyja a vásáron volt. A belső város elegáns női éppen úgy kint tolongtak a vásártelepen, mint a köznép asszonyai. Magasszárú, magas-sarkú, nagyon finom csizmát viseltek és a cobolytól a farkasbőr bundáig minden prém látható volt rajtuk. Kucsmaik, fejkötőik majdnem egész fejüket eltakarták és csak a hidegtől rózsásra csipett arcuk volt fődellen.

A Hotel Budapest tisztí lakói reggel óta szintén a vásáron voltak. Kijövetelüket tisztán Fjotr Iljanovnak köszönhatték, aki egyenként becsületszavukat vette, hogy nem fognak megszökni. Ez a kijövetel a francia órák vizontszolgálata volt. És gavalbóros vizont-

szolgálata, mert az 50.000 hadifogolyból, akik különféle helyeken, kaszárnnyákban, börtönökben, barakkokban és az erődítményben laktak, rajtuk kívül egyetlen egy sem volt a városban. Ami természetes is, hiszen a mindenfelől összesereglett, rengeteg nép között nagyon könnyen meg lehet lépni az őről és nagyon könnyen meg lehet szökni. Pjotr Iljanov csak azt kívánta még, hogy ne köpenyben menjenek ki, mert az elárulná őket és akkor kiderülne, hogy tőle kapták az engedélyt.

Bundába öltöztek hát. Simay már régebben vett egy rövid, viselt farkasbundát, amelyet különösen hálszatsnál tudott jól kihasználni. Barankovics ugyanakkor valami ismeretlen, csillogó bőrből készült, kissé kopott kaftánt vett, amelyben alacsony, zömök termetével, kerek fejével, villogó fekete szemével bárki tártárnak nézhette volna. Mikor a kaftánt az ószeresnél felpróbálta, tetszelegve megfordult a tükör előtt és a kis emberek ismert hiúságával állapította meg:

— Festek úgy, mint Dzsingiszkán.

— Az lehet, de hogy úgy nem festesz, mint Benczur Gyula, az bizonyos. — Hütötte le Kelemen, aki egy bekecsre alkudott.

Kovács, aki valami „eredetif“ akart venni, orosz bundát vett. Vastag, szintén kissé kopott, puha, barna bőrből, vállán, mellén, ujjain fekete bőrből készült dísszel.

A saját köpenyük itt, az irdatlan hidegben, a két haretéri tél után már nem sokat ért. Hogy ezeket a drága, de nélkülözhetetlen hoimikat megszerezhessék,

természetesen föl kellett áldozniok minden félretett pénzüket és megtakarított rubeljükét.

Most persze sajnálták, hogy nincsen pénzük, mert rengeleg olyan holmit láttak, amelyre, ha nem is volt szükségük, de nagy örömük lett volna benne.

Simay különösen egy régi, egyenes, japán kardot nézegetett fájó szívvel, amelynek pengéje meghajlításnál teljes kört adott és bronz hüvelye a legcsodásabb áttöréssel és domborművel készült. Kelemen meg néhány rizspapírra írt és festett kínai könyvet bámult. De mikor megtudta, hogy darabja 75 rubelbe kerül, rögtön leletta és lemondott róla.

Barankovicsnak nem voltak ilyen vágyai. Ő főként a nőket nézegette. Nemcsak most, máskor is. Nem volt szerelmes, mint Simay, nem volt felesége, akit szeretett, mint Kelemennek, így Kovácssal együtt, akit a feleségére való féltékenység egyáltalán nem akadályozott meg a legkülönbélebb nőügyekben, megállt a cukrászda előtt és a nőket bámulta.

— Majdnem olyan csinosak, mint odahaza a Váci-uccában — állapította meg Kovács megleléssel.

— Ja... ja... — pödörte a bajuszát Barankovics — különbség van csak annyi köztük, mint Petro-pavlovszk és Budapest közte van.

Már éppen hozzá akart kezdeni, hogy dicshimnusz zengjen a budapesti nők utólérhetetlen szépségéről, amikor a mellettük levő illatszerfárból kilépett egy nő. Magas, szélesvállú asszony, dúskeblű, darázs-derekű, fekete-sárga csikos tigrisbundában és azonos prémből készült kucsmája alatt sűrű fehér fátyolla!

amely szemén kívül egész arcát eltakarta. A bunda teljesen hozzásímult és nem úgy hatott, mint ruhadarab, hanem úgy, mint lénye, szerves része. Olyan volt benne, mint egy szép, fekete tigris. A szeme sárgásbarna volt, nagy, nedves fényű és olyan hosszú, sűrű pillák borultak rá, akár egy sátor.

— Azt a fűzfán rézangyal fütyülöd — csettintett az ujjával lelkesedetten Barankovics és pillanatnyi gondolkodás nélkül a nő után eredt.

— Bolond vagy — intette Kovács. — Ez török nő, vagy esetleg tatár és a háremőrök majd a fejedet veszik.

— Majd vigyázom fejemre rá. — És ment a nő után és éhes szemekkel bámulta még a bunda prémjén is átáruzkodó ringó csipőit és a lépéseknél kivillanó sárga csizmácskáit.

Percek óta ment már és még mindig nem volt alkalom rá, hogy megszólítsa. Most sajnálta csak, hogy nem uniformisban van az összes rendjeleivel. Először az uniformis mindig jobban tetszik a nőknek, másodszor ki a fene tudhatja, hogy ez a furcsa pikkelyes és nem jószagú bőr, nem ellenszenves-e neki?

— Bizonyosan valami gazdag tatárnak a felesége — elmélkedett, — aki ezen a csoda nőn kívül még pár tucat hasonló csoda nőt tart a háremében. És mondhatatlanul elkeseredett a földi javak és gyönyörök illetén igaztalan elosztása miatt.

Azután hirtelen összeszedte a bátorságát és az asszony mellé lépett.

— Madame — kezdte franciául — ön olyan gyö-

nyörű, hogy nem bírtam ellenállni a vágynak, hogy meg ne szólítsam.

A nőnek egyetlen szempillája se rebbent. Ment, mint aki nem lát, nem hall.

— Nem érti — gondolta és megismételte oroszul. Arra sem kapott választ. Akkor lengyeül. Arra sem. Horvátul. Ugyanúgy nem volt felelet. Németül. Mintha nem is beszélt volna.

A nő rá sem hederített. Csodálatosan kicsi lábai szinte táncolva vitték a kemény, sikosra taposott havon. Az ucca felső vége felé nézelt.

A sarkon egy szán fordult ki. Három egymás mellé fogott fekete ménnel és a bakon aranyzsinórtól csillogó, jegesmedve bőrbe takarózott katonával. A táltosok prüszköltek, piros orrlyukaikból forró pára szállt s a katona úgy ült a bakon magas, fehér rókakucsmájával, töméntelen aranyzsinórjával, mozdulatlan bronz arcával, mint egy bálvány.

A nő villámgyorsan Barankovics markába nyemta az eddig mufjában vitt két porfömös üveget.

— Vigyázzon, el ne árulja magát — sugta gyorsan franciául. — Maga egy küldönc, aki a csomagjaimat hozta.

— De hát miért? — ámuldozott a férfi.

— Azért, mert ott jön az uram. Látja magát melletttem. És ha megmondom neki, hogy megszólított, már indulhat is Szibériába.

A három ló, mintha villám sujtotta volna őket, hirtelen megállt. Fekete bőrük gözölgött, az aranyos bálvány meg, mielőtt a talapatjáról szállott volna le, lelépett a szánról.

— Végzett, kedvesem? — kérdezte az asszonyt, miután kezét csókolt neki.

— Igen. És mehetünk is. De adjon valamit ennek a jó embernek, aki a csomagjaimat hozta.

A bálvány, Szemjonov tábornok, a város és a fogolytábor parancsnoka, anélkül, hogy „a jó ember” felé fordította volna fejét, belenyúlt a zsebébe és a jó ember tenyerébe hullatott egy marék rubelt. Azután felültette feleségét a szánra, betakarta a medvebőrbe, csettintelt a három feketének és megindult vissza, ahonnan jött.

Barankovics, mint akit kupán ütöttek, bámult a szán után. A szán feketé lakk háta csillogott a napon és fölötte játékosan, tisztán csengett az ezüst csengetyűk hangja. Mintha... nevetnének.

Tél.

A hideg egyre nagyobb lett. A hőmérő karácsony körül már negyven fokot mutatott. A szobákban csak addig volt valamennyire meleg, amíg égett a tűz. Reggelre nemcsak kihült a szoba, hanem a mosdótálakban fenékgig fagyott a víz és a pára jégcsapok alakjában csüngött belül az ablaküvegen.

És a foglyoknak alig volt fájuk. Amint hetenkint kaptak, legfeljebb, ha egy napra volt elég. Ha fűteni akartak, a többi hat napra valót, meg kellett venniök. Hát hiszen vették is. Minden kopekjük fára ment. Nemcsak amit a havi zsoldból megtakarítottak, hanem

az is, amit kerestek. Mert pénzük szaporításához minden ötletet felhasználtak. És elég szép sikerrel.

Először is rájöttek, hogy porrá tört üvegből kevés finom homok hozzáadásával, halenyv segítségével remek dörzspapírt gyárthatnak. Hátlapnak, vagyis alapnak jó volt minden vásott vászon és minden vastagabb papiros. Még a kétrétűen összeragasztott és korom meg spiritusból készült festékekkel feketére festett ujságpapiros is. Ezt a dörzspapírt minden kereskedő szívesen megvette. Sőt, amikor Kovácsnak egy nap eszébe jutott, hogy díszes gyufaskatulyákat kellene csinálni vele, gyors, színes, kedves rajzokkal, magyar motívumokkal, akkor úgy kaptak utána, mint a cukor után.

Az egyik legény, jóképű szegedi fiú, békében suszter, meg arra gondolt, hogy Isten ellen való vétek, ha az ellett bársonyfüggönyök egy részéből nem készítenek szegedi papucsot. Miskától kikönyörgött hát egy darabot, saját veszélyére, bevásárolta a hozzávaló pántlikát, csillogó díszet, meg talpbőrt és nekilátott. Két nap alatt megcsinált három párt és azon nyomban megkapott párjáért öt rubelt. Erre Simay rögtön kivezényelt tíz ügyes legényt papucstanoncnak. Miskát pedig utasította, hogy adja ki a munkához szükséges függönyöket. Ilyen formán Ázsia közepén megkezdődött a szegedi papucsok gyártása.

A legénység ennek a hasznából tüzelt. Eleinte persze soványosan, mert a bársonyon kívül mindent méregdrágán vettek, de lassankint ment a dolog. Hanem azért a mosdólálakban azután is befagyott a víz és az ablakokon azután is lógtak a jégesapok.

El is határozták, hogy a nyáron kivágyják a fél

kertet. Szép lassan, úgy, hogy észre ne vegyék. Az örök lusták voltak, mint a medve, azokból ugyan soha egyetlen egy sem ment a kert távolabbi részébe. Heverték a tó körül a napon és összes ténykedésük abban merült ki, hogy bagóztak, szemecskit ettek és köptek, aludtak és kockáztak. Általában jóindulatú emberek voltak, akik mikor Barankovics elmondta nekik, hogy Magyarországon milyen jól bálnak az orosz hadifoglyokkal, egészen elérzékenyültek és teljesen szabadjára hagyták a rájukbizottakat. De volt közöttük egy, aki nem ilyen volt. Razumovnak hívták. Ez olyan volt, mint egy veszett farkas. Gyűlölte a foglyokat. Mind valamennyit. Gyűlölte, mert egy esztendő előtt a felesége megcsalta eggyel. A szép, húszesztendőös felesége, akit bolondul szeretett. Az asszonyt megfojtotta, a férfit meg úgy leszúrta, mint egy kutyát. De azóta... lobogó és engesztelhetetlen gyűlölettel gyűölt minden foglyot. Ha tőle függött volna, rakásra lövöldözi vagy szurkálja őket Sajnos, nem tőle függött. Bosszantotta hát és kínozta őket, ahogy csak tudta. Éjszaka például, amikor valamennyien aludtak, szép lassan kitérte a szobák ajtaját, hogy a hideg, meg a szél kedvére beszökhessen. Be is szökött. Az ablakok után jégcsapok fagytak az emberek bajuszára is. Azután ellopta a drága pénzen vett fájukat és behordta az örök szobájába, ahol pedig úgy is elegendő volt.

Egyik éjjel maguk az örök csípték meg ebben a munkában.

— *Его свинство!!!* Ez disznóság! — üvöltött rá az egyik, mikor látta, hogy az előcsarnok aj-

tája is, meg a legénységi szobák ajtaja is nyitva van. És neki estek és alaposan elpáholták.

De különben nem volt rossz a foglyok élete. Hetenkint kimenőjük volt, sétáltak a városban, cukrászdába, néha még színházba is mentek. Lassankint nőügyek is alakultak. Barankovics egy nagy darab, csinos trafikosnénak kezdett udvarolni. Kovács mindenkinek, aki elfogadta, Simay és Kelemen nem udvaroltak. Kelemenben még mindig sikeresen küzdött a hűség és a testi-lelki tisztaság érzés a mindinkább követelő vágy ellen, Simaynak pedig nem is volt vágya. Szerette Dinát és még a gondolatáig sem jutott el, hogy ezt a szerelmet azzal a kevéssel, amit a férfi az ilyenféle ölelésben odaad, elárulja. Annyira szerette, hogy nem volt szüksége testi kielégülésre. Életét lefoglalta, kitöltötte a munka, a tanulás, szabadidejét a séta, halászat, olvasás, a Dinával való foglalkozás. Ha bent is jártak a városban, nem törődött a nőekkel. Egyetlen egy után sem fordult meg, a cukrászdában egyetlen egynek a pillantását sem viszonzta és a színházban csak az előadás érdekelte.

Most is... Hatan ültek egy páholyban. A négy magyar és a két német. Uniformisban, csillagokkal, kitüntetésekkel. A két utóbbinak valamennyien örültek, mert eddig nem volt szabad semmiféle rangjelzést és kitüntetést viselniök.

Megkezdődött az előadás. Arcübasev: Szenvedélyét adták. Mikor a függöny szétment, felnyílt a szemközti páholy ajtaja. Még a tompított világosság mellett is, mintha fény csapott volna ki a páholyból. Mind a hat tiszt odanézett. Simay és a többiek csak futolag, de

Barankovicsnak ott is maradt a tekintele. A páholyba a gyönyörű fekete tigris jött be és a szép bronz bálvány, Szemjonov tábornok.

Felvonás közben a tisztek meghajoltak a tábornoki páholy felé és amennyire feltűnés nélkül lehetett, megnézték a tábornoknét. Gyönyörű volt. Ma nem viselt az arcán fátyolt, és szikrázott a drágakőtől. Meztelen válla, melle és karja mézszínűen fénylett és a töméntelen gyémánt, rubin, apró tüzeket gyújtott rajta. Szeme, mint egy veszedelmes ragadozóé, lusta, álmos pillantással járt körül a nézőtérén, azután villant egyet és megállt a hadifoglyok páholyán. Barankovics, aki eddig lélekzetviassafojtva, elámultan nézte, most akkorát fujt, mint egy mozdony. — Megismert — gondolta diadallal. És, hogy bosszút álljon a rubelekért, kidüllesztette domború mellkasát, amelyen egész sor kitüntetés ragyogott. De hamar újra össze is ejtette. Látta, hogy az asszony nem őt nézi, hanem Simayt. Kitartóan, sőt feltűnően.

Simay is megérezte a nézést és visszanezett az asszonyra. Egyetlen pillanat alatt fölitta egész lényét. Vad, szemérmetlen, izgató szépségét, és leplezetlen mohóságát, amely úgy áradt sárgabarna szeméből, mint lámpából a fény.

A következő pillanatban szétnyílt a függöny. Örült neki. Nem bírta ezt a fajta asszonyt. Ezt a nősténytípust, amely olyan, mint az alja férfi. Mindig új és új préda után szimatol.

A második és harmadik felvonás közben néhány tiszt lépett Szemjonov tábornok páholyába. Fényes öltözetű, ápolt fiatal tisztek. Mélyen meghajolva csó-

koltak kezét és udvarolni kezdtek az asszonynak. Az hallgatta őket, mosolygott, evett a cukorkájukból, de a fejük felett, mintha mágnes húzta volna a szemét, át-átnézett Simayra.

A nézőtér levegője forró volt a színpadon történetektől. A két férfi: Vjereszov és Nikolaj beszédétől, amelyben Nikolaj gyötrődve és kétségbeesetten, reménységgel és tiltakozással, a félelem mögött bujkáló sejtelemmel és a régi barát hitével faggatja Vjereszovot, nem volt-e viszonya a feleségével. Vjereszov tagad, de tagadásában benne van a beismerés

Mikor a darabnak vége volt, s Vjereszov szakít Nikolaj feleségével, elcsábítja a saját sógornőjét, megöli a saját felesége szeretőjét, utána meg diadalmasan magához öleli az asszonyt, Simay csendesen megjegyezte:

— Ha ilyenek vagyunk... ocsmányok vagyunk.

A fekete tigris

A színházi előadás után néhány nappal nagy riadalom támadt a Hotel Budapestben. Délután Simay éppen a hadászati órát tarotta az iskolában, mikor lihegő izgalommal berontott Barankovics.

— Gyönyörű fekete tigris lette rosszul. Leszédülte lóru. Tábornok hozta karjába be báz.

Simay nem tudta ki a fekete tigris, ki a tábornok, de valaki rosszul lett, tehát intézkedni kell, tehát mindent meg kell tenni, amit csak lehet. Ott hagyta az iskolát és kiment.

Az előcsarnokba éppen akkor fordult be Szemjonov tábornok, karjában ájultnak látszó feleségével. Utána riadtan és tehetetlenül három baka, meg a tábornok lovásza

Simay gyorsan retnyttotta a tisztí ebédíő ajtaját és a rozoga pamlagot kirántotta a szoba közepére.

— Parancsoljon tábornok úr! — mondta.

A szép bálvány félve, vigyázva, mintha virág vagy törékeny porcellán lett volna, lefektette a nem pehelysúlyú asszonyt, azután Simayhoz lépett és bemutatkozott.

— Szemjonov. A ház előtt a feleségem ájultan kiesett a nyerekből. Nincs véletlenül orvos a fogoly tisztek között?

— Nincs, tábornok úr. De rögtön kerestetek.

— Kár a fáradságért — hangzott lemondón. — Összesen három orvos volt a városban és azok most a harctéren vannak. De kaphatnék talán valami jó erős italt?

Simay röglön adott egy üveg vutkít.

— Más nincs — mondta menteketőzve.

A tábornok leült a pamlagra, vette felesége fejéről a nehéz küesmát, hátrasimította sűrű, kőkesfekete haját és elkezdte a halántékát dörzsölgetni.

Az asszonymak szempillája sem rebbent.

— Kérem, kapitány, próbáljunk egy kevés italt a fogai közé erőszakolni.

Simay pohárba öntött néhány kortyot, a tábornak meg felemelte az asszony fejét. Az ital eltűnt az összeszorított fogak között, de a szem most is zárva maradt.

Végre, két-három hasonló művelet után megrebent a sűrű szempilla. Lassan, fáradtan, mintha végtelen erőfeszítésbe kerülne, fölemelkedett a szemhéj és egy fáradt hang kérdezte:

— Hol vagyok?

— Jó helyen, drágám, — nyugtatta meg boldogan a férfi. — És csak feküdj nyugodtan, amíg szánt nem hozatok.

Behívta a lovászát, megparancsolta, vágtszon haza lóhalálában, és hozza el a legnagyobb szánt. Bundákkal, párnákkal, takarókkal.

És mert az asszony újra fáradtan lecsukta a szemét, az ablakhoz lépett és beszélgetni kezdett Simayval.

Kikérdezte a tábor életéről. Megvan-e mindenük? Nem fáznak-e? Van-e elegendő mozgási szabadságuk? Simay mindennel meg volt elégedve, csak Razumov ellen emelt panaszt. Elmondta az éjszakai ajtókinytási esetet és a falopásokat.

— Holnap kicserélem — mondta a tábornok — és a szeme elsötétülése nem sok jót jelentett Razumovnak.

Ki is cserélte. Kora reggel egy másik őrmester jött azzal a szigorú utasítással, hogy a foglyokkal nagyon jól bánjon és ha a városba akarnak menni, engedje be őket. És jött két nagy szánkó megrakva minden jóval. Volt rajta vagy tizenöt üveg finom francia konyak, vagy ötven doboz kaviár, két jó asztali lámpa és petróleum, két csomag francia kártya, egy halom francia könyv, meg rengeteg fa.

És ettől kezdve a fa és petróleum küldemény hetenkint megérkezett. De nem is fagyott be a mosdó-

tálakban a víz és nem is lógtak jégcsapok az ablakokon. És az esték is milyen egészen mások lettek. Az ebédlő két asztalán a két jó világítású lámpa állott. Az egyik alá azok ültek, akik olvastak, a másik alá, akik kártyáztak. Azelőtt csak két pislogó olajmécsesük volt. Két szörnyű szerszám, amelyből lobogva szállt a kórom és pokolian bűdös volt a halzsírral kevert sűrű olajtól, viszont alig adott világosságot. Semmit sem lehetett csinálni mellette. Halálosan unták miatta az estét és egész délután félték a közeledésétől.

Most minden megváltozott. Az ebédlő derűs volt, meleg és a jó cigaretta szaga érződött benne. Miska ott állt szolgálattételre az ebédlőszekrény mellett és szorgalmasan hordta a konyakot, a jegesvízzel kevert vutkit, amelybe orosz szokás szerint apróra vágott narancsot szórt.

— Élünk úgy urasan, mint tisztikaszinó otthon — mondta Barankovics és diadallal húzta be von Waldbott hét mogyoróját, amit kártyán veszített.

De volt az esetnek egyéb, legalább Simayra nézve nem kellemes és főként nem egészen veszélytelen következménye is. A műájulástól kezdve a szép fekete tigris minden lehetőséget kihasználta, hogy Simay közelébe jusson. Naponta, vagy az ura, vagy egy lovász, esetleg társaság kíséretében ellovagolt a Hotel Budapest előtt és mindig talált módot, ha egyébre nem is, hogy hosszan benézzen a kertbe, tekintetét végigfutassa az ablakokon és beszédbe eledjen egy-egy lézengő fogollyal vagy őrrrel.

Egyszer azután, amikor már megunt a hiábavaló kísérletezést, azon a címen, hogy a kastély nagyon

tetszik neki és szeretné, ha az ura megvénne, elvitte az urát a Hotel Budapestbe. A nagy darab katona mulatott a gyerekes, vagy asszonyos szeszélyen, értesítette Simayt, hogy délután táborlátogatást tart és aprólékosan megnézte a házat, a kertet. Mint helyettes parancsnoknak, természetesen Barankovicsnak is jelen kellett lenni a látogatáson. Egész délelőtt lázasan készült, mi mindent fog mondani az asszonynak. A mindenből azonban semmi sem lett, mert a tábornok, aki elég nehezen és rosszul beszélt franciául és francia beszédébe mindig orosz szavakat kevert, rájött, hogy Barankovics sokkal jobban beszél oroszul, mint ő franciául. Maga mellé vette hát és jóízűen beszélgetni kezdett vele.

Barankovics rettenetesen kárvallottnak érezte magát. Nézte a gyönyörű fekete tigris, aki ringó csipővel járt Simay mellett és a lépcsőn a karjába kapaszkodva kedvesen csicssergett vele.

Nagyon is kedvesen. Mert mikor Simay már vagy a hatodik szoba előnyeit és hátrányait magyarázta, ráemelte sárgásbarna macskaszemét és minden szépítgetés nélkül mondta.

— Nem a kastély érdekel. Maga érdekel. Találkozni akarok magával. Négyszem között.

— Nagyon megtisztel a kegyelmes asszony — mondta tartózkodón Simay — de ez teljesen lehetetlen.

— Miért?

— Mert minden lépésemet őrzik.

— Nem mindet. Halászni egyedül jár.

— Elvéte.

— Egy hét óra minden nap. Az őr, aki kíséрни szokta beteg. — Nyomatékosan tette hozzá: — És beteg is marad.

Erre nem lehetett mit válaszolni. Be kellett hát szüntetni a halászatot. A legkedvesebb időtöltést. Szív-fájdalommal tette, mert nagyon szerette az Isim partí csendes órákat. Szerette a tulsóparti végtelen havas pusztaságot, amely annyira hasonlított a pokaszczevói havas mezőséghez. Itt is most kezdett olvadni a hó, az ég éppen olyan szürke volt felette, mint ott és a levegőnek is olyan furcsa, titokzatosan szürke a színe. És nézte a szürke színeket. Az égen, a földön, a levegőben. Addig nézte, amíg nem látott belőlük semmit, csak Dina szemének a megbabonázó szürkességét.

És ennek most vége. Vége a szép, magános óráknak, amikor nem kell beszédet hallania, kérdésekre felelnie, amikor nem kell embereket maga körül tudnia, akiket pedig őszintén szeret, de akiktől néha... olyan szívesen menekül.

Simay magános lélek volt és kevés úgynevezett „barát” jutott közel hozzá. Olyan közel pedig, mint Kelemen István, senki se. Ha csak Kelemen van mellette, most sem lett volna baj. Kelemen, mint ő, csendes, kevésbeszédű, órákig ír vagy olvas. De Barankovics hangos, Kovács meg vitatkozó. És az egybenyiló két szobában teljesen együtt vannak. Hallja, ahogy kártyáznak, százszor hallott történeteken mulatnak és fzléstelen asszonydolgokkal szórakoznak. De nem szólhat. Türelmetlen sem akar lenni. Nem is akarja őket befolyásolni a kedvtelésükben, hiszen mindenkinek joga van hozzá, hogy úgy szórakozzon, ahogy a ter-

mészete és izlése kívánja. Ezért ment ő a szabadba. Ki a kertbe, meg főként az Isim partjára, ahol legjobban érezte magát, mert ha belefáradt, vagy megunta a szemlélődést, beverte az Isim jegét és halászott. S az olyan jóleső, olyan idegmegnyugtató. Nézni a méternyi, fehér négyyszögben a szürke vizet, amint folyik, folyik örök egyformán és szakadatlanul. Mint ahogy a felhők vonulnak az égen. A felhők alatt és a víz mellett olyan jól el lehet felejtetni mindent. Mintha az ember beleolvadna, felszívódna a mindenségbe. Mintha részévé válnék a csendnek, havas mezőségnek, szürke levegőnek, szürke égnek és mintha többé már nem is lehetne más semmi. Mintha megszűnnék egészen és nem maradna belőle több, csak az a kis furcsa, állandó sajgás a szíve fenekén. Az, amelyre először gondol, amelyet először érez meg reggel, mikor fölébred és amelytől utólján búcsúzik este. Az a tompa nyomás, amely azóta van benne, amióta Dinát megpillantotta és amely tudja, mindig benne lesz, amíg él.

Dina... Mézszöke csodálatos virág. Orchidea. És a te emlékedet akarja ez a robusztus napraforgó elhomályosítani, megfakítani. Azt hiszi, mert asszony és én férfi vagyok, hát elég hogy jön, hogy rámveti a hipnotizáló macskaszemét és megringatja előttem a dús csipőit. Azt hiszi, mert párizsi ruhában jár, én meg a fogoly kopott gunyáját viselem, hát nem bírok ellentállni neki. Jól tudom, hogy a férfi általában nevetségesnek tartja és kigúnyolja azt, akinek köpenye Putifárné kezében marad. Én azonban sokkal silányabb értékűnek tartom a köpenyt, semhogy ezt az árat megadjam érte.

És ettől fogva csak akkor ment az Istmre, amikor a tavasz beköszöntével a viza, a lazac már Barankovicsot is kicsábította.

Végzetes találkozás.

Egyik még hideg, de már tavaszszagú délelőttön az egész kert hangos volt a dolgozó, fűtyűrésző, félrecsapott sapkájú foglyok lármájától. Ástak, gereblyéztek, tisztogatták a kertet, vicceltek és számígtatták: mennyi pénz fognak majd — *bevenni* — a kertből.

Sokat akartak bevenni. Hosszú volt a tél, minden ruhájukat elnyűtték és a házban nem volt már semmi, amiből akár alsó, akár felső ruha került volna. Már ládákba vetették a saláta, uborka, tök, paprika és paradicsom magot és alig várták, hogy palántázhassanak.

— Májusban már adunk el salátát — ígérte Miska — olyan harmatosat, mint a Simay-kastély keretjéből, esetleg.

— Én viszem árulni — mondta Tamás Pista, egy hús esztendő, tejesképű gyerek. — Bekötöm a fejemet baboskendővel, oszt kiülök a rusnyapofájú tatár-asszonyok közé.

— Ne te, ne! Még, hogy valamelyik kutyafejű tatár belédszeressen, oszt feleségül kívánjon.

— Őt legalább feleségül kívánja valaki, de kit kívánjunk mi? Méhónap már azt is elfelejti az emberfia, hogy fehéréseléd is van a világon.

— Felejti a fene, aki megeszi. Másra se gondolk egész nap, csak erre. — Igy egy másik.

— Ha még csak nappal gondolnál. De iccaka is furt azt teszed. Ugy forgulócc az ágyba, mint rezkokas a szélbe. Oszt ippen úgy csikorogsz is. — Szólt a negyedik.

— Maga persze, hogy nem forgulódik má. Fogatlan, öreg komondornak nem köll egyéb, mint egy-egy falat, meg egy surdik, ahun meghúzhati magát. — Replikázott vissza az előbbi.

— Fogatlan öreg komondor ám az öregapád. — És fölemelte a gereblyét, hogy a hetvenkedőt kissé fültövön símogassa, amikor a hátuk mögött megszólalt Simay.

— Hát nektek mi bajotok?

— Fogatlan öreg komondornak titulát ez a bitang! — Panaszkodott sértődötten a népfölkelő. — Pedig csak 48 esztendős vagyok.

— És ezért be akarod verni a fejét?

— Hát hogyan mutassam meg neki, hogy nem vagyok az?

— Ugy, hogy dolgozz versenyt vele. Amelyitek tovább bírja, az a fiatalabb.

— Alásan köszönöm a megokosítást, százados úr. Igy teszek. — Azután intett a legénynek. — Ide melém, hékás! Te jobbra ásó, én meg bal felé. Oszt majd megláttyuk, ki bírja tovább.

És ahogy a cigány gyantázza a vonót, mielőtt játszani kezd, ő is gyantázott. Beleköpött a markába és megragadta az ásó nyelét.

Simay, Barankovics és Kelemen tovább sétáltak. Lassan, zsebetett kézzel és csendesen beszélgettek.

— Ami ebben az országban van, már több, mint nyugtalanság — mondta Simay. — Ez már zavargás. Hetek óta figyelem az embereket. Itt is, ott is csoportosulás, sugdosódás. A Duma ülészakát elnapolták és a cárt hazahívták a frontról. Szeretném tudni, mi van mögött.

— Forradalom — mondta Kelemen.

— Kinézünk jól, ha keveredünk bele ebbe. Itt közepén Ázsia. De lesz legokosabb, ha várjuk nem meg.

— Hanem? — kérdezték mind a ketten egyszerre.

— Hanem szökünk meg és megyünk neki világ. Zavargásba mindig csúszik el egy-két ember.

— Úgy érted, hogy kikerüli a figyelmet?

Úgy, úgy. Jó lenne gondolat foglalkozni. Én már készülök rá régen. Borotválkoztam nem három hónapja és figyelem mindig muszkák, hogyan csinálja, mit csinálja és beszélek mindig orosz.

S hogy be is bizonyítja, mennyire haladt a szükséges tudományban, balkezét hátratette, a jobbat lombán lelógatta, felső testét előredöntötte és medveszerű, puffanó léptekkel járni kezdett. Dörmögő szavakat hallatott, egy-egy hosszút, hegyeset köpött és orrtörlés helyett orrát a legnagyobb szakértelemmel, hangos szívas közben könyékig végighúzta a kabátja ujján.

Simay és Kelemen nevettek.

— Várjátok. Vagyom még nem kész.

Azzal belenyúlt a nadrágja zsebébe, kivett egy marék napraforgó magot — amit itt szemecskinek hív-

tak — kitátolta a száját és egyetlen mozdulattal az egésztest belecapta. Nyelvével, mint a bagót, átnyomta az arca baloldalára, fogával törni kezdte a magot, belét rögtön lenyelte, a héjával meg céibaköpött. De olyan ügyesen, hogy akár egy hant volt a cél, akár egy előre mutatott faág, vagy bármi más, mindig pontosan eltalálta.

— Remek. Mióta tanulod ezt?

— Régen. Van sok hónap.

— És miért tanulod?

— Mert akarom itt nem penészes lenni. És ha lesz szökés, ennek mind veszi az ember haszna.

Ettől az időtől kezdve a szökés szó gyakran szerepelt beszélgetésükben. Nem pontosan körvonalazott formában, bizonyos időre vonatkoztatva, hanem úgy, mint valami, aminek egyszer bizonyosan eljön az ideje. Lassankint kidolgozták a tervet is. Hogy egyenkint eladják fölösleges holmijaikat és beszerzik azt, amire szükségük lehet.

De közben az élet folyt tovább. A kerti munka, a délutáni tanulás és tanítás, a városba való kirándulások, meg az esti kártyaparti és olvasás is.

Az egyik ilyen kiránduláson, amit rendszerint egyik kávéházban billiárdpartival kezdtek, méregerős és komisz gabonaszesszel hamisított konyak lehajtásával folytattak, a kávéházban összetalálkoztak az egyik fogolytábor néhány magyar hadifogoly tisztjével. Természetesen nagy volt az öröm, hiszen majdnem egy esztendeje nem láttak már magyart és nem beszélgettek otthoni meg hazetéri dolgokról. Rögtön elhatározták, hogy ma nem mennek el a randevúkra. Virágot,

cukorkát küldenek maguk helyett és a találkozást átteszik holnapra vagy holnaputánra. Barankovics mindjárt el is küldött egy csomag cukorkát Alexandrovna Dunyasának, a csinos, kövér trafikosnének örök szerelme ígéretével és azzal a kéréssel, hogy szép mosolyát és kedvességét tegye el neki holnapra a rendes időre. Kovács ezidőben egy egészen fiatal asszonynak, Ivanovna Szonjának, egy hadnagy feleségének udvarolt, aki több, mint esztendeje nem hallott az uráról semmit és aki állítólag azért hallgatta meg a magyar hadnagyot, mert az urához hasonlított. Ivanovna Szonja is megkapta a maga cukorkáját, sőt virágot is, mert hónap elseje volt és még futotta a gázsiból.

Azután összetolták az asztalokat és megkezdődött a kérdezősködés. Ki, mióta van itt? Ki, mikor szakadt el otthonról? Ki, honnan jött? Hová való? Mit tud hazuról? A harcterről? Barátokról? Egyik hadnagy, Preisz Rezső, mindössze egy hónapja volt csak Petro-pavlovszban. A farsangon még táncolt a budapesti házibálakon, a harctéren pedig mindjárt fogságba került.

Zuhant is erre olyan kérdéslavina a nyakába, hogy a kissé öntelt, bonvivánképű fiú, csak úgy fuladozott alatt.

— Lassan uraim, lassan! És ha szabad kérnem, csak egy kérdést egyszerre — mondta — de közben mondhatatlanul élvezte a közérdeklődést.

Úgy döntöttek hát, hogy a rangidősek kezdik. Simay és Barankovics. Pár általános otthoni és harctéri kérdés után ők végeztek is. Azután Kelemen jött. Neki sem volt sok kérdése. Tudta, hogy a felesége egé-

szen visszavonult életet él, hogy nem lehet látni sem bálokon, sem színházakban, így nem is tett fel ilyenféle kérdéseket. Inkább az otthoni hangulat érdekelte, meg az, hogyan és mint vélekednek az emberek a még mindig teljes erővel dühöngő háborúról.

Mikor minden kérdésre úgy ahogy megkapta a feleletet, átült a többiek közé, akik a másik tábor tisztjeivel az itteni tábori viszonyokról beszélgettek.

Preisz mellé most Kovács került, aki, míg a másik háromra várt, egész haditervet dolgozott ki. Valami homályos sejtelem azt súgta neki, hogy közel a harmadik esztendő végéhez, végre hallani fog a feleségről. Igaz dolgokat fog hallani róla. Nem tette fel hát egyenesen a kérdést, mint régen a lövészárokban Dózsa Istvánnak, hogy ismeri-e az asszonyát. Sőt, a bemutatkozásnál is elkente kissé a nevét. Csak általánosságban kérdezősködött. Bálakról, szórakozásról, kórházakról, nőkről, szerelemről. Belevitte a fiút, hogy önmagától beszéljen.

Beszélt is. A csinos fiúknak ahhoz a fajtájához tartozott, akik úgy érzik, az egész világ körülöttük forog, minden szép nő beléjük szerelmes és minden férfi halálosan irigyli őket. Arcán még ott volt az európai máz árnyéka, emlékében a távolság adta ezerszeres felnagyításban a sikerek zamata. A diszkréció még a szalónokban sem volt kenyere. Nem csoda hát, hogy itt, négyezer kilométernyire az otthontól, ahol senki sem tudta ellenőrizni és ahol a ránéző sóváran irigy kíváncsi szemek is izgatták, elemében érezte magát és beszélt.

— Tudod, pajtás, az egészben csak az a kár, hogy

éppen most nem lehetek otthon. Mert, hogy milyen jó dolga van ma otthon a férfiembernek, elképzelné sem tudod. Majd széjjelszedik a nők. — Fölhajtott egy pohár konyakot. — És micsoda nő! Barátom, sohasem volt annyi szép nő Pesten, mint most. Járnak, sétálnak a rájuk tapadó szűk szoknyában, amelyet térdig föl kell gombolni, hogy egyáltalán mozogni lehessen benne és izgatják az ember fantáziáját. Parfümösök, csipkésék, titokzatosak, édesek, búbajosak, mint a hurik Mohamed paradicsomában.

— És... és hát elég könnyű elérni őket?

— Ujjé...! Sohasem volt ilyen könnyű. Végre megértettek bennünket és rátértek a mi módszerünkre. Hamar kötnek viszonyt és hamar szakítanak. Nincs esküdözés, örök hűségígéret és hűségkövetelési jelenet, sírás, öngyilkossággal való fenyegetőzés és a többi butaság. Mindössze néhány szép délután vagy este van, legfeljebb néhány szép hét és mielőtt eiposványosodna, unottá lenne a dolog... vége... Jöhet az új... — Énekelni kezdte a divatos budapesti slágeret és a konyakos pohárral verte hozzá a taktust.

*„Ezt a szoknyát úgy hívják, hogy bukj el szoknya,
S mindaz, aki ily szoknyában jár,*

Előbb-utóbb bizonyosan el fog bukni

S az is lehet, el is bukott már.“

— És sok nő van... ilyen? — kérdezte Kovács tapogatózva.

— Még több. Hála a józan észnek és a háborúnak. Te! — és csettintett az ujjával. — Hogy milyen remek volt az utolsó babám. Valami diplomás nő, doktor vagy mi a csoda. Szóval okos nő. Nagyon okos.

Lábadozó voltam, amikor megismerkedtem vele. Két nap alatt a szeretőm lett. Te, hogyan tudott az szeretni! Ebben az egész kivénhedett Ázsiában nincs annyi tűz, mint abban az egy szál nőben.

— Szép volt?

— Gyönyörű. Fehér húsú és olyan kemény mellű, mint a töltött gumilabda.

A kezdődő részesség gesztusával megcsókolta az ujjai hegyét és a csókot beledobta a levegőbe. Azután újra dudolni kezdett.

„Maga ne sirjon Irénkém, drága, feledjen el.”

Kovács szeme mélyén megvillant valami. Valami gyilkos, sárga láng. De vigyázott magára. Még vigyázott. Elfojtotta. Hiszen hátha téved. Ezer, tízezer Irén szaladgál a világban. Éppen azért egészen közömbös hangon kérdezte:

— Irén... a neve?

— Az... az... Irénke... Dr. Szabados Irénke, — mondta éneklőn. — Asszony. Valami tanbetyárnak a felesége.

A többi egyetlen szempillantás alatt történt.

Kovács elordította magát, felugrott, megragadta Preiszet a mellénél, a másik kezével meg az asztalon álló konyakosüveggel teljes erővel fejbevágta.

Preisz nem is kiáltott, nem is sóhajtott, csak lefordult a székről. Mikor lefordult, a fején, arcán már pataokban folyt a vér.

A tisztok odarohantak, az egész kávéház összeszaladt. Simay és Kelemen felkapták a sebesültet és végigfektették a pamlagon.

Már halott volt.

Két férfi.

Ez a szerencsétlen eset üszköt dobott a Hotel Budapest nyugodt, csendes életébe. A hír úgy futott végig a legénységi szobákon, mint a futótűz és azon az estén nem volt kártya, kocka, nem volt ének, olvasás és évődés, csak egészen halk beszélgetés.

Kovácsot persze még a kávéházból elvitték. Két szúronyos őr közrefogta és vitte a katonai parancsnokságra.

Simay, Barankovics és Kelemen lehajtott fejjel mentek haza. Simay és Barankovics egyáltalán nem értették az esetet. Kelemen sejtette. Élénken emlékezetében volt a lövészárokbeli jelenet, amikor Kovács hasonlóan, mint ma, lecsapott Dózsa Istvánra és nem engedte el maga mellől egész este. Hátha most is valami ilyenféle történt? És hátha az a szerencsétlen valami rosszat mondott az asszonyáról?

Mindent elbeszélt Simaynak. A rengeteg tépelődést, kínlódást, amelyben Kovács állandóan élt, amely miatt állandóan szenvedett, amelyről még Zamojski grófnénak is beszélt és amely miatt sokszor nem lehetett szavát venni.

Az eset után három napra Szemjonov tábornok fogata állott meg a Hotel Budapest előtt.

Simayt kereste.

Simay éppen a halakat eregette a tóba, amelyeket az Isimről hoztak. Hálóval fogták és azt remélték, hogy a kimélyített, kitisztogatott tóban élni és szaporodni fognak.

— A döntés az én kezemben van — mondta

Simaynak. — És mert az ön barátjáról van szó, szeretném alaposan ismerni a dolgot. Mondja el, mit tud róla.

Simay elmondta, amit Kelemenről hallott, azután ajánlotta a tábornoknak, hallgassa ki Kelemen is.

Kelemen majd egy órát beszélt a tábornokkal és barátja iránti minden szeretetét, megértését, szánalmát belevitte az elbeszélésbe. Beszélt a lövészárokbeli végtelen éjszakákról, amikor a puskaropogás, srappell zúgás, ágyúmoraj között Kovácsnak csak egyetlen gondolata, félelme, fájdalma volt: hű-e hozzá a felesége? Elmondta, hogy örökké a postát várta és ha már nagyon soká nem kapott levelet, a legveszedelmesebb kiküldetéseket vállalta, a legvakmerőbben harcolt, csak hogy elpusztuljon.

Szemjonov érdeklődéssel hallgatta. Olyan érdeklődéssel, hogy Simay, aki szó nélkül figyelte a jelenetet, nem is értette. Hiszen Szemjonov szinte a cár itt. Korlátlan ura életnek, halálnak. Ugy rendelkezik, ahogy akar. Azt cselekszi, ami jól esik neki. Nem tartozik számadással senkinek. Szibéria, életfogytiglani fegyház vagy főbelövés, minden csak egyetlen mozdulatától függ. És mégis, idejön, kezébe veszi egy kis magyar hadifogoly sorsát és egész lényén, figyelmén látszik, hogy segíteni akar rajta. Miért? Jóságból? Sajnálataból? Irgalomból? Rokonszenvből? Igazságosságból? Miért? Miért?

Nem tudta megérteni.

Mikor Kelemen végzett, megértette.

A tábornok felállt, a legudvariasabban meg-

köszönte Kelemen szívességét és kérte, hagyja egyedül Simayval.

Mikor egyedül maradtak, elővette a cár nevével és koronájával díszített óriási arany cigarettatárcáját és megkínálta Simayt.

Rágyujtás után némaság esett közéjük. Simay nem szólhatott, a tábornok meg nem szólt. Nézte a cigarettája füstjét és arcán tünődés meg véghetetlen szomorúság ült. Egyszerre csak, mint aki minél előbb túl akar lenni a keserű dolgon, megkérdezte:

— Emlékszik az első ittlétemre, kapitány úr?

— Pontosan emlékszem tábornok úr.

— Van önnek felesége?

— Nincs, tábornok úr.

— Szeret valakit?

— Az életemnél is jobban.

— Féltékeny rá?

— Nem vagyok féltékeny. Ő is szeret engem, de másnak a felesége.

— Akkor... nem fog tudni megérteni — mondta csendesen a tábornok.

— Aki két teljes esztendőt töltött a fronton, tábornok úr, az minden szenvedést és nyomorúságot megért.

Szemjonov tekintete megállt Simay arcán.

— Igaza van. Hallgassa hát meg, amit elmondandó vagyok. Lehet, nem kellene elmondanom, nem kellene a megaláztatásomat maga elé teregetnem, de nem akarom, hogy jobbnak lásson, mint amilyen vagyok és azt akarom, hogy Kovács hadnagy önnek köszönje a szabadságát.

— Nekem? Hogyan? — bámult Simay.

— Majd rátérek. — Kevert magának egy pohár viskit és hirtelen felhajtotta. — Mikor behoztam ide a feleségemet, és lefektettem a pamlagra, mint mindenki más tette volna, én is sajnálatos balesetnek tekintettem az ájulást. Annak tekintetem még akkor is, amikor kértem önt, hogy segítse a foga közé önteni az italt. Amikor azonban felnyílt a szeme és megláttam benne azt a *rejtegetett, de el nem rejthető villanást*, amit sajnós, olyan nagyon jól ismerek nála, rögtön tudtam, hogy nem balesetről, de megrendezett, megtervezett dologról van szó. Azt is rögtön láttam, hogy Ön nincsen benne, hiszen figyeltem minden mozdulát, minden szemrebbenését. Azután másodszor is itt voltam. Ismét a feleségemmel. Megnéztem a kastélyt. Közben azonban szintén a feleségem kívánságára, aki úgy tüntette fel ezt az óhaját, mint egy jelentéktelen szeszélyt, többször ellovagoltunk és elkocsiztunk a ház előtt. Egy alkalommal láttam önt a lépcsőn, amint sietve megfordult és bejött a házba, mikor a kocsimat megpillantotta. Ezt követő napon voltam itt a feleségemmel. Akkor már alkalmat adtam neki, hogy önnel lehessen, azért vettem magam mellé egyik tisztársát. Hogy mit beszéltek, nem tudom, nem is kutatom. Azt azonban tudom, hogy másnap a feleségem levelet írt önnek. Elfogtam... A levélben kért, könyörgött, rimánkodott, hogy úgy, ahogy tegnap említette volt, találkozzon vele. Hogy nincs veszély, én nem vagyok itthon és maga egyedül megy halászni. Hogy a parton van egy ház, az ő bizalmas emberei laknak benne, ott

találkozhatnak. Hogy öt óraker várja magát és... halálosan szereti.

Mikor idáig ért az elbeszélésben, elégett a cigaret-tája és az izgalomtól kiszáradt a torka.

— Adjon még egy pohár italt, kapitány — kérte olyan hangon, mint amilyen egész napos porban való lovaglás vagy menetelés után szokott lenni a katona hangja.

Simay is izgatott volt. Mondhatatlanul szánta a tábornokot, aki majdnem szégyenkezve, de minden- esetre lelkileg erősen megbillenten ült szemben vele. Kevert neki egy pohár viskyt.

A tábornok felhajtotta és tovább beszélt.

Másnap, a jelzett időben a feleségem ott volt a találkán. Várta magát. Két óráig várta. Akkor meg- szégyenülten, elkeseredetten hazament. Azt mondta, főlundulásig fája a feje és bezárkózott a szobájába. Úgy véltem, ezzel vége is lesz az ügynek. De nem volt vége. Másnap újra levelet írt... Maga ezt a levelet meg is kapta. Künn a kertben, a tó mellett. Elolvasta, apró darabokra szaggatta, bedobta a vízbe és nyugodtan mondta a küldöncnek: ...nincs válasz.

Simay eddig, nemcsak mert végtelenül sajnálta a tábornokot, mert mondhatatlanul kellemetlen volt neki, amit hallott, hanem mert szégyelte is, hogy a tábornok ezeket kénytelen mondani neki, lehajtott fej- jel, térdére könyökölve ült a széken. Ezekre az utolsó szavakra azonban meglepetten felkapta a fejét és meg- kérdezte:

— Hogyan tudja ilyen pontosan, tábornok úr?

Annak egyetlen arcizma sem mozdult, amikor felelt, csak a szép, mély kék szeme lett még szomorúbb.

— Mert én voltam a küldönc, aki hozta.

Simay majdnem felugrott a meglepetéstől.

— Ne csodálkozzon. Látnom kellett az ön arcát, amikor a levelet elolvasta. Mert az, hogy esetleg nem felel, hogy esetleg nem megy el az újólág kirimánkódott randevúra, nem mond meg mindent. Hátha csak azért nem megy el... mert tart a felfedezés veszedelmétől? Hátha csak... még nem megy el, mert úgy gondolja, jobb a gyümölcs... ha érik. Hátha csak azért nem felel, mert fél... hogy a levele idegen kézbe kerül. Tudtam, ezekre is, meg még száz más hasonló kérdésre megkapom a feleletet, ha amíg a levelet olvassa, nézhetem az arcát. Az arca majd megmondja azt, amit a szája elhallgat. Meg is mondta... Arcán a nyugalom mellett egyetlen érzés volt csak. A bosszankodás érzése. S amikor apró darabokra tépte a levelet és bedobta a tóba, látszott a megkönnyebbülés, hogy megszabadult tőle. De látszott a megvetés is az asszony iránt, aki ennyire szemérmellen és ennyire eldob magától minden kötelező nőiességet. Akkor hazamentem és úgy, abban a lelkiállapotban, ahogy voltam, odaálltam a feleségem elé. Elmondtam neki mindent és figyelmeztettem, ellenőriztettem minden lépését és ha még egyetlen mozdulatot tesz ön felé... megkorbácsolom.

Simay megborzongott.

A tábornok felállt.

Simay is.

— El kellett ezt mondanom — fejezte be a tábor-

nak a keserű vallomást. — És meg kell mondanom azt is, hogy amikor innen, mint küldönc elmentem, megfogadtam, hogy az ön érdemeért minden honfitársáért mindent megleszek.

Azután kezét nyújtott. Melegen, barátin. Megszorította Simay kezét és elment.

A gyermek.

Dina a bölcső fölé hajolt. Édes, pufók, szöszeke lányka feküdt benne. Mint egy csöpp angyal. Nagy, szürke szeme kerekre nyílt és parányi, kagylós, fogatlan szájacskája mosolygott.

Dina is mosolygott. Azzal a mosollyal, amelyhez semmi más mosoly nem hasonlítható a földön. Az anyák mosolyával... Azzal a külön mosollyal, amelyet csak akkor kap meg, akkor tanul meg a nő, amikor először hajol gyermeke bölcsője fölé. Amikor először remeg át a szívéen, a lelkén a legnagyobb érzés, amit embernek érezni adatott. *Az én gyermekem...* *Az enyém...* Amikor először érzi a szent önzetlenséget, amely rokon Isten önzetlenségével s amely már feltámadásának pillanatában átítatja, megváltoztatja egész életét. Amely elviszi őt önmagától, a gyermeknek adja és kényszeríti, hogy azután már mindíg, amíg csak él, a gyermekén keresztül éljen, érezzen, lélegezzen. Ha ezt a mosolyt majd egyszer részeire, színeire bontva elemzi valaki, rájön a legnagyobb titokra a földön. A mindenség titkára... Az örökkévalóság titkára... A szent, az isteni béke titkára... A tökéletes boldogság

titkára . . . Arra, amely azt kérdezi: hát van élet és van világ túl ezen a bölcsőn? Hát van mennyország nagyobb, örökkévalóság igazabb, békesség tisztább, érzés szentebb, boldogság mélyebb, mint az, amely itt fekszik előttem? Nincs . . . *Ez minden . . .* Az élet, az értelem, a jelen, a jövő, az üdvösség.

Ezt a mosolyt nem érti és ennek a mélységét, háttartalanságát nem foghatja fel férfi soha. Hiányzik nála az, ami a nőben, az anyában megvan. Az a valami, az a misztikus elváltozás, amelyet az anyaság a nőben lelkileg, szellemileg és szervileg létrehoz. Ez a különös valami, amelyet a legtöbb férfi tagad, vagy pusztán időleges szervi elváltozásnak vél, emeli a nőt lelki és morális téren a férfi fölé. Ez teszi képessé a legnagyobb áldozatra és a legnagyobb lemondásra. Ez tartja fenn a családot és vele a társadalmat, a nemzetet. Ez az önzetlenség, ez a gyermekében való feloldódás, ez az örökkévalóságba vetett hit, ez a szünetlen áldozat.

Olyanféle tulajdonság ez a nőben — még a primitívben is — mint a tudósban, a kutatóban a keresés, a sejtett, a tudott, de még meg nem talált dolog után. A nő is a gyermekén keresztül, az új életen keresztül keresi talán a világosságot, a világ sötétségében. Talán Istent az Ő háttartalanságában. Talán az élet megértését, az érthetlenségek káoszában.

Szent ez az érzés és mérhetetlenül nagy. Olyan nagy, hogy aki érzi, néha szárnyakat kap tőle és repül Istenig, néha meg leroskad alatta, mert nem bírja a terhét.

Dina nézte a gyermekét.

Annyira az egész lényével nézte, hogy nem is vette észre, mikor az ura megállt a háta mögött.

Szuhomlinov Péter Alexejev kicsit megváltozott az elmúlt esztendőben. Szőkesége vesztett jellegzetességéből, arca komolyabb lett és teste kevésbé karcsú. Már nem mosolygott mindig és átlátszó kék szeme sem volt olyan gyermeki.

Az esztendőt részben a fronton, részben Moszkvában töltötte. Ha itt volt, idejét lelkiismeretesen megosztotta Dina és Barbara között. Délelőtt Dinával volt, délután Barbarával. A vacsorát Dinával és szüleivel költötte el, de vacsora után mindig elment, hogy az éj egy részét Barbarával töltsse.

Ahogy a férfiak általában, Suhomlinov Péter Alexejev sem érzett Dinával szemben lelkiismeretfurdalást emiatt a kétlaki élet miatt. Azt gondolta: férfi és a férfinak joga van mindent megtenni, amit akar vagy ami jólesik neki. Különben is Dinának nem hiányzik semmije. Még a szerelem sem. Bár nem szerelmes belé, igyekszik, hogy ezt soha észre ne vegye rajta, sőt, hogy szerelmesnek higgye és érezze. Hogy azonban még percei se legyenek, amikor esetleg egyedül érzi magát, legjobb, ha hamarosan gyermeke lesz. Akkor ki lesz töltve az élete, nem aggódik majd érte olyan nagyon, ha a harctéren lesz és nem fáj neki esetleg az, ha itthonléte alatt esténként egyedül hagyja.

Mert Suhomlinov is, mint olyan sokan, a gyermekre hárfította azt, amit neki kellett volna elvégeznie. Nem azért akart gyermeket, hogy az életének folytatása, a nevének örököse legyen, vagy mert vágyott rá, hanem hogy Dina élete, ideje, ki legyen töltve és ne

érezzen részben hiányokat, meg ne gondoljon esetleg arra, hogy, a hosszú délutánokat, estéket, amikor az ura nincs vele, mással töltse.

Mert ez az utóbbi olyan magától adódnék. Dina csodálatosan szép. Mindenki, aki látja, bámulattal adózik neki és nincs egyetlen férfi sem, aki boldogosa ne borulna a lába elé. Most meg, mióta anya, talán még szebb. A szeme még mélyebbre mélyült és a mosolya olyan rejtélyes, mint Giocondáé.

Most is... Hogy mosolyog, hogy néz a gyermekére. Mintha azt mondaná neki: te és én... Mi ketten... Mi ketten vagyunk az egész világ és rajtunk kívül nincsen senki és semmi.

Szuhomlinov a felesége vállára tette a kezét.

— Boldog? — kérdezte.

— Nagyon.

— Szereti a kicsit?

— Kérdezheti? — és nézte a gyermeket.

— És engem is jobban szeret, mióta ő van?

Dina nem értette a kérdést.

— Igen. Hiszen mégis csak én vagyok az apja.

Tőlem kapta őt.

Dina nem felelt. Nem mondhatta meg az igazat. Azt, hogy ez is valami egészen furcsa az asszonyoknál. Hogy a gyermekért csak azt a férfit szeretik még jobban, akit már... nem tudnak még jobban szeretni... És hogy akit csak becsülnek, akivel csak jól megvannak, — hogy ne is beszéljünk arról, akit utálnak vagy megvetnek — annál teljesen kikapcsolják, elfelejtik a tényt, hogy... valami közülük is van a gyermekhez. Ez esetben teljesen és kizárólagosan sajátjuknak

tekintik a gyermeket és mert az egészen betölti az életüket, még azt a melegséget sem érzik az apa iránt, amit addig éreztek... De ezt nem lehet megmondani. Ezt csak érezni lehet. Tudni lehet.

— Nem felel? — nézett arcába a férfi.

Dina felelt.

— De igen. Szeretem magát és hálás vagyok magának.

Szuhomlinov megnyugodott és leült. Mert ha ő nem is szeretne szerelemmel a feleségét, azt akarta, hogy az úgy szeresse őt és hallani akarta ennek a bizonyítását is.

Azután beszélgetni kezdtek. Szuhomlinov elmondta, hogy a városban nagy a nyugtalanság. Részben a folyton fokozódó sztrájkok, részben a nagy szén és a még nagyobb élelemhiány miatt. De aggódnak a katonaság magatartása miatt is. Mert a katonaság megtagadta az engedelmességet. Nem lőtt a zavarókra, s emiatt azok vérszemet kaptak és fosztogatni kezdtek.

— Ha a háború még soká elhúzódik, a forradalmat nem lehet elkerülni — mondta. — A nép belefáradt a verekezésbe, pusztulásba, nélkülözésbe és nyugalmat akar. S ha nem tudják megadni neki, megszerzi maga.

— Tegnap nálam volt Belosszeliszki hercegnő — kezdte Dina. — Furcsa és félelmes dolgokat látott és hallott Péterváron. Azt mondta, a cárné sokkal jobban, mint valaha, kezében tartja a cárt és addig semmit sem tesznek, amíg tanácsot nem kérnek Rasputin szellemétől. A cárné órákat térdel a drágakővel kirakott

szekrény előtt, amelyben a „*Bozsij Cseilovjek*“-nek, az „*Isten emberé*“-nek véres ingét őrizi és szentül meg van győződve róla, hogy a sztarec halála miatt sujtja a balsors az országot.

— Milyen rövidlátó az az asszony és mennyire igazuk van azoknak, akik azt mondják, hogy rövidlátásával, amely már a korlátoltsággal határos, öntudatlanul átka és rossz szelleme a cárnak, meg az országnak. A cárral sok mindent meg lehetne értetni és sok mindenben befolyásolni lehetne, ha ott nem volna mellette a felesége, aki minisztereket, hadseregparancsnokokat, kormányzókat neveztet ki és csapat el vele pusztán személyes rokonszenv vagy ellenszenv alapján és főként azon az alapon, hogy az illetők milyen érzelmekkel viseltetett hajdan Rasputin iránt.

— Belosszeliszki hercegnő azt mondta, hogy Péterváron suttognak a cár lemondatásáról is.

— Nemcsak ott. Itt is. Mindenütt. Még a csapatonknál is. Mihajlovics Miklós nagyherceg állítólag veszedelmesen őszinte levelet írt a cárnak, amelyben mindent lefestett előtte. Ha a cár elválna a cárnétól, még ma is meg lehetne menteni a trónt és az országot. De erről hallani sem akar.

— Inkább lemond?

— Ez a jobbik eset.

— Mi a rosszabb? — emelte fel Dina a fejét.

— Az, hogy valami merényletnek esik áldozatul.

Dinának megdobbant a szíve. Lengyel volt, imádta a hazáját és a cár és egész uralkodási rendszere ellenése volt a hazájának. Hogy talán nem is tudatosan vagy akarattal, hanem csak rossz befolyások, félre-

vezetések miatt, az őt nem érdekelte. Csak a tényt látta, a tényt szenvedte és a tényből ítélte.

Künn puska dörrent. Először egy, azután több. De a puska dörrenéseket túlharsogta a nép lármája.

— Békét!... Kenyeret!...

Kerti ünnepély.

Mióta Kovács Miklós hazaérkezett, alig lehetett szavát venni. Egész nap ült egy-egy félreeső sarokban, vagy nézte az előtte fekvő könyv lapjait, és gondolkozott. Nem elegyedett a többiek közé, hallgatott, alig evett és nem érdekelte semmi.

— Be kell vonni az életbe — mondta Simay. — Aki meglátja, hogy tétlenül ül, fogja karon és vigye a többiek közé.

Most is ez történt. Simay az Isimről jött haza, hátán a hálóban négy óriási vizával. Kovács meg még mindig azon a farönkön ült a ház előtt, ahol reggel, amikor Simay halászni indult.

— Gyere — karolt bele Simay — nézzük meg a többieket.

A többiek nagy munkában voltak. Mindegyik előtt halom négyrétbe vágott ívpapír, amelyből meghívók készültek.

Meghívók a Péter Pál napján tartandó kerti ünnepélyre, amelyen élőképeket, zene- és táncszámokat mutatnak be, apróságokat sorsolnak ki és amely után a kávéhoz mazsolás kalácsot, a teához lipthói túrós szendvicset meg omlós töpörtyüs pogácsát fognak adni.

Az élőképeket, már hetek óta próbálták és a Hotel Budapest előtti szabad térségen halmozták fel a napról-napra elkészült padokat, színpalákat.

A büfét a fák alatt építették, ahol a remekül gondozott utakon kényelmesen lehet sétálgatni és meg lehet csodálni a kertet, amelyhez hasonló egyetlen egy sincs Petropavlovszkban.

A hirtelen kirobbant meleg, amely a nyolc, kilenc hónapos tél után szinte átugorja a tavaszt, egyik napról a másikra fordult a forró szibériai nyárba és olyan birtelen nevelte, érlelte a terményeket, mint az üveg-házak meleg, párás levegője. A cserepekbe vetett és azután kivalántázott uborka már két arasz hosszúságú gyümölcsei lustán feküdtek a zsiros barna földön, és a paradicsom meg paprika bokrok roskadásig telve voltak.

Sok izgalom, tanulás, próba, készülődés után végre elérkezett Péter Pál napja is.

A Hotel Budapest, már hajnalban olyan volt, mint a méhkas. A gondosan gereblyézett térre katonás rendekben állították fel a padosorokat, szemben ezekkel a színpadok és a dús lombú, nagy fák alá a fehér papírral bevont, meg magyar nemzetiszínű zászlócskákkal díszített büfféasztalokat.

A rendezés munkájának oroszánrészét Kristóf Gyula tizedes végezte, aki mielőtt az angyalbört föltötte volt, kulisszákat tologatott a Nemzeti Színházban. Természetes hát, hogy e tudománya folytán itt rögn rendezővé és igazgatóvá lépett elő.

De meg is érdemelte. Az összehordott női ruhákon, kalapokon kívül — amit a tiszték és a legénység női

ismerősei adtak össze — a még szükséges palástokat, uszályokat, nagyszerűen megcsinálta a szintén kölcsönkapott függönyökből, aszalterítőkéből. S a szükséges díszleteket is ötletesen készítette el.

Hét órakor kezdtek gyülekezni a vendégek. Vagy száz olyan vendégre számítottak, aki megvásárolja, és kétszáz olyanra, aki természetbeni dolgokért váltja meg a jegyét. Mert a túró, vaj, tej, tojás, vutki, szalonna, zsír, liszt, ma, amikor az élelmiszerek nagyrészen eltűntek, vagy megfizethetetlenül drágák voltak, nagyobb érték volt a Hotel Budapest lakói előtt, mint a rubel.

A száz készpénzfizető vendég helyett azonban másfélszáz jött és az ételmezt hozókból mégegyszer annyi. Ilyenformán annyi lett a tojás és a különféle egyéb ennivaló, hogy a szakács boldogan dörzsölte tenyerét és elhatározta, hogy másnap mindjárt tarhonyát gyúr és a túró nagyrésztét felfüstöli a szűkebb időre.

A színpaddal szemben, az első sor közepén Szemjonov tábornok ült, mellette egyik oldalon az adjutánsa, másik oldalon az egyik ezredes tatár felesége. Azután tovább, felváltva tisztek és tiszti asszonyok. Az asszonyok kivétel nélkül kövérek, agyonfűzöttek, agyonfestettek voltak, óriási kalapokat viseltek lengő plörözőkkel, kócsag vagy paradicsommadár tűzéssel és alacsony, vastag nyakukat magas, halcsontos nyakú csipkeblúzba vagy ruhába szorították.

A tisztek jobbára marconák, szakállasak, bajuszosak voltak, de hófehér, aranyzsinóros zubbonyaikban, rendjeleikkel és kitüntetéscikkkel: imponálóak. Több-

nyire magasak, mint a szálfá, de az idősebbek, mind pocakosak.

A műsor első száma élőkép volt. Attila lakomája.

A konferanszié szerepét az oroszul tudó Barankovics töltötte be. Elmondta, hogy a nagy hun király, akit Európa Isten ostorának nevezett, innen az Isim meg az Irtisz partjairól indult el későbbi messzi hazája felé. Hogy itt ezek a síkságok, tavak, mocsarak és az Ural lejtői jól ismerik a magyarok őseit és hogy sokan vannak itt ma is, akik vér szerinti testvéreik. Hogy a magyarok itt, ezeken a határtalan síkságokon gyakorolták a nyilazás magas iskoláját. Kilőtték a nyilat, — mint az osztyákok, vogulok, tatárok, kirkiziek még most is ezen a vidéken. — Azután villámgyorsan letordultak a lóról és széleseben rárontottak az ellenségre. Hogy ezt a tudományt sohasem bírták eltanulni tőlük Európa többi népei és ettől félték a legjobban.

A konferansziének és az élőképnek óriási sikere volt. Az előkelőség viharosan tapsolt, az egyszerű nép meg összeölelte, csókolta a közelében levő magyar hadifoglyokat, akik az ünnepélyes alkalomra való tekintettel formaruhájukat viselték és hetykén félrecsapott sapkájuk rózsáiba virágot tűztek.

A második szám bűvészműtávjából állott. Galamb, kis nyúl, különféle színű selyemzsebkendő került elő az üres cylinderből, sőt a végén a foglyok és az őrség nagy derűtségére az őrmester nagajkája is.

Azután csárdás következett. Tíz pár táncolta. A fiatal, még tejesarcú fiúk menyecskésen hátrakötött kendőben, bő bokorugró szoknyában, pillangós szegedi papucsokban, a megtévesztésig nőiesek voltak. Any-

nyira, hogy bár ezt mindenki tudta, nem egy torzonborz, báránybőr sipkás muszkának és keskenyszemű fatárnak csillant meg láttukra a szeme.

Később tárogató, majd harmónika szám volt. Szép, sírni való, búsulni való, mulatni való magyar meg kuruc nótákat játszottak. Ezek közül sokat ismeretek az örök is. És mint máskor is mindig, ha a foglyok énekeltek vagy játszottak, valahogy összeszorított szájjal, elnyujtott, mély zümmögéssel, döngéssel kísérték és iromba nagy durva tenyerükkel verték hozzá a taktust.

Olyan volt ez így együtt, a szívbe markoló magyar nóta, és az egyhangú álmatag orosz kíséret, mint a csendes sírás, meg a meleg vigasztalás.

Előadás végén Szemjonov tábornok melegen gratulált Simaynak.

— Szöszönöm, tábornok úr — fogadta Simay az elismerést. — Az erkölcsi és az anyagi sikerünk ki-elégítő. Az előbbinek azért örülök, mert a vendégeink jól szórakoztak, az utóbbinak, mert a zsoldok elmaradásából származó hiányt pótolhatjuk vele.

— Remélem, az utóbbira nem lesz soká szükség. De ügye érthető, ha a rendszerváltozás kisebb-nagyobb zökkenővel jár.

Simay agyán villámszerűen cikáztak át a gondolatok, a kérdések. Hetek, sőt hónapok óta zajlott, forrongott körülöttük a világ. Petropavlovszk, ez a máskor annyira álmos ázsiai város néha olyan volt, mintha egy óriási kéz felhőkig érő lapáttal felkavarta volna. Ismeretlen emberek jártak a városban, csoportosulá-

sok támadtak és a legellenőrizhetlenebb, a legképtelenebb hírek keringtek a civil lakosság, a katonaság és a foglyok között.

Milyen jó volna megtudni valamit.

Elhatározta magát. Mi történhetik? Vagy válaszol a tábornok vagy nem.

— Tábornok úr — kezdte — megenged egy kérdést?

— Kérdezzen.

— Igaz, hogy a cárt lemondották és Tobolszkban van fogságban?

Szemjonov arcán rángás futott át és a szeme mélyén tűz lobbant. Az a fajta tűz, amely azoknak a méltalanul, igaztalanul bántott embereknek szemében gyullad ki, akik gúzsbakötöttek kénytelenek túrni a bántást, de azt nem tudják megakadályozni, hogy a szemük el ne árulja, mi van a lelkük mélyén. Szemjonovnak is eszébe jutott minden... A testőrezred, amelynek parancsnoka volt, a fény a cári palotában, élete a cár mellett és a bukás, amely igaztalanabban érte, mint bárkit, akit a cári szeszély kegyvesztésre ítelt és ide száműzött az Isten háta mögé. Felbukkant benne Rasputin arca... Az útált, gyűlölt szakállas arc, a szappant soha és vizet is csak ritkán látott rossz szellem arca. Aki úgy játszott a beteg, gyenge, nem egészen normális cárnéval és rajta keresztül a cárral, ahogy akart. Aki elhitette velük, hogy uraltuk csak addig tart, amíg ő mellettük van, fegyvereik csak addig győznek, amíg ő imádkozik a győzelemért és gyógyíthatatlanul beteg gyermekük csak addig él, amíg ő

kezeli. Csoda-e, ha két ember, aki mondhatatlanul babonás, sok tekintetben korlátolt és terhelt, mindent megtett neki és minden kívánságát teljesítette. Még azt is... hogy őt száműzzék... Nem mert bűnös, nem mert mulasztott, hanem — és a sárga tűz, mint az éjszakában fellobbanó rakéta, újra kicsapott a szemén, — hanem... mert nem adta oda a feleségét annak a részeg gazembernek, annak az erkölcstelen kutyának, a cár és a cárné mindenható kegyencének. Még most is úgy futott végig a düh az erein, mint akkor, amikor a sztarec megállott előtte és ördögi pofával az arcába vigyorogta: — *„Gondold meg batyuska, gondold csak meg. Nem olyan nagy dolog az egész. Hiszen csak egy órára kell az asszonyod. Azután visszakapod újra. Ha azonban nem adod, mehetsz. No... legjobb esetben Szibirjába...”* — Hát nem adta... És másnap már megkapta a parancsot, hogy vegye át a petropavlovski fogolytábor és a város parancsnokságát. Petrorgád helyett Petropavlovszk... A cári palota, a cári udvar fénye helyett a sötét fellegvár... A bálók, szórakozások, gyönyörűsége helyett tespedő unalom. Csoda hát, ha nem sajnálja a cárt? Csoda, ha azt gondolja, hogy balsorsát önmagának, a feleségének, uralkodásának köszönheti? Ő is szenved... Szenvedjen a cár is. Ő ártatlanul szenved... Méltányos hát, ha a cár is megvezekel a bűneiért.

Szembenézett Simayval.

— Igen. Lemondatták és Tobolszkban van.

Azután, mert néhány vendég közeledett feléjük, másról beszélt.

— Lehetetlen volna, hogy az előadást megismételjék?

— Ha érdemes lenne, szívesen megismételnénk.

— Gondoskodom róla, hogy érdemes legyen.

Gondoskodott is. Másnap kétszáz jegynek az árát küldte el és kérte, hogy az előadást tűzzék ki a következő vasárnapra.

Mikor Miska ezt meghallotta, megölelte a tábornak ordonáncát.

— Már látom magunkat valamennyiünket földig-érő oroszleány bundákba, esetleg. No! — és hátbaveregette — mit szólsz hozzá, testvér?

Nem szólt az egy szót se, csak vigyorgott.

Az előadást ezenkívül még háromszor ismételték. Telt ház, illetve telt udvar mellett. A töpörtyűs pogácsák és a liptais szendvicsek kosárszám fogytak és két cukrászda tett ajánlatot ezeknek állandó árusítására.

Barankovics hahotázott.

— Ha egyszer kerülünk haza Pestba, mondom el, hogy voltunk kertészek, halászok, suszterek, smirgli-manipulánsok, pékek meg komédiások.

— És táncmesterek — vágta rá még Kelemen.

— Mi fene?

— Igen. A tiszték asszonyai nem hagynak békében, mert megludták, hogy én tanítottam be a csárdást. Azt mondják, nyissunk tánciskolát.

Barankovics elrikkantotta magát.

— Ujjé! De még mennyire. Nyitunk már holnap. Jön Hotel Budapestba sok szép asszony, meg kis-asszonyka. Lesz dolgunk remek. Fogunk kurizálni.

— Te csak ne kurizálj, mert majd a fejedre üt a szép trafikოსné.

Barankovics elkedvetlenedett. Feltolta sapkáját a fejetetejére, megvakarta a tarkóját, azután nehézkes, kissé kaszálós léptekkel bement a házba.

Válaszúton.

Kovács hadnagy az ágyban feküdt és tekintetét a tárt ablakon keresztül a misztikusan ezüstös nyári éjszakába furta. Minden éjszaka így feküdt. Így, hogy nézett mereven, mozdulatlanul és gondolkozott. Hogy gondolatban lepergette maga előtt az egész átkozott kávéházi jelenetet...

Látta a nyegle hadnagyot, hallotta a hangját és érezte, hogy most éppen úgy, mint akkor, az izgalomtól felfülük a vére és az agya zúgni, kalapálni kezd. Mondatok bukkantak föl benne. Aljas, dicsekvő férfimondatok, amelyekre megesikordult a foga és a keze ökölbe szorult. *„Két nap alatt a szeretőm lett“*... *„Olyan kemény a melle, mint a töltőt gumilabda“*... És látta, amint a hadnagy megesókolja az ujjai hegyét s a csókot az emlékektől meg a szesztől részegen beledehja a levegőbe.

Azután önmagát látta, amint ült vele szemben, leste, várta a szavát, ökölbe szoritotta a kezét és fékezte belsejében az ugrásrakészülő fenevadat. — *Ne... ne...! Háttha tévedsz...! Sok Irén van...! Nagyon sok... Várj még... Ha négy évig várhattál, várj még öt percig...* És akkor hirtelen, hogy ne várjon to-

vább, a hadnagy kimondta az asszony teljes nevét. „Dr. Szabados Irén“... És röhögött hozzá... Röhögött, mint egy állat. Röhögött, amikor az ő agyában, szívében akkorát üvöltött a fájdalom, hogy azt hitte, szétveti a mellét. És bizonyosan szét is vetette volna, ha föl nem kapja a konyakos üveget és le nem üti azt a bitangot.

Nem bánja, hogy leütötte. Most sem bánja, napok, hetek tépelődése után. Sőt, ha úgy adódnék... újra megtenné... Igen... Ujra embert ölne.

Mennyit hajtogatja ezt a szót: *ölni... öltem...* Pedig nem ujság már neki. Ölt a harctéren is eleget. De furcsa, ott sohasem érezte azt, amit elfogása után a szűk cellában érzett, amikor a hadnagy széthasadt, vértől, agyvelejétől szennyes feje megjelent előtte. Harctéri ellenfelei sohasem jelentek meg. Támadások, ütközetek után néha rögtön lefeküdt és úgy aludt, mint a tej. A hadnagyot meg mindig látja. Most is... És a lelkében szüntelen hallja a szörnyű szót: *Öltél...* Megöltél egy embert... Ne magyarázz!... Ne védekezz!... A harctér egészen más. Ott a hazádat védted és az ellenfelednek is fegyver volt a kezében. De itt? A hímdüh előntötte az agyadat, rátámadtál egy védetlen emberre és leütöted, mint egy veszett kutyát. Üveggel ütöted le, mintha nem is kultúrember és tiszt lennél, hanem matróz vagy rakodómunkás.

Megöltél egy embert... És megölted a nyugalmaidat. Mert most már soha, értsd meg, sohasem hagy el ez a kép és a lelkedben a legönfeledebb pillanatokban is ott lesz a tudat... egy ember halálának a tudata.

És ha ez legalább megoldaná a kérdést. Ha meg-

semmisítené a valót. Azt, hogy a feleséged megcsalt. De nem semmisíti meg... Ha visszakerülsz, ha rá nézel, ha öleled, ha megsimogatja a hajadat, ha odaadja magát neked, mindig mindenhol, mindenből az kiált, ordít, üvölt majd feléd: — *Más is ölette... Másnak is megsimogatta a haját... Más is bírta...*

És mit teszel akkor? Öleled, csókolod, mintha mi sem történt volna? Túlteszed magad ezen a kis emberölési ügyön? Folytatod vele az életet, a csókot ott, ahol az utolsó éjszakán abbahagytad?

Nem folytathatod... Nem szabad, hogy folytasd. Ha az idegen embert megölted, aki semmivel sem tartozott neked, aki nem volt egyéb, csak férfi a feleségeddel szemben, mint ahogy te is csak az voltál nagyon sok asszonnyal szemben, akkor sokkal inkább meg kell ölnöd a feleségedet. A feleséged hűséget esküdött neked. Szeretted. Minden kalandon túl ő volt az életed igazi asszonya, akinek bármilyen megerősítésébe is került, meg kellett volna, őriznie magát neked.

Nem őrizte... Odaadta a hadnagynak. És ha annak odaadta, ha az elérte két nap alatt, ha az úgy beszélhetett róla, ahogy beszélt: odaadta másnak is... Soknak... Mindenkinek... Bemocskolta magát... Érdemtelenne tette magát, hogy ezután is a feleséged legyen... Hogy szeresd... Hogy gyereket akarj tőle... Rongy... rongy... szemét...? *Meg kell ölnöd, el kell pusztítanod, különben meglátod, majd meglátod, ismét bűnbe visz.*

Ordítani szeretett volna. Odaállani az ablakhoz és ordítani, hogy megkönnyebbüljön. Hogy szétszakadjon a mellében a feszültség és a vére lecsillapuljon.

De nem ordíthatott. Nyugodtan kellett feküdnie, hiszen pár lépésre aludt tőle Barankovics és a nyitott ajtón túl Simay meg Kelemen. Belefúrta hát fejét a párnába és nyögött. Tompán, kínlódva, mint egy halálrasedbzett állat.

Később, mikor kicsit megcsendesedett, terveket állított össze, hogyan ölje meg a feleségét. Az egyik szerint hazaérkezése első pillanatában megöli, a másik szerint csak később. Egyszer a revolver mellett döntött, másszor a megfojtás mellett. Az egyiknél az arcába vágta a bűnét, a másiknál nem magyarázott, csak rárontott és kiszorította belőle a lelket.

Igy ment ez órák hosszát. Néha hajnalig.. Minden éjszaka jó néhányszor megölte a feleségét és minden éjszaka megnyugodott, hogy megölte. Egészen addig, amíg egyszer eszébe nem jutott, hogyha megöli, éppen úgy nem fog szabadulni tőle, ahogyan a hadnagytól nem szabadul. Hogy azután az is minden éjjel, mint a hadnagy, megjelenik előtte és nem hagyja el és kínozza, gyötri, tépi, amíg meg nem örül.

Nincs más orvosság... nem megy haza.

Mikor ez a lehetőség először eszébe jutott, összezorult nemcsak a szíve, hanem a torka is és a halántéka tompán zúgni kezdett. Maradjon itt, szakadjon el a régi életétől? A hazájától? Budapesttől? A katedrálisjától? Mindenkitől, aki valaha kedves volt neki? Éljen itt? Ne olvasson többet könyveket, ne tanuljon? Ne lássa Irént, éljen Ivanovna Szonjával, gondolja az állapotokat és mívelje a földet?

Nem fog ebbe is beleörülni? Ki fogja bírni Irén és a régi élete nélkül?

De ha hazamegy... ölni fog... Bizonyos, hogy meg fogja ölni Irént... Nem lehet, hogy meg ne ölje, mert nem lehet, hogy ne szolgáltatson igazságot önmagának és bosszút ne álljon a pokolért, ami benne ég.

Igy kínlódott, gyötrődött, szakadatlanul. Egyik percben elhatározta, hogy ittmarad, a másikban, hogy hazamegy. De döntő elhatározásra nem tudott jutni. Már arra gondolt, hogy beszél Kelemennel, elmond neki mindent és tanácsot kér tőle, amikor egy nap Ivanovna Szonja meghatottan és boldogan bevallotta neki, hogy másállapotban van.

Ez döntötte el Kovács Miklós magyar-latin-történelem tanár további sorsát. Mert ettől a naptól kezdve minden éjjel nyugodtan aludt, egyetlen egyszer sem jelent meg neki a hadnagy vértől ázott feje, egyetlen egyszer sem kínoztta a gondolat, hogy megölt egy embert és hogy még egyet kell megölnie. A régi élete már csak egy sziget volt a tengerben, amely egyre távolodott tőle.

Sonját minden nap meglátogatta, törődött vele, egyre jobban szerette és egyre jobban befolyt élete irányításába. Érdekelte, hogy mennyi lett a gypju, a búza, és kedvvel, örömmel beszélt a jövő esztendő munkájáról.

Sonja szinte megdicsőülten hallgatta.

— Gondolod, hogy itt lesz még akkor? — kérdezte félve.

Kovács magához ölelte az asszonyt. Nagyon melegen, nagyon bensőségesen.

— Akkor... és mindig... Veled maradok.

Az asszony szép, fiatal, szőke arca olyan lett, mint a fehér márvány.

— És... és a feleséged?

Kovács egészen nyugodtan mondta:

— A feleségem rossz, te jó vagy... Tőle nem lehet fiam, te adsz nekem... Mellette nem lenne egy nyugodt pillanatom, melletted nyugodt lesz az egész életem.

Szonja nem szólt, szemét elfutotta a könny. Lehajolt és megcsókolta a férfi kezét.

Honvágy.

Simay napok óta nyugtalan és ideges volt. Fegyelmezettsége, amely mindig józanná, szinte hideggé tette, most mintha egészen elhagyta volna. Nem tudott aludni, nem evett, a nagy hideg ellenére órákig járt a kert, vagy az Isim partján és töprengett, gondolkozott. Mondhatatlanul bántotta a honvágy... 1914 augusztus elsején jött el hazulról és most 1918 március van. Hónap óta semmit sem tud otthonról. Semmit sem tud a frontról. Már régen nem jöttek új hadifoglyok, akiktől kérdezősködni lehetne és nem jöttek külföldi ujságok sem, amelyekből tudni lehetne valamit. Nem is sejti mi van az édesanyjával, az otthonával, a hazájával. És itt benn is egyre nagyobb a nyugtalanság. Romanov Miklós, a volt cár, — mert már ez a hivatalos neve, — azt mondják, még Tobolszkban él, a legnagyobb ellenőrzés mellett, de azt is mondják, hogy egész családjával kivégezték. És ez a

roppant birodalom, ez a sok százmillió álmodozó, babonás, a cári uralomtól készakarva, butaságban, elmaradottságban tartott nép, úgy hányódik a különféle érdekek, kormányok, lehetőségek és irányzatok között, mint egy kormányát vesztett hajó.

Ennivaló alig van. Ruhanemű, cipő, csizma, egyszerűen álom. Zsold nincs. Még jó, hogy a legénység úgy, ahogy segít magán. Talán egyetlen egy sincs, akinek ne volna valami érzelmi kapcsolata. Így a nők ellátják őket a legszükségesebbel. És ennek ellenére lelkileg már ők is nehezen bírják. Alig van hét, hogy egy-kettő meg ne szokjon.

A szokás... Ez kínozza, gyötri őt is hetek óta. Ez nem hagyja aludni éjjel és ez nem engedi, hogy komolyan nézzen a dolga után. Barankovics is, Kelemen is szüntelen ezzel foglalkoznak. Barankovics szerint a jövő hónapban lenne rá legmegfelelőbb az idő. Akkor a hideg már enyhül, viszont holmijukat az út egy részén még szánon lehetne szállítani.

Tudja, ha nem is megy velük, ők akkor is megindulnak. Egyedül, nélkülük pedig nem bírná itt az életet. Ránehezednék a magány és agyonnyomná. De ha velük megy, mi lesz itt az emberekkel? Ezekért ma is ő felelős... Vagy nem felelős? Egyedül is elintézik a sorsukat? Úgy tudja, sokan lesznek, akik itt maradnak. A kapcsolat, amelyben élnek és a kenyér lehetősége itt marasztalja őket. Miska azt mondja, aki itt marad, jó viszonyok között marad. Leginkább hadiövezvények mellett, szép kis házban, földdel. Páran meg, a szakács, a két szabó és a suszter üzletet nyitnak. A szakács hamarosan meg fog gazdagodni, mert ma sem

győzi már a cukrászdáknak a pogácsát, kalácsot és a rábaközi vert peracet.

Elmegy. Nem bírja ezt a bezártságot. Ezt a kis kört, amelyben forog és amelyből nem lát kifelé.

Ettől kezdve Kelemennel és Barankovicsal együtt csak a szökés gondolatával foglalkoztak. Mindent csak abból a szempontból néztek, hogy befolyásolja e és hogyan, szökési terveiket. Felesleges dolgaikat eladogatták és beszerezték azokat, amelyekre az utazásnál szükségük lehet. Elhatározták, hogy két szánt visznek magukkal. Az egyikre felpakolják a holmijukat, a másikat meg arra az eshetőségre tartják, ha valamelyiküket baj érné. Ha az időjárás miatt azután nem utazhatnak szánon, eladják, elcserélik a szánkókat és cipelni fogják a terhet.

Legfőbb gond az útlevel megszerzése volt. Nem mintha a legrövidebb idő alatt nem lehetett volna megkapni a legtökéletesebben hamisított útlevelet, hanem mert kétszáz rubelt kértek darabjáért. És hol, miből vegyék ők a kétszáz, illetőleg hatszáz rubelt, amikor egy esztendeje egyetlen fillér zsoldot sem kaptak és amikor szűkös megélhetésüket és legfontosabb ruházódásukat is csak véletlen csodáknak köszönhették.

Egy nap azután ez is megoldódott. Még pedig a legjobban és teljesen pénz nélkül.

Simay egyik sétája alatt összetalálkozott Szemjonov tábornokkal. A tábornok szánon ült, de mikor Simay meglátta, leszállt.

— Örülök, hogy találkoztunk — mondta. — Legalább tanuk nélkül köszönhetek el öntől.

— Elutazik tábornok úr?

— Igen. Visszarendeltek Petrográdba.

— A tábornok úr szempontjából örülök ennek, a miénkből nagyon sajnálom. Legigazibb jóakarónkat veszítjük el.

A tábornok szembefordult Simayval. Hideg, éles, szláv arca, mély, világoskék szeme őszinte jóakaratot, barátságot sugárzott.

— Kérjen valamit utóljára — mondta melegen.
— Ma még majdnem minden kívánságát teljesíteni tudom.

Simaynak megrezzent a szíve. Egy lehetetlennek látszó, bizarr gondolat futott át az agyán. Az útlevíl gondolata... Mi lenne, ha azt kérné? Ha attól kérné, akitől legkevésbé szabad? Örültség! — szidta magát.
— Tisztára az. Én megadnám, ha az ő helyében lennék? Nem tudom... Talán igen. Éppen azért nem tudhatom azt sem, vajjon ő megadja-e? Ha igen, minden nehézség megoldódott. Ha nem, nos, akkor még mindig ugyanott vagyok, ahol most.

— Volna egy kérésem, tábornok úr — mondta hirtelen. — Egy nagyon-nagy kérésem.

Szemjonov bólintott.

— Nem baj. Minél nagyobb, annál szívesebben teljesítem.

— Három útlevelet kérek. Nekem és két barátomnak.

— Szökni akarnak?

— Igen. Nem bírjuk már ezt az életet.

— Nem csodálom. Én sem bírnám.

A három fekete mén kapálni kezdte mellettük a havat és mély horkantással fújták forró orrlyukaikból a párát. Türelmetlenkedtek.

Szemjonov kezét nyujtott.

— Meg lesz. Még ma. A személyi adatokat töltésük ki önök.

Simay valami egészen különöset érzett. Nagy meglepet. Nagy örömet. Nagy hálát. Nemcsak azért, hogy a legfontosabb akadály elhárult és hogy most már igazán semmi sem állhat az útjuk elé, hanem azért is, hogy ez a férfi intézte el. Hogy *így* intézte el. Ilyen végtelen megértéssel. Szinte szó nélkül. Úgy, mint egy legközelebb álló barát. Magától értetődően. Kicsit vibrált is a hangja, amikor megköszönte.

— Köszönöm, tábornok úr. Sohasem fogom elfelejteni.

— Még mindig én maradok adósa.

— Én csak azt tettem, amit tennem kellett.

— Azt tette, amit talán egyetlen más férfi sem tett volna. Mert asszony dolgokban a testvér, az apa, a barát, mind egyformán bitang. De hagyjuk ezt. Kívánom, hogy az útjuk jól sikerüljön és minél előbb otthon legyenek.

— Köszönöm, tábornok úr. Tart még a háború?

— Hellyel-közzel.

— Mi van még a világban?

— Feneketlen felfordulás.

Mégegyszer kezét fogtak, a szemük mégegyszer melegen, barátin egymásba kapcsolódott, azután a tábornok fölült a szánra, Simay meg olyan könnyű léptekkel, mintha súlya sem volna, megindult az Isim felé.

Úton.

Már hatodik napja vándoroltak. Le, délnyugat felé. Ugy gondolták, Aktyubinszkig mennek gyalog, meg ha valami alkalmatosság akad, hát azon, onnan meg majd folytatják az utat: Orenburg, Szaratov, Charkov, Kiev és Lembergen keresztül haza. Pénzük volt hozzá, mert a három útlevel mellett Szejmonov jóvoltából háromezer rubel is volt. És ami szintén nagyon sokat ért, egy menlevél, amely minden orosz területen szabad mozgást biztosít.

Szabad mozgást igen, de nem bántatlanságot. Ezt hamarosan észrevették, mert az úton minduntalan összekerültek portyázó forradalmárokkal, a frontról hazakerült katonákkal, akik éhesek voltak, meg rongyosak, akik megszokták a kegyetlenkedést, rablást és akiktől mindig új és új mesékkal, megható történetekkel tudtak csak szabadulni.

Egyik nap, mikor pár kopasz fa védelme mellett kibukkantak a havas mezőségre, észrevették, hogy még messze, de kikerülhetetlenül vagy húsz fegyveres emberből álló csapat közeledik. Barankovics pillanat alatt készen volt a tervével. Simajt és Kelemenét ráparancsolta a szánokra. Simaynak a fejbőrét, Kelemennek a karját megvagdosta borotvával, bekötözte sebeiket, de volt rá gondja, hogy a vér keresztül üssön a kötéseken. Fájdalmas, szenvedő arcot kényszerített rájuk, azután beállt a két szán közé és meggörnyedten, mint aki halálosan kimerült, nagy nyögések között, húzni kezdte őket.

A gondolat bevált. A portyázó martalócok, akik-

nek pedig eleinte nem igen volt irgalmas szándékuk, annyira megsajnálták a szerencsétleneket, akiket Barankovics szerint fegyveres katonák támadtak meg, raboltak ki és sebesítettek meg, hogy megvendégtették őket és ajánlották nekik, kerüljenek az úton mindenféle katonát.

Kerültek is. A mezőségen jártak és nem az úton. Pedig ez sokkal nehezebb volt, mert a hó helyek közel már puhult, míg az úton a szánok talpaitól, a lovak patáitól még mindig kemény volt, miútt a márvány.

Mentek a fehér, szikrázó, végtelen hómezőn Szemük égett a fehérségtől, fülük fájt a hó egyforma susogó ropogásától, lábuk a szalmával bélelt óriási csizmák súlyától. Halálosan fáradtak voltak... Már harmadik napja nem értek falut és ez annyit jelentett, hogy három éjjel aludtak szabadban. Ilyenkor ketten a szánok tetején feküdtek, a harmadik meg mellettük állt és vigyázott. Pipált, és szemét, hogy álló helyzetben is le ne ragadjon, kerekre merszletle.

— Gondoltok ti kamerád, hogy lesz tető ma még mienk fejünk felette? — kérdezte Barankovics szokásától eltérően nagyon reménytelenül.

— Ha a kutyaugatás egyúttal tetőt is jelent, akkor igen — mondta Simay, aki már percek óta figyelt a csendességben.

Azt jelentett. Kis faházakból való falut. A faházak úgy állottak körben a falu közepén, a tarka fatemplom körül, mintha mindig ráfigyelnének. Mintha azt hallgathnák, nem mond-e valamit és azt néznék,

nem száll-e belőle közülük valamelyik aranyos ikonról egy szent, vagy maga az Üdvözítő.

Az első házba bezörgettek.

Mély, öreg hang dörmögött vissza.

— *Kto eto?* Ki az?

— *Mü vengerszkij vojennoplennij vrácsi.* Magyar hadifogoly orvosok vagyunk. Ha van beteg a faluban, meggyógyítjuk.

Melyik faluban nincs beteg? És melyik faluban nem fogadják szívesen azt, aki gyógyulást ígér?

Ki is nyílt rögtön az ajtó és szíves barátsággal betessékelték őket.

A szobában hatan voltak. Ültek az asztal körül és kihasználva a még gyér világosságot, vacsoráztak. Mert az orosz falvakban az az olaj vagy zsír is nagy érték, ami a rongyból készült, kanócczal fölszerelt csorba cserépben ég. Takarékoskodnak hát vele. Lefekszenek alkonyatkor és fölkelnek világossal. A munka miatt lehet. Télen alszik a mező, csak az állatok adnak dolgot és ha van, a favágás.

A házbeliek, egy öreg meg egy fiatal házaspár, meg két lenszinű hajú gyerek voltak. Itták a majdnem fekete teát és ették hozzá az orosz nemzeti ételt, a *pirozski*-t, a juh vagy házinyúlhússal töltött tésztát. miközben a szobában levő két kecske is vígan ropogtatta a tört kukoricával kevert abrakot.

Persze a vendégeknek rögtön helyet szorítottak. A két gyerek már evett, azok sietve felmentek a kályha tetejére, ahol az alvóhelyük volt. Ott aludtak a szülők is. Ágy, széles, faragott orosz ágy, csak egy volt a szobában. Az öregeknek.

Miután a vendégek is ettek, megkezdődött a kérdezősködés. Mert az orosz muzsik, mint általában minden egyszerű nép, evés közben nem beszél. Hallgat és eszik.

Barankovics minden rövid kérdésre bőbeszédűen felelt. Elmondta, mennyi beteget és milyen súlyosakat gyógyítottak meg vándorútjuk alatt és hogy így gyógyítgatva, szenvedéseken könnyítve teszik meg az utat hazáig. Vengrijáig.

— Akkor bizonyosan ti vagytok azok a nagy orvosok, akiről a batyuskám beszélt s akik Nikolajepolban meggyógyítottatok Ásztámovot, a gazdag örményt. Akinek pedig már nagyon régen fájt a hasa és a szemét sem tudta kinyitni a fájdalomtól — mondta a fiatal orosz.

— Igen, mi voltunk — ismerte el Barankovics és arra gondolt, hogy Ásztámov betegségét nagyon könnyű volt megállapítani és meggyógyítani, mert látott néhány hasonlót odahaza falun, még diákkorában. Akkor orvosnak készült, feszült figyelemmel hallgatta hát az öreg házi orvos magyarázatát, aki elmondta, hogy ez a görcsös hasfájás bürökfözettől ered, amelyet szerető hozzátartozók adnak azoknak, akiknek a földjére, pénzére vagy egyéb holmijára fáj a foguk. Kísérője mindig erős fájdalom a szemben, amely nem ritkán vakságra vezet.

— No és nem jön vissza Ásztámov hasfájása? — kérdezte kíváncsian az öregasszony.

— Ha nem issza meg azt a teát, amit a menyő külön főz neki, hanem a többiekéből iszik, akkor nem — felelte Barankovics.

— Rontás... rontás... — susogta a fogatlan öregasszony ijedten és sebesen keresztet veletl.

Később megtudták, hogy a falu egyik legénye hadifogoly Vengrijában és hogy nagyon megvan a helyzetével elégedve.

— Tisztességes emberek vagytok ti vengerszkiik — mondta az öreg muzsik. — Kár, hogy háborúba keveredtünk veletek. De ezt csak a cár batyuskák akarták. A ti cár batyuskátok meg a miénk. Mert a cár batyuskáknak mindig egymás birtokára fáj a foga. Schasem elég nekik, ami van. És hogy nekik több legyen, háborúba kergetnek minket. Engem háromszor kergettek bele.

Azután elpihent a ház. Az öregek lefeküdtek a faragott ágyba, a fiatalok a kályha tetejére, a három magyar meg egy halom szalmára a földön. Mellettük aludtak a tyukok, a malacok és a házi nyulak, amelyeket a fiatalasszony hordott be az ólból, hogy éjjel el ne vigye őket a görény vagy a farkas.

Mire reggel megitták a teát, hírük futott a faluban. Mindjárt ott is volt két öreg asszony, akik majd-hogy nem térden állva kérték őket, nézzék meg a betegeiket. Persze, hogy megnézték. Hiszen lám, a hír máris megelőzte őket és ez nagyobb bánthatlanságot biztosít minden menlevélnél.

Az egyik betegnek valamennyi foga gennyes volt és a genny lehúzódt az izületeire, a másiknak meg torokgyulladás volt.

Ennek a torkát Barankovics petróleummal alaposan kiecsetelte, a gennyes fogúnak meg tessék lássék adott néhány port, amely részben cukorból, részben

finoman szitált fahamuból állott. Ha beveszi a port, mondta a betegnek és naponta füstölteti magát friss farkasszőrrrel, meggyógyul.

Simay módfelett bámulta és röstelte barátjának orvosi működését. Ő teljesen képtelen lett volna a legkisebb ilyen szélhámosságra is, s szerepe kimerült abban, hogy a vizsgálatok alatt az ócska hőmérőt, a sztetoszkóppá előléptetett kétaraszos gumicsövet, a két öreg, jócskán rozsdás ollót, csipeszt és gyógyszeres ládát Barankovics kezeügyébe tette.

— Itt, ezek között, barátocskám, holdogul mi nem azzal, hogy vagyunk dzsentlemén, hanem azzal, hogy vagyunk kókler. Ezek kell hókusz-pókusz és látják ternometrum varázsszer. Ezek gyógyulnak meg hamis cukorpor, mert hisznek benne és ezek kell mondani farkasszőr, meg más középkori babona, mert értik csak meg azt.

Simay igazat adott neki, hiszen a két esztendő alatt, amit közöttük töltött, eléggé megismerte őket. Látta, hogy kik, hogy milyenek. Milyen gyermetegek, mennyire hiszékenyek, mennyire feláldozzák a valóságot a valószínűtlennek. Mennyire szeretik az érthetlent. Még vallásosságuk sem igazi vallásosság, hanem ragaszkodás a misztikumhoz. Folytonos keresztvetéseik, *Goszpodí pomiluj* könyörgésük, az ikonok, az ereklyék előtt való leborulásaik és mellveréseik nem istenimádás, hanem élénk fantáziájuk bizonyossága és a titokzatossághoz való vonzódás. Leikleg örök kiskorúak, tele ábrándos, érzelmes, zavaros gondolattal, hittel, elképzeléssel, amelynek alig van értelmi alapja. Oka ennek nemcsak adottságaikban

van, hanem tervszerű elbutításukban. Itt az egyetlen nevelési eszköz a vallás, amely azonban teljesen alá van rendelve a cárizmusnak, és tisztára politikai célokat szolgál. Napoleon szerint Oroszországban az érsek egyben rendőrfőnök is. Itt nincs könyv, tanulás, felvilágosodás, mert minden uralkodó hallgatólágosan vallja Katalin cárnénak egyik kegyencéhez intézett híres mondását: *„Ha egyszer itt mindenki megtanul írni és olvasni, sem én, sem ön nem maradunk a helyünkön.“*

Visszaemlékezés.

Május elején a szánok szinte egyik napról a másikra használhatatlanok lettek. A szürkés vagy itt-ott sápadt kék ég színesebb lett, magasabbra emelkedett. A nap kinyitotta arany kemencéje ajtaját és ahogy kedve volt, egyszer kevesebb, egyszer több meleget öntött a földre. Délről langyos szelek kerekedtek, végigtáncoltak a síkon, a sok kis tavacsán, a körülöttük levő mocsaras területen és nemcsak a havat fujták el néhány nap alatt, hanem a földet is fölszikkasztották.

A jó ég tudja honnan, hogyan — hiszen a fák, bokrok mind csupaszok voltak és a zombékok még barnán húzódtak a barna földbe — a levegőbe egyszerre furcsa, jóleső illatok keveredtek. Mintha fön, magasan egy titokzatos kéz óriási illatszeres üveget nyitott volna ki, hogy a hószagú levegőt beillatosítsa.

Az egész vidék képe egy csapásra megváltozott. A végeláthatatlan havas pusztaság, amelyet néha napokig nem szakított meg templomtorony és alacsony,

tarka házak foltja, csak néma és csupasz erdők, meg lomtalan pagonyok, a barátságos, itt-ott aprócska tavaktól színes, gyorsan zöldelő tájékká vált. A magány érzés megszűnt, a sokszor terhes és fájó csend halk, titokzatos, ellenőrizhetetlen hangokat dajkált. Szibéria eltűnt és helyébe az alföld lépett, amely csak azért nem hasonlított a mi alföldünkhöz, mert nem csatogott fölötte pacsirta és nem vonta rajta a fényes acél-ekét címeres ökör.

Ezen a földön csak faeke járt. Sovány aprómarha volt eléje fogva, sőt nem egy helyütt... ember... Nem volt más a helyzet a nagy birtoknál sem, mert a nagy urak kisebb országterjedelmű birtokai éppen olyan elmaradtak, mint a kis parasztbirtokok.

Egyik langyos, holdfényes estén, miközben lassan bandukoltak, Barankovics gödörbe lépett. Jobb lába térdik beleszaladt egy lyukba, a ballal pedig a lendület erejétől és a hátán levő nagy teher súlyától térdre-csett.

— Hű, azt a...! — és elkezdett káromkodni. Cifrán, kacskaringósan, különféle nyelven. A fél mennyországot lerángatta a földre és minden nemzet szentjeit felelőssé tette a nagy orosz szteppén ármányosan megbuvó lyukért.

Kelemen nevetve csitította, Simay meg figyelőn körülnézett.

— Valami disznó ürge, borz vagy róka barlangja neki — dohogott a kis ember.

— Nem. Marmotáié — mondta Simay, aki sok hasonló barlangot látott az Isim partján. — Alljunk meg. Itt maradunk éjszakára. Ma legalább mind a hárman

egyszerre alhatunk. A marmoták majd örködnék fellettünk és ha veszély van, felébredzenek.

— Ébredzenek fel? Hogyan?

— Csak várj és figyelj.

A kis ember körülnézett.

Előttük alig ötven lépésnyire rendszertelenül elszórva rengeteg, a vakondtúrásnál jóval nagyobb halmocskát látott és minden halom tetején egy sötétbőrű, fején fehér bóbitás állatot. Az állatok mereven ültek a halmocskákon és fejüket figyelve fordították a vándorok felé. Mikor látták, hogy megállanak és nagy terhüket ledobják a földre, mintegy vezérszóra, valamennyien felugrottak, éleset füttyentettek, meghajtották magukat az utasok felé, újra füttyentettek, azután, amint illik, leültek újra.

Barankovics pillanat alatt elfelejtette előbbi bosszúságát és elnevelte magát.

— Marmotákok van jókedvű kis állat, hogy köszöntik vendég fütyülővel, — mondta. Azután ő is füttyentett egyet, meghajolt az állatok felé és újra füttyentett.

Hogy feleletül-e vagy nem, de az állatok újra megismételték az előbbi műveletet.

Míg Simay és Kelemen kicsomagolták a vacsorához szükséges holmit, Barankovics tüzet csinált. Ráállított egy csajkát, egy bádoggulaesből vizet öntött és jó porció teát szórt bele. Azután levágott három egyforma darab lepényszerű kenyeret, mindegyikre rátett egy darab jó barnára sült kecskehúst, a teát három felé osztotta és katonásan jelentette, hogy a vacsora készen van.

Nagyon jól esett. Pedig a teába egyetlen csöpp pálinka és egyetlen szem cukor sem volt, a kenyérben a keménységtől csikorgott a kés és a hús száraz volt, mint a tapló. De éhesek voltak és aznap vagy harminc kilométert hagytak maguk mögött.

— Vagyunk még milyen messze haza? — kérdezte Barankovics, mikor pipára gyujtott.

— Körülbelül 3500 kilométernyire — felelt Simay.

— És tesszük meg út, ami van hátra, mennyi idő alatta?

— No, repülőgépen bizonyosan hamarabb megtennők, mint az apostolok lován. — Csipett fel egy szikrát csak úgy kézzel a pipájába Kelemen is.

Azután hallgattak. Ugy, mint a fáradt utas ember hallgat, vagy mint azok, akik mindig együtt vannak és akiknek már nincs mit mondaniok egymás számára. Nézték a marmotákat, amelyek halk, döngésszerű hangon beszélgettek egymással.

Érdekes, ritka kép volt. A zömök, vörösés-barna állatok, fejükön a fehér bóbitával, amint fölegyenesedve ülnek, hasukra lógatják rövid lábukat és egymás felé bólogatva beszélgetnek. Hosszú szőrük tompán ragyogott és a szélről ülők mint az őrszemek, vigyáztak az estében.

Barankovics és Kelemen álmosak lettek. Kiverték a pipájukat, végigheveredtek egy pakrócon, egy másikat magukra húztak és perccel később már az alvók mély, egyenletes lélegzésével lélegeztek.

Simay meg ottmaradt a tűz mellett. A hold, mint ókori sápadt ezüsttükör lebegett az égen és a csillagok,

mint elszórt ékkövek világítottak. Csodálatos, kézzelfogható nyugalom volt. A puszta aludt... Szíve valahol a föld mélyében dobolt halkán és álmára a hold vigyázott, meg a csillagok.

Simay nézte a puszta arcát... Babonás hatása volt rá a pusztának. Vonzotta, hívta, beszélt neki. Mindegy volt, hogy nappal van-e vagy este, havas e a táj, vagy sarjad rajta a fű. Hangja, szava, mindig megtalálták lelkéhez az utat és mindig jobban kívánták vele a magányt.

A harctéren is, az Isim partján is sokszor, sokat volt egyedül. Ott is, itt is, órákig állt, nézte a látóhatár szélét, elképzelte mi van mögötte, engedte, hogy hangulata béklyóba verje, megtöltse szomorúsággal, vággyal és csendes megnyugvással. De *az* a magány — most látta csak — egészen más volt. Nem volt igazi. Hiszen ott voltak előtte, mellette a lövészárkok telve emberekkel. Ott volt a város. Az Isimen hajók, csónakok úsztak, hangok repültek az egyik partról a másikra és a levegőben sokezer ember szívdobbanása, öröme, bánata, vágya reszketett.

Ez más... Egészen más.

És nézte a pusztát... Tompán fénylett, szürke volt és végtelen. Határa megszűnt, felszívta a fény es elfüggönyözte az este. Mérheterlen volt.

Nézte... Elmerült benne... A mérhetetlenségében, csendjében, rejtelmében.

Képek bomlottak ki előtte. Soha nem látottak, óriási, gyönyörű, vidám, szomorú, fölemelő, lesújtó képek. Elődeiről... Az ősökéről, akik itt Ázsia pusztaságain fogamzóttak évezredek rejtelmes mélységében. Akiknek látása itt nyílt szélessé, gazdaggá, akik itt ne-

velődtek vezető néppé, úri lelkű nemzetté. Akik, miután csendes, álmódzó ugor vérükbe beleszakadt az izzó hun vér, itt lettek örökös harcban, kemény lovaglásban, acélos testűek és kettős keleti lelkükkel, csodálatos magasságba kívánczók. Innen indultak nyugat felé, romlani és belesüppedni az utolsó évezred ingoványába. A... mába...

Nézte a pusztát...

Ha itt maradtunk... ha itt maradhattunk volna.

De kergetett, űzött bennünket a vérünk, űzött az ellenség. Űzött a szabadság vágya... Mindíg a szabadság... Első ős hazánkat Krisztus előtt kétezernégy-százban Szün kínai császár igája tette tarthatatlanná. Meggyülöltük a rabszolga sorsot, leráztuk az igát és megindultunk új mezők, tisztább folyók, a szabadság felé... Hosszú vándorlás után új hazára leltünk és hatalmas, gazdag törzssé virultunk az Orchon és a Szelenga táján. Itt boldogan, békésen éltünk, amíg csak évszázadok mulva fel nem tűnt egy harcos, lo-bogó vérű nép: a hun... Vezére a nagy Buku kán összegyűjtötte az ezer és ezer elszórt törzset és megalakította a turáni népek első keleti világbirodalmát. Így váltunk mi csendes vérű ugorok egy harcos nép csodás szervezetében Ázsia rettegett katonanépévé, akiket hódító útjukban az ellenük emelt kínai Nagy Fal sem tudott megállítani. Ez a nép adta a világ legnagyobb katonauralkodói, hódítói, vezérei között is a kimagaslókat. Mengütájt, Atillát, Árpádot, Dzsingiszt.

A szerencse sokáig rabszolgánk volt, de nem maradt mindig velünk. Iszonyú véráldozatok következtek a szabadságért, az uralomért, a közösségért. Nagy ká-nck sem születtek mindig s a határok folyton hullá-

moztak. Előre, hátra, ahogy az erő és a szerencse változása hozta. Ha a béke tartós volt, felülkerekedett tudásszomjunk és alkotásvágyunk és építettük az örökkön élő ázsiai kultúrát, minden idők és népek művelődési forrását. Tibet, akkori őshazánk a megmondhatója, mivé fejlődtünk és mitadtunk neki.

Felsóhajtott.

És mivé lett mindez... Nyugaton.

Bús mozdulatlansággal nézte a pusztát... Milyen hosszú volt az út, amíg ideértünk az Ural vidékére és innét tovább a Meotisz, a mai Azovi-tenger meléjére. Majd ismét tovább, amíg Atilla a nagy hún király, a Volgától a Rajnáig, az Aldunától a Keleti-tengerig megalapította a hunok nyugati világbirodalmát.

Szédült az évezredek távlatától, az események forgószelétől. Láta hazáját, népének történelmét. Láta, a tragikus elhivatottságot, amelyet ez a nép Nyugat népeinek életében betöltött és betölt. Lenyűgözte, hogy itt áll korai elei földjén, hogy tudja, mi történt erre. Egyszerre volt diadalmas és leverő ez az érzés. A mára gondolt és a jövőre. Rosszat érzett... Rabsága, mintha népének rabságát példázta volna és ettől megborzadt.

A pusztá, eleinek pusztája, aludt körülötte.

Haza.

Harmadik hónapja gyalogoltak már és a forróság, a tehercipelés végtelenül kimerítette őket. Az utolsó hetekben, amikor a forróságtól egyáltalán nem bírtak járni, délelőtt tisztól, délután hatig heverték egy-egy

erdő mélyén, vagy víz partján. A csontjaikban néha kellemetlen, sőt fájdalmas szagatást éreztek. A mocsaras vidék, a hidegben, szabadban való éjszakázás megtette a magáét.

Bőrük, mint a bennszülött pásztoroké vagy földműveseké barnává, szárazzá cserződött és ráfeszült pofacsontjaikra. Barankovics ijesztően lesoványodott, de Simay és Kelemen, akik amúgyis csontosak, izmosak voltak, eléggé megtartották formájukat.

Egyik alkonyaton az Ob partján buja, magasra nőtt füves térségen nomád kergizekkel találkoztak. Cirkuszszerű sátorfalujukon kívül rengeteg ló, kecske, bárány legelészett. Néhány férfi a tikkasztó, párás meleg ellenére is bőr ruhában és magas, szőrös kucsmában őrizte a nyáját.

Megmondták, hogy magyar hadifoglyok, hogy úton vannak messze hazájuk felé és kevés élelmet kérnek.

Örömmel fogadták őket. A pusztalakónak még nagyobb öröm a vendég, mint a falusinak, mert még nagyobb változatosságot és ujságot jelent. Valósággal a távoli világot jelenti, amely bejön vele abba a szűk világba, ahol nincs más, csak a család, a törzs és az állat.

A sátorfalu lakossága mind a sátrak előtt volt. Barna bőrük csillogott, gesztenyeszínű, meg fekete hajuk fénylett a zsírtól. Középmagasak voltak, zömökék és valamennyi nyers bőr ruhát viselt. Pipáltak és tiszteletteljes kíváncsisággal nézték a jövevényeket.

A törzsfő sátora tágas és levegős volt. Földjén tarka gyékényszőnyegek, fehér báránybőrrel letakart

fekvőhelyek, alacsony padok. A sátor tartó-oszlopain felaggatott lószerszámok, nyergek és a főhelyen, szemben az ajtóval, hogy mindjárt szembetűnjék, tenyér-nagyságú, fakó, csorba tükör.

A vacsorát a sátor előtt gyékényszőnyegeken ülve, az alacsony padokról fogyasztották el. Sült kecskehús volt, juhsajt, innivalónak pedig erjesztett lótej, a kunisz. A három magyar irtózott ettől a savanykás, furcsa ízű, sűrű kotyvaléktól, de vitézül fölhajtották valahányszor házigazdájuk a gyönyörűen faragott tarka fakupákat teletöltötte.

Közben a kirgiz elmondta, hogy az Aral-tó környékéről jönnek és az Ob partján vonulnak fölfelé, hogy találkozzanak rokonaikkal, akiknek a törzséből asszonyokat akarnak vásárolni. Tíz fiatal férfi van itt, akinek asszonyra van szüksége. Igaz, kaphatnának közelebb is, de a kirgizek nem szívesen házasodnak össze más törzsekkel. Elmondta, hogy ők nem katonáskodnak, nem fizetnek adót és a háborúról csak annyit tudnak, hogy az atyuskát börtönbe vetették, majd kivégezték miatta. Városokba sohasem járnak, sőt messze elkerülik, mert a házakban mindenféle betegség tanyáz. Szükségeiteket a falukból állatbörökert szerzik be.

Másnap, ha a vándorok mind el akarták volna magukkal vinni a sajtot, szárított halat, füstölt húst, lepényszerű kenyeret, amit az asszonyok összehordtak, kis kocsit kellett volna vásárolniok. Mindenki szíves volt hozzájuk, mindenki adni akart.

Ők is adtak. A férfiaknak színesre festett gyufaskatulyát — itt még mindig taplót és kovát használ-

tak — zsebkést, az asszonyoknak tarka gyöngyöt, cícső gyűrűt. Az asszonyok rögtön felrakták a gyöngyöt és valamennyien a darab homályos tükör körül tolongtak, hogy gyönyörködjenek magukban.

Az Aktyubinszk felé vezető úton egyre több vöröskatonával találkoztak. Mentek haza Ázsia belsejébe vagy hivatalos küldetésben jártak.

Tőlük tudták meg, hogy a nagy háborúnak vége, de Oroszország és Lengyelország között új háború tört ki. Simay szerette volna megtudni az okát és azt is, hogy honnan, meddig tart a front, de erről a katonák semmit sem tudtak.

Ez a véletlenül szerzett értesülés megváltoztatta útjuk irányát.

Nem mehetnek Lengyelország felé. Le kell menniök a Kaspi-tengerhez és onnan valahogyan haza.

Haza...

Haza...

Itthon.

Az ország olyan ájult volt, mint a mező nagy jégverés után. A veszített háború, a forradalom, megszállás, ellenforradalom teljesen kimerítette. Az emberek, mint az őszi legyek, reménytelenül lézengtek és nem lehetett, csak sápadt, szomorú, fáradt arcot látni.

A közállapotok siralmasak voltak.

Nem volt tüzelőanyag, élelmiszer, ruha, cipő, nem volt munka. Az üzemek álltak, mert nem volt nyersanyag. Aki meg akarta kapni a ragacsos, szeméttel,

madzagdarabbal, zsákfoszlánnyal tele, rosszszagú, Larna cukrot, az hajnalban beállt egy-egy fűszerkereskedés elé a sorba és várt, várt, néha késő délutánig. A benyér feketevörös volt és nehéz, mint a kő. A gyerekek nem ismerték a tejbedarát, tejberizst, a csokoládét, cukrot, süteményt. Boldog volt, aki gerstlit, kukoricakását, krumplit, babot, répát, tököt és néha egy-egy falat húst vagy hadisüteményt adhatott nekik.

A munkásnép teljesen lerongyolódott. A középsztya és a falusi kevésbbé, mert a bársony, vagy gyapjufüggönyökből, ágy- és asztalterítőkből remek kabátok, ruhák lettek és mert a falusi nép csak ruháért adott ennivalót. A férfiak között nem egy volt, aki a háború második vagy harmadik esztendjében kifordított ruháját visszafordította. A lakások lassankint olyanok lettek, mintha kifosztották volna. A ruháknak felvarrt függönyök, asztalterítők után eladásra kerültek a szőnyegek, a zongora, az ezüstnemű, a képek és minden, amiért ennivalót lehetett kapni. Kiürültek a szekrények, mert egy tyúknak, csirkének egy-egy rumburgi lepedő vagy jó állapotban levő ruha, cipő volt az ára. Ügyvédek, orvosok, állami hivatalnokok boldog, ragyogó arccal vittek haza néhány tojást és a falukban való batyuzás magától értetődő lett. Mint a szerencsefiát emlegettek egy egyetemi tanárt, aki egy nagy operációért két sonkát és öt kiló lisztet kapott. A mosdószappan egészen ismeretlen fogalom lett. Kávét helyett kukoricát, makkot, árpát pörköltek a háziasszonyok és tea helyett szederlevelet, hársvirágot, bodzát, csipkebogyót forráztak le.

Egy ismeretlen járvány, tüdőpestis, dühöngött az

országban a tifusszal együtt és a betegek nem kaptak orvosságot, nem jutottak megfelelő táplálékhoz.

A vasúti kocsik kitört ablakokkal, hőrnélküli ülésekkel, lámpák nélkül, rokkantan vánszorogtak, öthat órai késés egyáltalán nem számított. Egy eddig ismeretlen, szomorú emberfajta honosodott meg a fővárosban: a *vagonlakó*... Erdély, Felvidék, Bácska menekültjei, akik a pályaudvarok külső részén vagonokban laktak. Magasállású állami hivatalnokok, katonák mentek „haza“ a vagonokba és panasz nélkül, de keserűen gondoltk rá, hogy idejutottak. Jó családból való gyerekek nem tudtak iskolába menni, cipő meg ruha híján és a cipőkenőccsel befeketített madzag, mint cipőzsinór teljesen szalónképes volt.

A gazdaságokban a kocsik, ekék elé nem volt ló, és marha. A négyesztendei munkásihiány miatt a föld egy része parlagon hevert. Az épületekről omlott a vakolat, bomlott a tető és a mezőgazdasági gépek romlottak, rozsdásodniak.

Pusztulás... pusztulás mindenfelé.

Ebbe került bele Simay Balázs.

Még jóformán le se mosta magáról az út porát és ki sem pihente fáradalmait, elhatározta, hogy nyugdíjba megy. A majdnem három éves harctéri szolgálata, a két éves fogság lelkileg nagyon megviselte, befelé fordította, elmélyítette. Dina emléke sem hagyta el, meg édesanyja is nagyon kérte, vegye kézbe a pusztuló gazdaságot. Beadta hát a lemondását.

Ilyenformán a Simay kastélyban teljesen megváltozott az élet. Nem éppen külső kereteiben, mert

egy-két csendes vadászaton kívül semmi összejövetel nem volt, de belső formájában.

A nagyasszonyra nem lehetett ráismerni. Arca kiszímult, szeme-szája mosolygott. Fekete ruhájára fehér kézelő, fehér csipkenyakkendő került és újra ő állította össze az étrendeket.

Itthon volt a fia... Az egyetlen fia... Akiről másfél esztendeig semmit sem hallott és aki most már mindig itthon marad vele.

— Látja... látja... — nézett rá ragyogó mosollyal a főtisztelendő. — Mégis csak hazakerült a gyerek. Mindig mondtam én, hogy bízni kell a jó Istenben.

— Lenne csak gyereke és ne hallana róla másfél esztendeig, majd megrendülne a maga hite is.

A főtisztelendő nem mert ellentmondani.

— Most még csak egy kívánságom van — merengett boldogan a nagyasszony. — Hogy a gyerek minél előbb megházassodjék. Mert egyedül, falun, nem igen bírja soká.

— És ha bírná is, itt az ideje a házasságnak. Sőt a legelőbb ideje. Kiszemelt már a nagyasszony valaki?

— Én legszívesebben Szemenyey Katát látuám. Szép lány, okos lány, huszonöt éves, éppen Balázshoz való. Gyerekkoruk óta egymásnak szántam őket. De ha nem tetszik neki, azt veszi el, akit akar. Én szeretni fogok mindenkit, akit ő szeret és megfuvom a helyét is, ha boldoggá teszi a gyerekeimet.

A szomszéd-szobából férfilépés hangzott.

A nagyasszony csengetett a kávéért.

— Merre jártál, édes fiam? — kérdezte a fiát, mikor az a kézesók után középük ült.

— A magtárban voltam, anyám. Fölmérettem a gabonát és számadást csináltam. Ha több kukoricát meg repcét velünk, ötven mázsa fölöslegünk lesz. Holnap mindjárt be is szolgáltatom. Gondoltam, ha ezt az egész országban keresztülvinnék, sokat segítene a kenyértelenségen.

— Okos és szép gondolat, fiam — örült a föltisztelendő. — Én vasárnap mindjárt ki is prédikálom. Sőt értesítem a szomszéd plébánosokat is, hogy cselekedjenek hasonlóan.

— Köszönöm, szent atyám. Én meg beszélek a főbíróval. Remélem, megérti a szándékomat és segítségemre lesz. — Azulán a nagyasszony felé fordult. Melegen megcirógatta a tekintetével. — És édesanyám is, úgye, ha szépen megkérem valamire.

— Én mindent megteszek fiam — mondta a nagyasszony ragyogó arccal, hogy a gyerek kér tőle valamit.

— Tessék élére állni a zsír- és lisztgyűjtésnek. Ha anyám megy a két asszonnyal, akik a zsírosbödönt és a liszteszsákot viszik, egyetlen asszony sem fogja megtagadni a kanálfej zsírt és a marék lisztet a szűkölködőtől. És a sok kicsi itt is sokra megy.

— Ezt a gyűjtést is megszervezzük az egész járában — lelkesedett a föltisztelendő. — Hanem mondd csak édes fiam, honnan veszed te ezeket az ötleteket? Ferfiember, főként katona, nem igen szokott ilyesmivel foglalkozni.

— Dehogynem, István bátyám. Aki onnan jött, ahonnan én, aki azt látta, amit én, az gondol ilyes-nyire, mert tudja, mi a nyomorúság és az éhezés. S azonkívül is, aki naponta belenéz az ujságokba, látja, hogy ezerféle tennivaló van. Csak győzzük.

— Mit gondolsz, mikor változik meg a helyzet? Simay keserűen legyintett.

— Soká... Nagyon soká. És ha a békeszerződések olyanok lesznek, mint hírlik, akkor még évtizedek múlva is nyomorogni fogunk.

— Igaz, hogy a feltételek már készen vannak és csak azért nem kaptuk meg, mert nem volt olyan kormányunk, amelyik az antant szerint az országot képviselhette volna?

— Hogy a feltételek készen vannak, az igaz, hiszen Lloyd George már beszélt erről az alsóházban. Sőt ugyanezt itt nálunk Graziani tábornok, a budapesti katonai misszió vezetője is kijelentette.

— Mi van a feltételekben?

— Szerintük az igazságos béke, szerintünk halálos ítélet... Pedig megszövegezésüket állítólag két cél irányította. Az egyik: a népek önrendelkezési joga, a másik: a kártérítési kötelezettség. Ha ezt szószerint vesszük, akkor Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Kolozsvár, Arad, Temesvár, Zombor és a többi nem kerülhet idegen kézre, mert magyar vagy túlnyomóan magyar városok. Ha pedig az utóbbit vesszük szószerint, akkor hogyan kaphatná például Románia, amely 1916. augusztus 28 án lépett a háborúba, a veszteségeiért Erdély háromnegyed részét.

— De ez csak nem bevégzett dolog? — hangzott a riadt kérdés.

— Majdhogy nem. Erdélyre, ha csak Isten egészen különösképen mellénk nem áll és a békekonzferencián nem találkozunk különleges megértéssel, meg nem lesz kivételes szerencsénk, a júniusban megállapított demarkációs vonal marad érvényben. A Nyugat-Magyarországra vonatkozó döntést viszont csak akkor lehetne megváltoztatni, ha a saint-germaini szerződés huszonhetedik pontját, amely az osztrák köztársaság határait megállapítja, megváltoztatnák. Erre azonban... kevés a kilátás.

— De mi lesz így velünk? Ilyen megcsókoltan?

Simay fölállt. Kibúzlta magát. Válla megfeszült, feje magasra emelkedett. Arca, amelyen rajta volt a harcútér, az orosz fogság, az orosz szteppék, a Kaspis és a Fekete tenger telének, nyarának és a sok nélkü-lőzésnek a nyoma, megkeményedett, bronzszerű lett. A szeme meg fénylett. Meggyőződés és szent hit volt benne.

— Így is élni fogunk... — mondta határozottan.

— Élni és dolgozni. És tovább is lemondunk, ha kell, tovább is koplalunk, ha kell, de el nem veszünk. Ezer esztendeje élünk itt, elszenvedtünk török igit, tatár dúlást, Habsburg elnyomatást, mégis megmaradtunk magyarnak, még sem tudtak bennünket kiirtani, vagy beolvasztani. Még sem tudták a nyelvünket megszenmisíteni. Nem fogják tudni most sem. Kivárjuk a végét és a vége után újra erősek, egészek leszünk. Kívülről nem fognak bennünket elpusztítani soha. Sem megszállással, sem szétdarabolással, sem nyomorúság-

gal. Elpusztulni csak akkor fogunk, ha önmagunk leszünk a magunk hóhérai.

— És azok nem leszünk — mondta halkan a nagymama és könny csillant a szemén.

Remény.

— És most mondd meg, miért kellett, hogy felutazzam?

Ezt a kérdést Simay adta fel Kelemen Istvánnak. Ebéd után voltak és Kelemen szobájában.

A szoba hideg volt, mint a jégverem, mert fát és szenet csak annyit kaptak, hogy örültek, ha egy szobát be tudtak fűteni. Abban pedig a gyerek volt és az asszony. De a két férfi nem érezte a hideget. Mi volt ez a nulla fölötti 5 fok a szibériai nulla alatti 5 fok szoba hőmérsékletéhez?

Ültek egymással szemben, mellettük zubogott a feketekávé-gép, amelyben, a jó ég tudja, mitéle magvak főttek gyöngykávé helyett, és cigarettáztak.

— Két napot töltöttem Bécsben — adta meg Kelemen a kérdésre nem egészen illő feleletet.

Simay rácsodálkozott.

— És ezért kellett nekem Pestre jönnöm?

Igen. Meg akartam mondani neked, hogy Bécsben láttam Zamojski Dina grófnőt.

Simaynak a szívére esett a név.

— Láttad? — kérdezte színtelenül.

— Igen. És úgy gondoltam, érdekelni fog a dolog. Simay soká nem felelt.

— Tudod, hogy férjhezment? — kérdezte azután.

— Igen. Petropavlovszkban láttam az esküvői képét.

— Hát akkor mit akarsz?

Kelemen fölhajtotta a forró fekete lötytyöt, ami a csészéjében volt.

— Az a kérdés, szereted-e?

— Úgy, mint azelőtt... — hangzott nagyon reélyről.

— Akkor tégy félre minden — hát akkort, — utazz föl és ha szüksége van rá, segíts rajta.

Simay megragadta a barátja kezét.

— De hát mondd meg végre, mi van veled!

— Nem tudom. Pillanatra láttam csak egy ellenkező irányban robogó villamoson. Tavaszki kosztümöt viselt, az arca sápadt volt és az ölében nagy csomagot tartott. Persze rögtön leugrottam és átszálltam az ő irányába. Kerestem. Reménykedtem, hogy valahol megpillantom. Hiába. Azután órákig jártam azon a tájon. Eredménytelenül. Ha időm lett volna, megkísértem, hogy valami hivatal útján rátaláljak, bár ki tudja, hogy ebben a fenekestől felfordult világban van-e most ilyenféle.

— Így végeredményben semmit sem tudsz.

— Csak annyit, hogy rengeteg előkelő orosz menekült van Bécsben és hogy nagyon sokan közülük csak a pusztá életüket menthették meg.

— Ettől féltem hónapok óta és ez foglalkoztatott állandóan. Hogy hol van, mi van vele? Hova vetette az orosz földindulás?

— Mos tudod. De hogy meddig lesz ott, csak

Isten a megmondhatója. Mert azt mondják, aki nem tud munkát találni, az megy tovább. A főfészkük Párizs. Tele van főrangú oroszokból lett sofőrökkel, midinettekkel.

Simay darabig nézte a fagyos levegőben szálló cigarettafüstöt, azután megszólalt.

— Velem jöhetnél?

— Gondolod, hogy szükséges?

— Gondolom. Főként az ura miatt. Hátha nem hisz nekem. Hátha nem hiszi, hogy csak segíteni akarok rajtuk és jó szándékom mögött nincsen semmi. És Dina miatt is. Hátha tőlem nem fogadja el a segítséget.

— Rendben van. Mikor megyünk?

— Holnap.

*

Hazafelé a széljárta vasuti kocsiban, hol öt emberrel szorongott a keskeny ülésen, volt alkalma, hogy a dologgal foglalkozzék.

Fejét behuzta felhajtott bundagallérjába, szemét lecsukta. Így az volt az érzése, hogy egyedül van. Teljesen egyedül a gondolataival.

Hát még sem örökre búcsúztunk ott a pokasz-cevói kék szalón ajtajában — lebbent szárnyra benne az emlék. — Még sem vált el örökre az utunk Dina férjhezmenése miatt. Találkozom vele... Szembenállok vele... Mit fogok mondani neki? Hogyan fogadja majd, amit mondok? Hiszen Dina más ember most. A nőből a házasság mindig más embert csinál. Hátha meg is szerette az urát? És ha igen, szabad-e hogy találkozom vele? De hiszen nem akarok tőle

semmit... Dina mint nő, rámnézve: tabu. Csak segíteni akarok rajta, ha szüksége van rá. És ahhoz jogom van, mert a szerelem is, a barátság is, a pokaszczevói vendéglátás két hete is feljogosít erre. És Dinának, ha rá van szorulva, el kell fogadnia a segítséget és rá kell bírnia az urát is, hogy fogadja el. Mi lenne, ha azt mondanám neki, jöjjenek Pestre? Igaz, a viszonyok szörnyűek, de Bécsben sem jobbak. És van összeköttetésem. Tudnék állást szerezni az urának. És akkor... láthatnám Dinát, sőt le is jöhetnének hozzánk. — Mikor ezt elgondolta, megijedt a szívé és forró vérhullám futott át a testén. Ettől azután észreért. — Örült vagy...! — szidta magát. — Poklot akarsz csinálni az életedből? Mert akkor is pokol lenne Dinával együtt lenni, ha az ura nem lenne mellette. Hát még így! Látni őket és tudni az összetartozásukat. Nem... Ne jöjjenek Pestre. Ne találkozzunk... De akkor miért megyek Bécsbe és miért akarok összejönni vele? Mert talán szükségét lát. — Adta meg rögtön magának a magyarázatot. — Kelemen tavaszi kosztümben látta, nagy csomaggal az ölében, villamoson. Ezért kell elmennem és találkoznom vele. Igen... Meg kell tenni. Az már más lapra tartozik, hogy utána hosszú hónapokig kínlódom majd. Hogy visszaélem minden szavát, mozdulatát, hogy nem lesz gondolatom, csak ő. Hogy nem érdekel semmi. Hiszen most, három esztendő után is itt kering az ereimben, itt van a szívemben, agyamban, lelkemben, úgy, olyan élenken és tisztán, mintha tegnap láttam volna. A bőre, haja, szeme színe, mind elevenen él bennem, és a fülem, mint egy gramofonlemez, őrzi a hangját. Érzem

a parfümjét és a járása, mozgása most is bennem kering.

Félt és örült egyszerre... Félt, hogy ezek az emlékek a találkozás után még erősebbek, fájóbbak lesznek és örült, hogy... *azok lesznek*... A régeiekhez jön valami új is — gondolta. — Új és szép, amit mint ezeket, elő lehet majd venni és be lehet velük népesíteni, meg lehet szépíteni a magányos életet. Mert valami mégis kell neki is. Hajnaltól késő esig dolgozik. A mezőn, magtárban, irodában Nem szabad hát, hogy neki is legyen valamije, amihez menekszik, amivel, ha hazug módon is, de boldog? De igen... Szabad... Kell... Jó, hogy találkozik Dinával. Jó, hogy az emlékei új színt, új vért kapnak, mert fájdalomosságukban is több az öröm, mint minden örömben együtt, amit az élet adhat.

S most egyszerre eszébe jutott az álma. A petropavlovski álom. A *bécsi randevú*...

Mi köze a kettőnek egymáshoz? Az egy év előtti álomnak a mai valósághoz? Vagy van köze? Az együvé tartozó dolgok között még ha látszólag érthetetlenek is, van összefüggés? Hátha az az álom... üzenet volt Dinától. Üzenet az éjszakán, az öntudatlanságon, a roppant távolságon keresztül. Hátha, abban az álomban Dina már hívta őt. Hátha már akkor szüksége lett volna rá és hátha az az álom csak a lelkek csodálatos és érthetetlen vonzása révén talált rá az irdatlan Szibériában. Hátha azt az álmot Dina, mint egy könnyes sóhajt susogta bele a levegőbe és ő úgy tudta csak felfogni, megérteni, ha álom formájában száll le rá.

Dina... És mintha érezte volna a keze simítását.

A törött ablakon fagyos januári szél süvített be. Néha hőszezeséket is hozott, élesen az arcába vágta és még sem azt érezte, hanem egy lágy, édes asszony kezét.

Dina kezét . . .

Apponyi.

Másnap, vízkereszt napján, a többi sok között Simay és Kelemen is ott állott a Keleti-pályaudvar főhercegi várótermében. Innen utazott, nehéz, talán eredménytelenül nehéz útjára a magyar béke delegáció.

A terem közepén a kívülről bejövő sápadt fényben és a csillár arany színű világosságában állott hófehér szakállával, szálegyenes természetével a nemzet büszkesége: gróf Apponyi Albert.

Ő vezeti a delegációt. Tőle várja a nemzet a lehetlent. Hogy bírja rá a hatalmasokat, vegyék vissza a béklyót, a koloncok egy részét, amelyeket a nyakunkra, kezünkre, lábunkra akarnak verni. Ő áll oda magas homlokával, szeplőtelen multjával, nagy nevével és ő kér népének igazságot az igazságtalansághan.

Állt a nagy aggasztyán, fehér szakállán remegett a lámpa fénye és beszélt. Hangja érces volt és erős, mint egy fiatal férfié. Háta mögött állott gróf Bethlen István, gróf Teleki Pál, gróf Csáky István, Kállay Tibor és a többiek. Előtte pedig Huszár Károly miniszterelnök, akinek a beszédére válaszolt.

„A nemzet sorsa nem ennél a békekötésnél dől el — mondta. — Bármilyen legyen az eredmény, s az életképességnek bármilyen feltételétől fozszanak meg

bennünket, egytől nem foszthatnak meg. Ezer éven át kipróbált, törhetetlen akaratunktól az élethez.“

Szállt a szava, a hangja, mint a kürtzengés. Szállt túl a termen, túl a városon, túl az igazságtalan határokon és mint egy piros zászló, mint egy lobogó hitvallás megállt minden magyar ház, minden magyar vályogkunyhó felett. Megállt, hogy tanulja meg minden magyar és bármi is történik, ne felejtse el soha.

„Ila ehhez az akarathoz — zengett tovább a hang — azokat az erényeket is meg tudjuk szerezni és gyakorolni s hogyha nagy csapásaink után a magunkba szállásnak az a szelleme uralkodik rajtunk, amely szükséges, hogy diadalmaskodhassunk helyzetünk nehézségein, akkor nem féltem nemzetem jövőjét és akkor a legrosszabb esetben is csak egy sőtét folyosón kell áthatolnunk, amelyen túl azonban ismét a verőfényes nap sül és a reménység sugarai árasztják ránk vigasztaló fényüket.“

Mintha sóhajlás suhant volna végig a termen. Mintha minden mellből, minden lélekből egy néma vágy repült volna ki: — Adja a magyarok Istene.

Néhány perccel később a küldöttség felszállt a különvonatba. Az ablakok megteltek ismert fejekkel, integető kezekkel, félve biztató mosolyokkal. A szép, fehér patriárka fej, a termeskoesi középső ablakában világított.

Lent emberek . . . Magyarok, aggódó, félő magyarok, akiknek a szíve fut majd a vonat kerekei mellett és akik a muokájukat abba hagyva sokszor néznek majd a vonat után.

Felharsant a Himnusz. Szava, hangja máskor is megfog és máskor is forró hullámmal fut át a hátgerincen, most azonban a nagy eseményeknek ebben minden érzést fölkaivaró és megrázó viharában összeszorította a torkokat is és könnyet fakasztott minden szemben.

Hiszen... hont foglalni indulunk... Hont foglalni maroknyi magyarok ezen a vonaton, a világ hatalmasaival, győzőivel szemben. És fegyverünk nincs más, csak... az igazság... Vajmi gyenge fegyver az erő ellen.

A vonat megmozdult. Sűrű, fehér gőz szállt fel, a kapcsolók kifeszültek, a kerekek forogni kezdtek. A kocsisor kisíklott az üvegsarnok alól.

A kis vörös emberszívek ott bukdácsoltak mellette a piszkos havon és a levegőben, mint fehér szárny úszott felette.

A nagy világon e kívül nincsen számodra hely.

*

Tíz perccel később Simay és Kelemen vonata is kifutott.

Ültek szemben egymással és egész valójuk, mint egy csordullig telt pohár, telve volt az előbb látottakkal és hallottakkal.

— Olyan volt az egész, mintha ravatalnál állottunk volna — mondta Kelemen.

— Hiszen úgysis ott állottunk. A magyar jelen ravatalánál.

— Azt hiszed, tényleg eltemetnek bennünket?

— Azt... — hangzott letörten. — Megesúfolnak, megkínoznak, megfeszítenek és eltemetnek. De ha ezerszer is megfeszik, ezeregyedszer is feltámadunk, mert az erőszak sohasem volt és sohasem lehet hosszú életű.

— Láttad Telekit? és a háta mögött Csákyt? Teleki meghajoltan, szinte roskadtan állt. Csak nagy, kék gyerekszeme nézett valami szomorú várakozással a jövőbe. Önkénytelen Menciusra gondoltam, aki azt állítja: „Az a nagy ember, aki gyermekszívét nem vesztette el.“ Telekin érzik, hogy megvan a gyermekszíve, mint ahogy érzik Apponyin és Andersen, Pestalozzin, Washingtonon, Dosztojevszkin, Edisonon és a hozzájuk hasonlókon. Ezek a gyermekszívű férfiak sohasem lesznek cinikusnak és mindig megértének minden örömet, minden szomorúságot. Csáky a fiatalságával, a företlenséget képviselte. Fekete szeme villogott kerek tafár arcában. A nagy ernyedtségben ő volt a hit, a vak bizalom, hogyha most nem is, de később... minden jóra fordul.

A párhuzamos sínpárra ráfutott egy tehervonat. Mintha nyár lenne, minden ajtaja széttolva és az ajlókban piszkos, borotválatlan, tépelt, kopott ruhájú férfiak. Hadifoglyok.

Simay felrántotta az ablakot.

— Honnan jöttök? — kiáltott át.

— Omszk... Moszkva... — repült a felelet.

— Hányan vagytok?

— Kilencszázan, — felelték már a hatodik kocsiából.

— Sokan vannak még odaát?

— Rengetegen. És sokan halnak. Járvány van. Tífusz, himlő, pestis.

— Mióta jöttök?

— Hat hete.

Az utolsó koci is elszakatolt mellettük.

— Három hónap előtt még mi is úton voltunk — mondta Kelemen visszarévedezve.

Azután Oroszországról beszélgettek... Végigmentek mindenén... Az egész úton, amely vitte őket, mindig beljebb, beljebb. A határkövön, amely fenyegetőn és figyelmeztetőn állt a két világrész között. A megkönnyebbülésen, amellyel Petropavlovszkban kiugráltak a vonatból. A Hotel Budapest birtokbavételén, a berendezkedés örömén és izalmán, Razumov őrmester komiszkodásain, Pjotr Iljanov francia leckéin és örökös késésein, az Isim mellett töltött sok szép órán, Szemjonov tábornok jóságán, Kovács vívódásain és végzetes cselekedetén.

— Tegnap találkoztam a feleségével — mondta Kelemen. — Egy hónap előtt kapta meg az ura halotti értesítését. Gyászruhában volt, de az arca ugyancsak nem gyászolt.

— Ez volt az egyetlen, amit Miklós tehetett. Hogy kint maradt és halotti értesítést küldetett magáról.

— És gondolod, hogy végig bírni fogja?

— Az ember sok mindent kibír. Meglátod, milyen sok mindent kell majd nekünk is kibírni. Mindenki-nek.

A vonat, mint tüdővésztes beteg, kapkodó lélekzettel, köhögve, kifulladásra futott a fehér téli tájon. Fékei csikorogtak, rúgói nem működtek, ablakai zörögtek,

ülései kopottak, foszladozók voltak. Beteg volt...
Mint minden és mindenki az országban.

Dina.

Egy hete rótták már Bécs uccáit, kérdezősködtek szállodákban, kutattak hivatalokban és még mindig nem volt eredmény. Pedig mindent megkíséreltek. Keresték Dinát, mint Szuhomlinov Péter Alexej gróf feleségét és keresték, mint Zamojski Dinát. Simay minden szállodában megmutatta a folyóirathból kivágott képet, de a házaspárt sehol sem ismerték. — Nem lehet másként, álnév alatt élnek — döntötték el. És járták tovább az uccákat, tereket, vendéglőket, mert tudták, most már csak a véletlen segíthet nekik.

Simay, aki Pokaszcezóban Dina első szavára megértette, hogy el kell szakadniok és aki az utána következő két és fél esztendőben sem gondolt rá úgy, mint akit elérhet, hanem mint élete egyetlen gyönyörű meséjére, aki sohasem akart vele találkozni, mert tudta, hogy nincs értelme a találkozásnak, most összeszorított szájjal, minden reggel újult erővel fogott a nyomozáshoz. Mintha valami megbabonázta volna. Már nem kérdezte magától, mint egy hét előtt a vonaton, hogy miért találkozzanak? Hogy mit mond Dinának? Az urának? Már nem kérdezett semmit. Találkozni akart. Mindenáron találkozni... Az álmom egyre jobban belevetette magát a vérébe, az agyába és már esküdött volna rá, hogy jelentősége van. Hogy nem volt véletlen.

Órákat állt a villamos állomásoknál, benézett minden villamosba, az uccán eléje került minden nőnek, aki olyan alakú volt, mint Dina. Ott volt minden Párizsba induló vonatuál és nem gondolt másra, csak hogy hova kellene menni, hol kellene még keresni, tudakozódni.

Kelemen ajánlotta, sokszorosíttassák a képet és bízzanak meg néhány detektívet is a kutatással. De Simay huzódzott. Majd... majd... Ha ők végleg nem boldogulnak.

És jártak, kerestek, fáradhatatlanul.

Egyik este, későn, mikor az eredménytelenségtől fáradtan és letörtten hazafelé bandukoltak, egy mulatóba orosz zenészeket láttak belépni. Szálfa magas orosz férfiakat, csizmában, bő, kék nadrágban, rövid, derékban átkötött fehér báránybőr kabátban és kucsmában.

— Menjünk be — mondta Simay. — Hátha ezek tudnak valamit.

Bementek és leültek egy páholyba.

— Parancsolnak? — kérdezte a pincér.

— Egy üveg tokajit.

A pincér Simayra nézett és kihúzta magát.

— Parancsára ezredes úr.

Simay meghökkent.

— Honnan ismer?

— Az ezredes úr alatt szolgáltam két hélig Lengyelországban. Mint tartalékos hadnagy.

— És hogy kerültél ide?

— Az apám tönkrement, a diplomámnak nem tudtam hasznát venni, kijöttem hát és munkába áll-

tam. De azért otthonról tudok mindent. — Az arcán öröm futott át. — Azt is, hogy az ezredes urat előléptették.

— Milyen diplomád van?

— Építészmérnöki.

A szomszéd páholyban egy vendég megkocogtatta a poharát.

— Bocsánatot kérek, hívnak. Rögtön hozom a bort.

Simay csüggedten a pincér után nézett.

— Vajjon hányan vannak így? Hogy nem ott vannak, ahova elindultak.

— Sokan... És félok, hogy mindig többen lesznek.

— Sajnálom a mai fiatalokat. Nincs előttük cél, nem sarkalja őket a siker tudata. Ifjúságuk belefullad a reménytelenségbe és felnőtt korukat megbénítja a kényszerből végzett munka.

— Éppen ezért különbek, mint mi voltunk annak idején. A mi utunkból gondos kezek gördítették el még a kavicsokat is, ők meg egyedül... sziklákat gördítenek.

A páholyok kis, ernyős lámpái kialudtak. Kialudt a nagy felső esillár is és erős, ezüstös-lilás fény, olyan, mint a trópusi hold fénye, ömlött el a színpadon.

Néger zenész jött be. Kezében furesa, ismeretlen hangszer. Leült a színpad közepén, lábait maga alá szedte és az ezüstös-lilás fényben halk, zümmögő zene kíséret mellett énekelni kezdett.

*Havaiban, ahol örök a nap és örök a nyár
Azt mondják, tudják mi a szerelem.*

*Havaiban a csók nem egy életre szól ám,
S ha vége van . . . sosem kíséri könny . . .
Havaiban nincs drága ruha és drága ékszer
De van virág és gyümölcs érik a fán,
Havaiban selymes a fű a virágos réten,
És táncoslábú szerető . . . a lány.
De Havaiban csak fiatalnak, szépnek szabad lenni,
Mert könnyes öregség jön a csók után,
Hisz Havaiban a szívet aprópénzre váltják,
S ha elszállt, sírva néznek . . . az élet után.*

A fény erősebb lett s felülről virágszirmok hullottak a színpadra. A zene is taktusosabb lett.

*Vigyázz hát szívedre s ne add oda könnyen,
Ne hagyj, hogy megejtse egy szó, egy mosoly,
Mert kincs a szív és kincs a szerelem,
S meghal mint a virág . . . ha belepi a por.
Havai, Bécs, Berlin, az egész világ egy város,
S a szív és szerelem is egyforma mindenütt,
Havai, Bécs, Berlin, a csók is egyformán csattan,
S a könny is egyformán éget . . . mindenütt.*

Az utolsó sorokat már a közönség is énekelte. Halkan verték a tenyerüket és az egyhangúságában is forró dallam, mint a pálmalevelektől hajtott forró levegő lengett a teremben.

Azután kigyulladtak a lámpák.

— Parancsoljon, ezredes úr — mondta a pincér és teletöltötte a poharakat.

— Köszönöm, fiam. Itt a címem Keress fel holnap tizenkettőkor. Majd beszélgetünk és hátha lehetek valamit az érdekedben.

— Hálásan köszönöm, ezredes úr.

— Az előbb orosz zenészeket láttam itt. Beszélhetnék velük?

— Hogyne, ezredes úr. Mihelyt végeztek. Ha parancsolja, ideküldöm őket.

— Tedd meg.

— Milyen édes volt ez a néger — hallatszott a szomszéd páholyból egy elragadtatott női hang.

— És milyen édes lesz a táncosnő, aki most következik — mondta egy férfi.

— Látta már?

— Minden nap megnézem.

— Ismeri?

— Nem lehet megismerkedni vele.

— Nem lehet? — volt a csodálkozó kérdés. —

Egy táncosnővel?

— Nem...

— Bizonyosan már a megismerkedésnek is magas a díja.

— Ennél nincs díj. Hozzáférhetetlen.

Most másik férfihang hallatszott. Öntelt férfihang.

— No... Majd én megkísérlem.

— Ha sikere lesz — mondta a nő — el ne felejtsem beszámolni róla.

— Mit kapok érte?

Halk, csiklandós, sokatígérő nevetés hangzott.

— Egy esésze teát... négy szemközött.

— All right!

Új szám kezdődött.

A csillár most is kialudt és a sötét színpadon só-

hajtásnyi halkán megszólalt a zene. Balalajka... Azután lassan, lágy fény ömlött el a színpadon. Zöldes arany fény. Szent János bogár fény. És a csillogó zöld fénybes egy nő állt. Karcsú, magas, elomló fátyolban, feje fölé emelt karral. Azután fényesebb lett a fény és erősebb lett a zene. Mélabús, lassú orosz dal. Olyan szomorú, mint az orosz pusztia.

A táncosnő megmozdult. Nem táncolt, csak mozgott. A keze, a feje és a sok színes fátyol a csipője körül. Karja hullámozott, mint virágszál a szélben, és a földigérő dús fátyol lengett, úszott, mint kék égen a felhő.

És dal hallatszott. Szívet fájdító bánatos dal.

*A Volgánál ringott a bölcsőm,
És idegen országok vándora lettem.
Hermelinbe takartak, amikor fájtam,
S most fázom... mert nincs hova mennem.*

*De nem marad ez így, érzem, örökké,
Talállok hazát majd én is valahol,
Szeret majd egyszer engem is valaki
És hiszem, megpihenek... és is valahol.*

A zene mindig hangosabb és gyorsabb lett. Gyorsult a táncosnő mozgása is. Azután nem is mozgás volt már. Tánc. Valami egészen különös tánc. Hajladozó forgás. Lebegés. A fátyolok repültek, hullámoztak. A zöldes-arany fény helyett arany fény ömlött a magasból. Majd lila, majd narancsszínű, piros és kék.

Ezekben a változó fényekben a táncosnő olyan volt, mint lengő szivárvány. Fátyolai szálltak, mint a virágszirmok, ha felkapja a szél. A nő már nem is

látszott bennük. Mindíg több és több fátyol szállt, repült, forgott, mindig több lett a szín. És egyszerre, mikor a forgás, a fátyolok repülése legörvényesebb volt, elhallgatott a zene és a sok fátyol, mint óriási színes virághalom leomlott a színpad közepén.

A csillárok kigyulladtak és felzúgott a taps. Fergegetesen. És elragadtatott kiáltások hangzottak.

— Gyönyörű...! isteni...! egyetlen...!

A nő feje lassan felemelkedett a fátyolhalomból. Szép, hamvas-szőke fej. A mosolya is szőke. De olyan halvány, hogy alig ragyogja be az arcát.

Simay szédülten nézte... Nem lélekzett... nem vert a szíve... nem gondolkozott... nem élt.

Csak nézett... Állt és nézett... Soká... soká... A taps zúgott, az újjongó kiáltások megtöltötték a levegőt. Egyszerre, mintha szívverése és az olyan rettenetesen soká visszafojtott érzései, vágyai, vivódásai, egyetlen névben törnének ki, felkiáltott:

— *Dina!!!!*

Repült a szó, mint a többi száz. És akinek szólt, mégis meghallotta, mégis kihallotta a többi száz közül. Kihallotta, mert a feje magasabbra emelkedett, a szeme égve, vágyódva keresett, kutatott a tapsoló sokaságban. Felállt... S amikor tekintete összeakadt a férfival, ájultan összeesett.

* * *

Egy órával később mind a hárman Dina otthonában voltak. Kicsiny otthon volt. Kedves, meleg, egyszerű, asszonyos. Aki itt élt, új Dina volt. Újjá teremtette az az élet, amelyről egyszer a pokaszcezevói sa-

lónban, fejét nagyanyja ölébe hajtva beszélt. A vihar... amely végigszáguldott a világon. Csak egy volt benne régi. A szerelem, amit mélyen a szívében őrzött.

Oda állt a rácsos gyermekágyhoz és az alvó csöppségre mutatott.

— A legnagyobb kincsemet megmentettem. A többi... elveszett.

Simay kábultan állt mellette. A szíve úgy kalapált, olyan rövid, gyors, szinte hallható kalapálással, mint akkor régen, ott a pálmaházban. És most is, mint akkor, egyetlen kérdés égett benne. A legnagyobb kérdés, amelyben e pillanatban a világ valamennyi kérdése benne volt.

— És a férje? — kérdezte száraz torokkal.

Dina csendesen felelt.

— Elesett... Ide már egyedül menekültem. — Körülmutatott a szobában. — És azóta itt élek... így élek... Nincs örömem, célom... csak a kis Dina.

Simay lelkéről leszakadt a világnyi teher. Ugy érezte, újjászületett, és az új, boldog szívéből magasra, az égig szökik a láng. Nézte az asszonyt... Az élete egyetlen... egyetlen asszonyát.

— Emlékszik nagypapa házára? — kérdezte halkán.

Dinának könny borította el a szemét.

— Igen...

— És arra is, ami ott utolsó látogatásunk alatt történt?

— Mindenre...

A férfi tekintete belemerült az asszonyéba. S a

hangja, amikor megszólalt olyan volt, mint egy mély, remegő hang az orgonán.

— És úgy érez... most is?

Az asszony könnyes szeme kifényesült és ragyogás ömlött szét az arcán. Nem felelt, csak nézett, csak a kezét nyujtotta a férfinak. Éppen úgy, mint Pokaszczevón Holtomiglan után.